

רודולף שטיינר

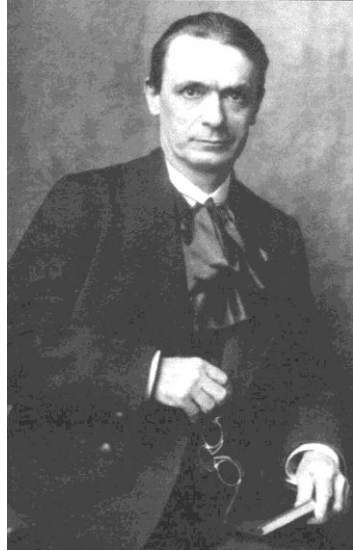
כורח וחירות

[הוצאת בדולח](#) מקדישה, ללא תמורה, את התרגום לעברית של ספר זה לקהל קוראות וקוראי ספרות אנתרופוסופית על מדע הרוח מייסודו של רודולף שטיינר.

אפשר להעבירו הלאה, ללא תמורה.

פניות באימייל לכתובת bdolah.books@gmail.com

קובץ זה אינו למכירה ו/או למסחר בכל דרך שהיא.

"חירות וכורח נמנים בין המושגים האנושיים החשובים ביותר, ועליכם להבין שוב ושוב שעלינו לרכז מספר עצום של אידיאות כדי להגיע להבנה נכונה, פחות או יותר, של המושגים האלה."

(מתוך: *מרח וחירות*, הרצאה 5)

- רודולף שטיינר -

NECESSITY AND FREEDOM

By Rudolf Steiner

GA 166

תרגום מאנגלית ועריכה: מוריס איטח

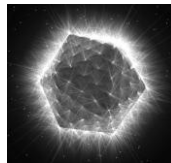
מהדורה ראשונה 2022

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמו"ל.

© כל הזכויות למהדורה העברית שמורות 2022 לבדולח הוצאה לאור

ת.ד. 558 פתח-תקווה 4910402

email: bdolah.books@gmail.com

תוכן עניינים

[הרצאה 1. העבר מציג בפנינו תמונה של כורח](#)

העבר מציג בפנינו תמונה של כורח. העתיד משאיר אפשרות פתוחה לחירות. התרשים האנטינומי של קאנט. מגבלתה של הלוגיקה בהתקרבנו לאינסוף. דוגמה עם מספרים. השעון בפראג. לכל מאורע חיצוני יש מאורע אלמנטרי טמון ביסודו. מה שנכון במישור הפיסי נראה שונה במישור הרוחי. ישויות פעילות במישור האלמנטרי. בתחום הפיסי אפשר להוכיח דברים, בעוד שבתחום העל-חوشي, הם נקלטים. המיסטריה של גולגתא היא מעשה חופשי. הקל והמלחמה.

25 בינואר 1916

[הרצאה 2. האגדה על השעון בפראג](#)

האגדה על השעון בפראג והפעילויות של אהרימן ולוציפר. חוק הסיבתיות ישים בעולם הפיסי. יש לשפוט מאורעות היסטוריים על-פי ערכם הפנימי. גינוי היצירה פאוסט מאת גיטה. חירות וכורח מתערבבים בפעולות אנושיות. הטבע היה מעשה חופשי של האלים. מחשבות עבר של האלים מופיעות בפנינו ככורח. חיי החשיבה הנוכחיים שלנו יהיו הטבע החיצוני של העתיד.

27 בינואר 1916

[הרצאה 3. שלושה מורים בעלי גישות שונות](#)

דוגמה של שלושה מורים בעלי גישות שונות לחיים: האחד אהרימני, השני לוציפרי והשלישי עולה על נתיב ההתפתחות הפרוגרסיבית. עלינו להתוודע לכוחות הנסתרים שמאחורי התרחשותם של מאורעות. פעולותינו יכולות להיות מושפעות מהתנסויות קדם-לידתיות. שני דברים משתלבים בבני-אדם: זרם התורשה והחלק הרוחי. ללמוד מהחיים מחזק אותנו.

30 בינואר 1916

[הרצאה 4. העולם הרומי והשבטים הטויטונים](#)

הסכסוך בין העולם הרומי והשבטים הטויטונים כבסיס להתפתחות היסטורית נוספת. חזירתם של אימפולסים רוחיים במאורעות היסטוריים. גם פעולות לא-מוצלחות נחוצות. ענישה ככלי לשיפור התודעה. פאוסט כגורם מפתח. החירות הגדולה ביותר כרוכה בביצוע מה שמהווה כורח בהיסטוריית העולם. מרחב ריק בתהליכי עולם עבור אימפולסים מסוימים. הכוונה היא חלק יסודי של רצון המלאכים. החייתי שבנו כגורם לפשיעה. מדע הרוח נחוץ עתה, עם זאת עלינו לעסוק בו מתוך חירות. כוונות נכונות מובילות לתוצאות נכונות.

1 בפברואר 1916

[הרצאה 5. במישור הפיסי ה'אני' מתגלה בפעולות רצון](#)

ה'אני' נמצא במישור הפיסי בפעולות רצון. בימי-הביניים, בני-אדם עדיין קלטו הילות. בעתיד, העולם יראה קודר יותר ולרצון יהיה פחות עוצמה. מדע הרוח יעורר תודעה של הילה ויחזק את הרצון. בני-אדם באחיזתן של חלימה ואכסטזה. הכורח בפיתוח החשיבה והרצון. את ה'אני'-האמיתי מגלים דרך אימפולס הכריסטוס. אז תהיה לנו היזכרות בחיים קודמים.

8 בפברואר 1916

הרצאה 1

העבר מציג בפנינו תמונה של כורח

ברלין, 25 בינואר 1916

עתה שביכולתנו להתכנס יחד שוב, משימתי בימים הקרובים תהיה לדבר על אודות היבטים חשובים, אך גם קשים, של הוויית-הקיום של האדם והעולם, וכמובן לא נוכל להגיע למסקנה כלשהי בהרצאה זאת; ביכולתנו רק להתחיל. עם התקדמותנו, נראה עד כמה חשובות שאלות אלה, אם ברצוננו להתחבר באופן פנימי למאורעות מסעירי-הנפש בימינו. אילו היה עליי לסכם במילים ספורות את אשר אני עומד לדבר עליו, הייתי אומר: "כורח במאורעות העולם ובפעולות אנושיות" ו-"החירות האנושית בשני תחומים אלה".

קשה למצוא מישהו שאינו עוסק יותר או פחות בשאלות האלה ואולי במישור הפיסי ישנם בקושי מאורעות הדוחקים בנו בצורה כה חזקה לעסוק בשאלות האלה, כמו המאורעות אשר מאפילים כיום על עמי אירופה ומהדהדים בנפשם. אם נסתכל במאורעות עולם ובפעולות, ברגש, ברצון ובחשיבה שלנו בתוך מאורעות אלה, בהתייחסנו אליהם לרגע בהקשר עם מה שאנו מכנים הנחייה אלוהית-קוסמית, הנחייה קוסמית מלאת-חכמה, נראה שהנחיה אלוהית זו נמצאת בפעולה בכל מקום. ואם נסתכל במשהו שקרה ואולי אנו עצמנו היינו מעורבים בו, נוכל לשאול: "האם הסיבה למאורע זה שהיינו מעורבים בו, הייתה חלק מהנחייה קוסמית חכמה, כך שנוכל לומר שהיה בלתי-נמנע שיתרחש כפי שהתרחש, ואנו עצמנו לא היינו יכולים לפעול בו בצורה אחרת?" או, בהסתכלות לכיוון העתיד, היינו יכולים לומר: "בזמן כלשהו בעתיד, יתרחש דבר זה או אחר, ובו, אנו מאמינים, אנו עשויים למלא תפקיד. האם עלינו לייחס להנחיה החכמה של העולם שהנחנו מראש, שמה שיקרה בעתיד יתרחש באופן בלתי-נמנע או כפי שאנו אומרים לעתים קרובות, נקבע מראש?" האם החירות שלנו יכולה להתקיים בתנאים כאלה? האם יש בידנו לעשות משהו כדי לשנות דברים בהתאם לאופן שבו אנו מתערבים, אם איננו רוצים שהם יקרו באופן שהם היו מוכרחים לקרות בלי התערבותנו?

כאשר אנו מסתכלים לאחור בעבר, אנו נוטים להתרשם שהכול היה בלתי-נמנע ולא היה יכול לקרות אחרת. כאשר אנו מסתכלים לכיוון העתיד, יש לנו הרושם שמוכרח להיות לנו אפשרות להתערב במהלך המאורעות עם הרצון שלנו, ככל שרק אפשר. בקיצור, נימצא תמיד בקונפליקט בין ההנחה של כורח מוחלט וחודר-כול, מצד אחד ובין ההנחה שאנו חופשיים, מצד שני. כי, בלי הנחה שנייה זו, לא נוכל לדגול בהשקפת-העולם שלנו ויהיה עלינו לקבל את העובדה שאנו כמו גלגלי-שיניים במכונה הענקית של

הוויית-הקיום, בהיותנו נשלטים על-ידי הכוחות אשר מביאים את המכונה לנקודה שבה גם תפקידיהם של גלגלי-השיניים נקבעים מראש.

כידוע לכם, הקונפליקט בבחירה בדבר זה או אחר, עובר במידה מסוימת דרך כל מאמצינו האינטלקטואליים. תמיד היו פילוסופים, המכונים דטרמיניסטים, שהניחו שכל המאורעות שבהם אנו מעורבים דרך הפעולות והרצון שלנו, נקבעים מראש בקפדנות ותמיד היו גם לא-דטרמיניסטים שהניחו את ההיפך, שבני-אדם יכולים להתערב במהלך האבולוציה עם הרצון והאידיאות שלהם. אתם גם יודעים שהצורה הקיצונית ביותר של דטרמיניזם היא פטליזם, אשר דבקה בחזקה באמונה שהעולם מלא בכורח רוחי כדי להניח מראש שדבר אחד יוכל לקרות באופן שונה מן הדרך שבה הוא נקבע מראש, שבני-אדם יכולים רק להיכנע באופן סביל לגורל אשר ממלא את העולם כולו רק מפני שהכול נקבע מראש.

חלקכם אולי גם יודעים שקאנט אשר קבע תרשים אנטינומי¹ שבצדו האחד רשם טענה מיוחדת ותמיד קבע את ההיפך בצדו השני. למשל, בצד אחד נרשמה הטענה: "במונחים של מרחב, העולם אינסופי", ובצד שני: "במונחים של מרחב, העולם סופי". לאחר מכן הוא הראה שעם המושגים העומדים לרשותנו, אנו יכולים להוכיח את אחת הטענות, בדיוק כמו את האחרת. באותה דייקנות לוגית, ביכולתנו להוכיח ש"העולם אינסופי ביחס למרחב ולזמן" או ש"העולם סופי, מגודר, במונחים של מרחב ויש לו התחלה בזמן".

השאלות שהצגנו מופיעות גם בין השאלות שקאנט הכניס לתרשים האנטינומי שלו. הוא הסב את תשומת-לבם של בני-האדם לעובדה שאפשר פשוט להוכיח באופן ברור, בדרך לוגית ונכונה, שכל המתרחש בעולם, כולל פעולות אנושיות, כפוף לכורח נוקשה, כפי שאפשר להוכיח שבני-האדם חופשיים והם בהפעילם את רצונם, משפיעים בדרך זו או אחרת על מהלך המאורעות. קאנט התייחס לשאלות האלה כנמצאות מחוץ לתחום הידיעה האנושית, כשאלות הנמצאות מעבר לגבולות הידיעה האנושית, כי אנו יכולים להוכיח את האחת באותה דרך וקלות כמו את האחרת.

המחקרים שלנו במהלך השנים האחרונות נתנו לכם, פחות או יותר, את הבסיס לפתור את התעלומה של מסתורין מוזר זה. כי זוהי, ללא ספק, שאלה מסתורית: האם בני-האדם כבולים על-ידי כורח או שהם חופשיים? זהו נושא מבלבל. עם זאת, ששתי החלופות האלה ניתנות להוכחה בצורה משכנעת מבלבל אפילו יותר. לא תמצאו שום בסיס להתגברות על ספק בתחום זה, אם תסתכלו מחוץ למה שאנו מכנים מדע הרוח. רק הרקע של מדע הרוח יאפשר לכם לגלות משהו על אודות הנמצא מאחורי שאלה מסתורית זו.

¹ ראה ביקורת התבונה הטהורה מאת עמנואל קאנט.

הפעם נעסוק בנושא שלנו בשלבים איטיים מאוד. ברצוני לשאול מראש: "הכיצד יתכן שבני-אדם יכולים להוכיח משהו וגם את היפוכו?" כאשר אנו ניגשים לשאלה מן הסוג הזה, אנו נעשים מודעים, ללא ספק, לגבולות מסוימים בהבנה האנושית הרגילה, בהיגיון האנושי הרגיל. אנו נתקלים בגבול זה של ההיגיון האנושי גם ביחס לדברים אחרים. הוא מופיע תמיד כאשר בני-אדם רוצים להתייחס עם המושגים שלהם לאינסוף.

ביכולתי להראות לכם זאת באמצעות דוגמה פשוטה מאוד. ברגע בו בני-אדם רוצים לגשת עם האינטלקט שלהם לאינסוף, קורה משהו שאפשר לכנותו בלבול במושגים שלהם. אדגים זאת בדרך פשוטה מאוד. עליכם רק להיות סבלניים ולעקוב אחר חוט המחשבה לו אתם קרוב לוודאי לא-רגילים. נניח שאני כותב את המספרים האלה על הלוח, בזה אחר זה: 1, 2, 3, 4, 5 וכן הלאה. הייתי יכול לכתוב אינסוף מספרים: 1, 2, 3, 4, 5, 6 וכן הלאה. נכון? אני גם יכול לכתוב טור שני של מספרים; מימין לכל מספר, אני יכול לרשום את הכפולה שלו. כך:

1	2
<u>2</u>	4
3	6
<u>4</u>	8
5	10
<u>6</u>	12

וכן הלאה.

ושוב, אני יכול לרשום עמודה אינסופית של מספרים. תסכימו אתי שכל מספר בעמודה הימנית מופיע גם בעמודה השמאלית. אני יכול להדגיש בקו תחתי את המספרים 2, 4, 6, 8 וכן הלאה. הסתכלו לרגע בעמודה השמאלית; מופיעה סדרה אינסופית של מספרים. סדרה אינסופית זו כוללת את כל המספרים המופיעים בעמודה הימנית. 2, 4, 6 וכן הלאה, כולם נמצאים שם. אני יכול להמשיך ולהדגיש בקו תחתי. אם תסתכלו במספרים המודגשים בקו תחתי, תראו שהם בדיוק חצי מסך כל המספרים, כי כל מספר שני מודגש בקו תחתי. אבל, כאשר אני כותב אותם בצד ימין, אני יכול לכתוב 2, 4, 6, 8 וכן הלאה, עד אינסוף. יש לי אינסוף מספרים הן בצד שמאל והן בצד ימין, ואינכם יכולים לומר שבצד ימין יש פחות מספרים מאשר בצד שמאל. אין ספק שמוכרח להיות אותה כמות של מספרים הן בצד ימין והן בצד שמאל.

עם זאת, היות שהיה צריך למחוק כל מספר שני בעמודה השמאלית כדי שהעמודה השמאלית תהיה זהה לעמודה הימנית, הרי שהמספר האינסופי בצד ימין הינו רק חצי מהמספר האינסופי בצד שמאל. ברור שישנה אותה כמות מספרים הן בצד ימין והן בצד שמאל, כלומר מספר אינסופי, כי לכל מספר בצד ימין יש

מספר תואם בצד שמאל – עם זאת, כמות המספרים בצד ימין יכולה להיות רק מחצית מכמות המספרים בצד שמאל.

אין ספק שברגע בו אנו עוסקים באינסוף, חשיבתנו נעשית מבולבלת. השאלה המוצגת כאן, אינה ניתנת לפתרון, כי נכון שבצד ימין ישנה מחצית מכמות המספרים בצד שמאל באותה מידה שישנה בדיוק אותה כמות מספרים בשני הצדדים. כאן יש לכם את השאלה בצורתה הפשוטה ביותר.

זה מביא אותנו להבנה שלא ניתן להשתמש במושגינו היכן שמדובר באינסוף, היכן שאנו עוברים אל מעבר לעולם החושי – והאינסוף עובר אל מעבר לעולם החושי. ואל תחשבו שהדבר ישים רק על האינסוף הבלתי-מוגבל, כי אינכם יכולים להשתמש במושגיכם גם היכן שמדובר באינסוף מוגבל, שכן גם שם נוצר אותו בלבול.

נניח שאתם משרטטים משולש, מרובע, מחומש, מתומן וכן הלאה. כאשר אתם מגיעים למבנה בעל מאה צלעות, תגיעו קרוב מאוד למעגל. לא תוכלו להבחין עוד בין הקווים הקטנים, במיוחד אם אתם מסתכלים בהם ממרחק. לכן, אתם יכולים לומר שמעגל הוא פוליון עם מספר אינסופי של צלעות. אם יש לכם מעגל קטן, הרי שיש בו מספר אינסופי של צלעות; אם יש לכם מעגל גדול פי שניים, עדיין יהיה לכם מספר אינסופי של צלעות – ועם זאת בדיוק פי שניים צלעות!

אם כך, אינכם צריכים להרחיק עד לאינסוף הבלתי-מוגבל, כי אם תיקחו מעגל קטן עם מספר אינסופי של צלעות ומעגל גדול פי שניים עם מספר אינסופי של צלעות, אז אפילו בתחום האינסוף הגלוי והמוגבל, תוכלו להיתקל במשהו אשר יכניס את מושגיכם לבלבול מוחלט. מה שאמרתי חשוב ביותר. כי בני-אדם אינם מצליחים להבחין בכך שישנו רק תחום אחד שבו מושגינו ישימים, כלומר תחומו של המישור הפיסי וישנה סיבה מיוחדת לכך.

אתם יודעים, במקום שבו בני-אדם תוקפים אותנו באופן חמור – דבר המתרחש עתה במקומות רבים ונובע מבני-אדם רבים – כומר אחד נאם נגד מדע הרוח שלנו ובחשבו שיהיה זה מועיל במיוחד, הוא סיים את נאומו בציטוט מאת מת'יאס קלאודיוס.²

ציטוט זה מציין באופן כללי שבני-אדם הם באמת חוטאים מסכנים שאינם יכולים לדעת הרבה ומוכרחים להיות שבעי-רצון ממה שהם כן יודעים ולא לרדוף אחר מה שאין ביכולתם לדעת. הכומר בחר בית מתוך פואמה מאת מת'יאס קלאודיוס מפני שחשב שיוכל לעורר בנו רצון להתעלות מעל לעולם החושי

² מת'יאס קלאודיוס Mathias Claudius, משורר גרמני 1740-1815.

– ככלות הכול, האם מת'יאס קלאודיוס לא אמר כבר שבני-אדם אינם אלא חוטאים שאינם יכולים לגשת אל מעבר לעולם זה של חושים?

'במקרה', כפי שבני-אדם אומרים, ידיד שלנו בדק את הפואמה הזאת מאת מת'יאס קלאודיוס וקרא גם את הבית שקדם לה. בית זה אומר שאדם יכול לצאת אל המרחב ואף על פי שהירח הוא תמיד גרם-שמים עגול, אם זה לא ירח מלא, הרי שהוא רואה רק חלק מן הירח גם אם החלק האחר נמצא שם. באותה דרך, ישנם דברים רבים בעולם שבני-אדם היו יכולים להיות מודעים להם אילו רק היו מסתכלים בהם ברגע הנכון. כך, מת'יאס קלאודיוס רצה להסב את תשומת-הלב לעובדה שבני-אדם אינם צריכים להגביל את עצמם להופעות חושיות מיידיות ואדם המאפשר להן להוליכו שולל, הוא חוטא מסכן. למעשה, מה שהכומר הטוב ציטט מאת מת'יאס קלאודיוס, השתקף בו עצמו.

העולם החושי – אם איננו כמו אותו כומר – עושה אותנו מודעים לכך שבכל מקום שבו נסתכל, עלינו להסתכל גם בכיוון ההפוך ולהסדיר את השקפתנו הראשונה בהתאם. ברם, עולם החושים אינו יכול לספק את הכיוון המידי הזה ביחס למה שמתעלה מעל לעולם החושים. איננו יכולים לצטט רק את הבית השני. זוהי הסיבה לכך שבני-אדם מתפלספים וכמובן משוכנעים בדבר אמיתות השערותיהם, כי אפשר להוכיחן באופן לוגי. אבל גם את היפוכן אפשר להוכיח באופן לוגי. לכן, הבה נעסוק היום בשאלה: "מדוע כאשר אנו מתעלים מעל לעולם החושי, חשיבתנו נעשית כה מבולבלת?" נסתכל עתה בשאלה בדרך כזו אשר תקרב אותנו לתשובה. כיצד קורה שאפשר להוכיח ששתי טענות סותרות הן נכונות? נגלה שהדבר קשור לעובדה שחיי אנוש נמצאים בסוג של עמדה מרכזית, נקודת איזון בין שני כוחות קוטביים מנוגדים: כוח אהרימני וכוח לוציפרי.

אתם יכולים כמובן להרהר על חירות וכורח ולחשוב שיש לכם הוכחה משכנעת לכך שבעולם יש רק כורח. אך, הכוח המשכנע של טענה זו בא מאהרימן. כאשר אנו מוכיחים דברים מכיוון אחד, אהרימן הוא שמטעה אותנו ואם נוכיח את ההיפך הרי שלוציפיר מוליך אותנו שולל. כי, אנו חשופים תמיד לשני כוחות אלה ואם לא ניקח בחשבון שאנו מוצבים ביניהם, לעולם לא נגיע לפתרון הקונפליקטים בטבע האנושי, כמו זה שהתייחסנו אליו.

למעשה, היה זה במהלך המאה התשע-עשרה שבני-אדם איבדו את התחושה שבסדר העולם כולו ישנן, מלבד מצב של שיווי-משקל, תנועות מטוטלת לימין ולשמאל, תנועה לכיוון אהרימן ותנועה לכיוון לוציפיר. תחושה זו אבדה לחלוטין. ככלות הכול, אם תדברו בימינו על אהרימן ולוציפיר, הרי שלא יתייחסו אליכם כבני-אדם שפויים. זה לא היה כל כך נורא עד אמצע המאה התשע-עשרה, כי פילוסוף שנון מאוד, ת'רנדורף, כתב מאמר מאוד יפה כאן בברלין באמצע המאה התשע-עשרה בניסיון להפריך את טענתו של כומר מסוים. כומר זה אמר ברבים – וזה בסדר לומר זאת בחוגים שלנו – שהשטן אינו קיים וזוהי אמונה תפלה לדבר על אחד כזה. אנו מדברים על אהרימן ולא על השטן. ת'רנדורף הפילוסוף דיבר בגלוי נגד

הכומר במאמר מעניין מאוד: *השטן אינו שד דוגמטי*. עד אמצע שנות החמישים של המאה התשע-עשרה הוא ניסה, כביכול, להוכיח את דבר קיומו של אהרימן על בסיס פילוסופי טהור.

במהלך ההרצאות הכלליות שאני עומד לתת כאן בעתיד הקרוב, אני מקווה שאוכל לדבר על חלק אבוד זה של חיי הרוח האנושיים, על היבט בתיאוסופיה אשר נעלם לחלוטין באמצע המאה התשע-עשרה. עד לאותו זמן, בני-אדם עדיין דיברו על דברים אלה, גם אם הם כינו אותם בשמות אחרים. התחושה לדברים האלה אבדה עתה, אך ביסודו של דבר היא הייתה שם בצורה מעודנת עד המאות הארבע-עשרה והחמש-עשרה, עד שהיא הייתה צריכה לסגת לזמן מה לרקע במהלך הטבעי של הדברים. כמובן, אנו יודעים, כפי שהדגשתי לעתים קרובות, שמדע הרוח אינו מכחיש, גם לא במידה הזעומה ביותר, את הערך והמשמעות הגדולים של ההתקדמות במדעי הטבע. אך התקדמות זו במדע התאפשרה רק כאשר התחושה להתנגדות זו בין אהרימן ולוציפר, אותה אפשר לגלות רק במישור רוחי, אבדה. עליה לעלות שוב מעל סף התודעה האנושית.

ברצוני לתת לכם דוגמה על הדרך שבה הדברים ניצבו ביחס לאהרימן ולוציפר בימים שבהם נשארה לבני-אדם רק התחושה שישנם שני כוחות בפעולה. הנה דוגמה הממחישה זאת.

בבניין העירייה הישן בפראג ישנו שעון ראוי לציון אשר נבנה במאה החמש-עשרה. שעון זה הוא באמת פלא. במבט ראשון, הוא נראה כמו סוג של שעון-שמש, אך הוא בנוי בצורה כה מורכבת, שהוא מראה את מהלך השעות בשתי דרכים: הדרך הבוהמית הישנה והדרך המודרנית. בדרך הבוהמית הישנה, השעות צוינו מ-1 או דווקא מ-0 עד 24, והדרך השנייה רק עד 12. עם שקיעת השמש, המחוג או המחוג הניצב – והייתה שם צללית – הצביע תמיד על 1. השעון סודר כך שעם שקיעת השמש המחוג הצביע תמיד על 1. רוצה לומר, למרות זמני השקיעה השונים, המחוג הצביע תמיד על 1.

נוסף לכך, השעון גם הראה התרחשויות של ליקויי חמה או ירח. הוא אף הראה את מהלך כוכבי-הלכת השונים דרך הקונסטלציות אשר קובעות את המסלולים הפלנטריים. הוא באמת היה בעל מבנה מופלא ואפילו הראה את מועדי החגים, כלומר הוא ציין את היום שבו חל חג-הפסחא בשנה מסוימת. הוא היה גם לוח-שנה, בציינו את מהלך השנה מחודש ינואר עד דצמבר, כולל העובדה שמדי שנה חג-הפסחא חל בימים שונים. מחוג מיוחד הצביע על היום שבו חל חג-הפסחא, והוא ציין גם את חג-השבועות.

שעון זה, אם כן, נבנה במאה החמש-עשרה בדרך מרשימה מאוד. והסיפור על הדרך בה הוא נבנה, נחקר. אך מלבד סיפור זה – וישנם עבורכם מסמכים לקריאה עם תיאורים רבים – ישנה אגדה שגם שואפת למסור תיאור של התכונה המופלאה של שעון זה: תחילה ביחס למבנה המופלא שלו ולאחר מכן ביחס לעובדה שהאדם אשר ניחן ביכולת לבנות שעון כזה, תמיד דאג, בעודו בחיים, למתוח אותו. לאחר מותו, איש לא היה יכול למתוח את השעון וחיפשו בכל מקום אחר בני-אדם אשר יוכלו לכוונו ולהשיבו לפעולה.

ככלל, נמצאו רק בני-אדם שהסבו לו נזק. לאחר מכן, נמצא אדם שטען שביכולתו לתקנו וכך עשה, אלא שהשעון התקלקל שוב ושוב.

עובדות אלה נעשו סוג של אגדת-עם אשר סופרה כך: פעם, אדם פשוט שקיבל תשורה מיוחדת משמים, רכש את היכולת לבנות את השעון הזה. רק הוא ידע איך לתחזק אותו. האגדה מייחסת משמעות גדולה לעובדה שהיה רק אדם פשוט, אשר רכש את היכולת הזאת דרך חסד מיוחד; כלומר, הוא קיבל זאת בהשראה מעולם הרוח. אך, קרה שמושל העיר רצה לשמור את השעון הזה במיוחד עבור העיר פראג ולמנוע מכל הערים האחרות שיהיה להן שעון דומה. לכן, הוא עיוור את השען בעל ההשראה. כך האדם ירד מן הבמה. אך לפני מותו, הוא התחנן שיאפשרו לו לכוון את השעון בפעם האחרונה ועל-פי האגדה הוא ניצל רגע זה כדי לכוון את השעון בצורה כזו שלעולם לא ניתן יהיה לכוונו שוב.

במבט ראשון, סיפור זה נראה לא יומרני. אך בדרך שבה הוא בנוי, ישנה תחושה ודאית לנוכחותם של אהרימן ולוציפר והאיזון שביניהם. חישבו באיזו רגישות עוצב הסיפור. את אותו מבנה רגיש אפשר למצוא באינספור אגדות-עם; הוא נובע מאותה תחושה ודאית לקיומם של לוציפר ואהרימן. הסיפור מתחיל במצב של איזון, נכון? דרך מעשה חסד מעולם הרוח, האדם רוכש את היכולת לבנות שעון יוצא מן הכלל. אין בו שום סימן של אנוכיות, אף על פי שכל אחד יכול להכניס בו אנוכיות. זה היה מעשה חסד והוא באמת לא בנה את השעון מתוך אנוכיות. אין בו גם אינטלקטואליות כלשהי, כי צוין במפורש שהוא אדם פשוט. תיאור זה כולו של הכישרון, בהיותו מעשה חסד בלי שום סימן של אנוכיות, והיותו אדם פשוט חסר אינטלקטואליות, ניתן למעשה כדי לציין שלא היו שום עקבות של אהרימן ולוציפר בנפשו של אדם זה, אלא שהוא היה כולו תחת השפעתם של כוחות אלוהיים שהיו כוחות טובים למען הקדמה.

לוציפר שכן במושל העיר. היה זה מתוך אנוכיות שהוא רצה לשמור את השעון אך ורק למען עירו שלו, וזוהי הסיבה לכך שהוא עיוור את השען. לוציפר התייצב בצד האחד. אך ברגע בו לוציפר מתייצב שם, הוא מיד יצר ברית עם אחיו אהרימן. ומפני שהשען התעוור, כוח שני זה רכש את היכולת לתקוף מבחוץ על-ידי מניפולציה מיומנת. זוהי עבודתו של אהרימן.

כך הכוח הטוב מוצב בין לוציפר ואהרימן. אתם יכולים למצוא מבנה רגיש כזה באגדות-עם רבות, גם בפשוטות ביותר. אך התאפשר לתחושה זו להתערבותם של אהרימן ולוציפר בחיים, ללכת לאיבוד בזמן שבו התחושה הייתה צריכה להתקדם לכך שחשמל חיובי ושליילי, מגנטיות חיובית ושליילית, וכן הלאה, הם הכוחות היסודיים של העולם החומרי. תחושה זו של קליטת העולם באופן רוחי הייתה צריכה לסגת כדי שהמחקר המדעי יוכל לשגשג.

עתה, נתבונן בדרך שבה אהרימן ולוציפר מתערבים במה שבני-אדם מכנים ידיעה, במה שבני-אדם מכנים יחסם לעולם באופן כללי, בדרך המובילה לבלבול עליו דיברנו. בלבול זה ברור במיוחד בשאלות

שהצגנו. הבה ניקח דוגמה היפותטית פשוטה. באותה מידה, הייתי יכול לבחור דוגמה ממאורעות העולם הגדולים כמו מהתרחשויות יומיומיות. הבה נניח ששלושה או ארבעה אנשים מתכוננים לנסיעה ברכב. הם מתכוננים לנסוע, הבה נאמר, דרך מעבר בין הרים. משני צדי המעבר הזה בולטים סלעים תלויים. אותם אנשים מוכנים לנסיעה ומתכוונים לצאת בשעה אשר נקבעה מראש. אך, הנהג בדיוק הזמין ספל בירה נוסף שהוגש באיחור. לכן, הוא מעכב את היציאה בחמש דקות. לאחר מכן, הוא יוצא עם החבורה. הם נוסעים דרך הגיא. בדיוק כאשר הם עוברים מתחת לסלעים התלויים, הסלעים ניתקים ממקומם, נופלים על גג הרכב ומוחצים את החבורה כולה. כולם מתים, או אולי הנוסעים מתו ורק הנהג ניצל.

כאן יש לנו מקרה מתאים. הייתם יכולים לשאול: האם הייתה זו טעות של הנהג או שהעניין כולו נשלט על-ידי כורח מוחלט? האם היה זה בלתי-נמנע לחלוטין שבני-אדם אלה ייתקלו באסון זה באותו רגע מדויק? והאם איחור הנהג היה רק חלק מכורח זה? או האם יכולים אנו לדמיין לעצמנו שאילו הנהג היה עומד בזמנים, הוא היה מסייע אותם דרך המעבר בין ההרים לפני שהסלעים נפלו והם לא היו נפגעים?

כאן, באמצע חיי היומיום, יש לכם שאלה זו של חירות וכורח, הקשורה באופן אינטימי עם 'אשמה' או 'חפות מפשע'. כמובן, אם הכול כפוף לכורח מוחלט, איננו יכולים לומר, מנקודת-מבט גבוהה יותר, שהנהג היה בכלל אשם, כפי שהיה בלתי-נמנע שבני-אדם אלה ימצאו את מותם.

בחיים, אנו נתקלים בבעיה זו כל הזמן. כפי שכבר אמרנו, זוהי אחת השאלות הקשות ביותר, סוג השאלות שבהן אהרימן ולוציפר מתערבים בקלות רבה, בנסותנו למצוא תשובה. כפי שעוד נראה, אהרימן הוא מי שמופיע ראשון כאשר שאלה זו עולה.

אם ברצוננו להגיע לתשובה, יהיה עלינו לגשת לשאלה זו מזווית שונה. אתם רואים, אם אנו עומדים לפתור שאלה כזו בכך שנפתח במחשבה "אני יכול לעקוב בקלות אחר מהלך האירועים: הסלעים נפלו – זה קרה", ואז נשאל "האם זה מבוסס למעשה על כורח או חירות? האם הדברים היו יכולים להתגלגל אחרת?", הרי אנו רק מסתכלים במאורעות החיצוניים. אנו מסתכלים במאורעות כפי שהם קורים במישור הפיסי. עתה, בני-אדם עוקבים אחר גישה זו מתוך אותו דחף המוביל אותם, אם יש להם השקפה מטריאליסטית, להיעצר בגוף הפיסי בהתבוננם בישות האנושית. בימינו, מי שאינו יודע דבר על מדע הרוח, ייעצר בגוף הפיסי, נכון? הוא יאמר: "הישות האנושית שאתה רואה ומרגיש, היא זו הקיימת." הוא אינו עובר מעבר לגוף הפיסי אל הגוף האתרי. ואם הוא מטריאליסט עקשן לחלוטין, הוא ילעג ויבוז בשמעו בני-אדם אומרים שישנו גוף אתרי עדין יותר, המונח מתחת לגוף הפיסי הדחוס. עם זאת, אתם יודעים עד כמה מבוססת ההשקפה שבין איברי הישות האנושית, הגוף האתרי הוא זה המחובר בצורה קרובה ביותר לגוף הפיסי, ובמהלך הזמן התרגלנו לידיעה שעלינו לדבר לא רק על הגוף הפיסי האנושי, אלא גם על הגוף האתרי האנושי, וכן הלאה.

ברם, יתכן שחלקכם עדיין לא שאל את עצמו: "איזה מין עולם הוא אותו עולם שמחוץ לישות האנושית, אותו עולם שבו מתרחשים מאורעות העולם הרגילים?" דיברנו כמובן על מספר דברים בהקשר זה. אמרנו שמלכתחילה, בתפסנו את המאורעות החיצוניים של המישור הפיסי באמצעות חושינו, אין לנו שום מושג על כך שבכל מקום שבו אנו מסתכלים ישנן ישויות אלמנטריות; זהו אותו דבר בדיוק כאשר אנו מסתכלים בישות האנושית.

לבני-האדם יש גוף אתרי, אותו כינינו לעתים קרובות 'גוף אלמנטרי'. בחוץ, בטבע, בהתרחשויות פיסיקות חיצוניות באופן כללי, יש לנו רצף של מאורעות פיסיים וכן את עולם הוויית-הקיום האלמנטרית. זה קורה במקביל: הישות האנושית עם גוף פיסי וגוף אתרי, ותהליכים פיסיים עם מאורעות של העולם האלמנטרי אשר זורמים לתוכם. לומר שתהליכים חיצוניים הם רק פיסיים הינו חד-צדדי באותה מידה כמו לומר שלישות אנושית יש גוף פיסי בלבד, בעוד שעלינו לומר שיש לה גם גוף אתרי. מה שאנו קולטים עם חושינו הפיסיים ועם האינטלקט הפיסי שלנו הוא דבר אחד. אך, יש משהו מאחוריו שהינו מקביל לגוף האתרי האנושי. מאחורי כל התרחשות פיסיקה חיצונית, ישנה התרחשות עילאית יותר, מעודנת יותר.

ישנם בני-אדם בעלי מודעות מסוימת לדברים כאלה. מודעות זו יכולה להופיע אצלם בשתי דרכים שונות. יתכן שהבחנתם בדבר הבא אצלכם או אצל בני-אדם אחרים. לאדם מסוים הייתה איזושהי התנסות. אחריה, הוא ניגש אליכם ואמר – או יתכן שזה משהו שאתם חוויתם ואתם עשויים לומר: "למעשה, הייתה לי תחושה שבעוד שהתנסות זו התרחשה באופן חיצוני, משהו שונה למדי קרה לי, בחלק עילאי יותר של ישותי". רוצה לומר, שאנשים בעלי טבע עמוק יותר עשויים לחוש שלמאורעות שאינם מתרחשים כלל במישור הפיסי, יכולה להיות השפעה חשובה על מהלך חייהם. תחילה, בני-אדם כאלה יודעים שמשהו קרה להם. אחרים מרחיקים יותר ואף רואים דברים מסוג זה באופן סמלי בחלום. אדם חולם שהוא מתנסה בדבר זה או אחר. הוא חולם, למשל, שסלע פוגע בו והורג אותו. הוא מתעורר והוא מסוגל לומר: "זה היה חלום סמלי; משהו התרחש בחיי הנפש שלי". לעתים קרובות, הדבר מוכח בחיים שבנפש התרחש משהו שהינו בעל משמעות גדולה יותר ממה שקרה לאדם במישור הפיסי. יתכן שהוא התקדם שלב נוסף בידיעה, טיהר חלק מטבע הרצון שלו או עשה את רגשותיו למעודנים יותר או משהו אחר מאותו סוג.

בהרצאות שנתתי כאן לאחרונה, הסבתי את תשומת-הלב לעובדה שמה שאדם יודע עם ה'אני' שלו מהווה למעשה רק חלק מכל מה שקורה לו, והגוף האסטרי יודע הרבה יותר, אך לא באופן מודע. אתם בוודאי זוכרים שאמרתי לכם את הדברים הבאים. הגוף האסטרי יודע הרבה מאוד על מה שקורה לנו בתחום העל-חושי ולא בתחום החושים. עתה, הגענו מכיוון אחר לעובדה שמשהו מתרחש בתוכנו ללא הרף בתחום העל-חושי. בדיוק כמו במקרה שבו אני מניע את ידי, שהתנועה הפיסיקה היא רק חלק מן התהליך כולו ומאחוריו ישנו תהליך אתרי, תהליך של גופי האתרי, כך כל תהליך פיסי מחוצה לי חדור בתהליך

אלמנטרי מעודן מקביל אשר מתרחש בתחום העל-חوشي. לא רק ישויות חזרות ביסוד על-חوشي, הוויית-הקיום כולה חזרה בו.

היזכרו במשהו שהתייחסתי אליו שוב ושוב ונראה איכשהו פרדוקסלי. הצבעתי על כך שבתחום הרוחי, יש לנו לעתים קרובות את ההיפך ממה שקיים במישור הפיסי; לא תמיד, אך לעתים קרובות. כך, אם משהו נכון כאן למישור הפיסי, האמת ביחס להיבט הרוחי יכולה להיראות שונה למדי. לא תמיד, כפי שאמרתי. אבל, לאורך השנים מניתי מקרים רבים שביחס אליהם עלינו לומר שבמישור הרוחי מתקבלת בדיוק התוצאה ההפוכה ממה שאפשר לחזות שיקרה במישור הפיסי.

ביחס להתרחשויות העל-חושיות המקבילות לאלה של העולם החوشي, זהו לפעמים המקרה, למעשה לעתים קרובות. אם כך, הבה נבחן אותו. אם אנו רואים חבורה של אנשים עם מדריך היוצאים לנסיעה ברכב וסלע נופל עליהם ומוחץ אותם למוות, זוהי ההתרחשות הפיסית. במקביל למאורע פיסי זה, כלומר בתוכו, באותה דרך בה גופנו האתרי נמצא בתוכנו, מתרחשת התרחשות על-חושית. ועלינו להכיר בכך שזה עשוי להיות ההיפך המוחלט של מה שמתרחש כאן במישור הפיסי. למעשה, זהו ההיפך המוחלט לעתים מאוד קרובות.

דבר זה עלול ליצור בלבול רב, אם לא ננקוט באמצעי זהירות. למשל, הדבר הבא עשוי לקרות. אם אדם רכש ראייה רוחית אטוויסטית ויש לו סוג של ראייה שנייה, הוא עשוי לחוות את ההתנסות הבאה: ההנחה היא שחבורה של אנשים עומדת לצאת למסע, אך ברגע האחרון אחד מהם מחליט להישאר מאחור, הבה נאמר האדם בעל הראייה השנייה. במקום לצאת עם האחרים, אותו אדם נשאר מאחור ולאחר זמן מה יש לו חיזיון. בחיזיון זה, מאורע כלשהו יכול להופיע בפניו. הוא יכול כמובן לראות את החבורה נמצאת על-ידי סלעים, למשל – וזה יכול להיות עניין של מערך – שמזל טוב במיוחד יקרה להם. הוא בהחלט יכול לראות את החבורה חווה התנסות משמחת מאוד, והוא יכול לשמוע שהחבורה נפגעה בדרך שתיארתי.

זה היה יכול לקרות אלמלא הרואה הרוחי ראה את אשר התרחש במישור הפיסי – משהו שהוא היה עשוי לראות – אלא שהוא ראה את אשר קרה כמאורע מקביל במישור האסטרלי: כי ברגע בו בני-אדם אלה עזבו את המישור הפיסי, הם בהחלט נקראו למשהו מיוחד בעולם הרוח, משהו שמילא אותם בשפע של חיים חדשים בעולם הרוח. בקיצור, הרואה הרוחי היה עשוי לראות מאורע מהעולמות העל-חושיים מתרחש בדיוק בכיוון ההפוך, ומאורע פרדוקסלי זה היה יכול להיות אמיתי. זה עשוי להיות המקרה שעבור אותן נפשות, ביש-מזל כאן במישור הפיסי תואם בעולם העל-חوشي למזל טוב מאוד.

עתה, אדם החושב שהוא חכם יותר מאשר ההנהגה החכמה של העולם (וישנם בני-אדם כאלה), עשוי לומר: "אילו הייתי שולט בעולם, לא הייתי מביא נפשות לאושר בעולם הרוח ובאותו זמן ממטיר עליהם ביש-מזל כאן במישור הפיסי. הייתי עושה זאת טוב יותר!" ובכן, כל מה שאפשר לומר לבני-אדם כאלה

הוא: "בוודאי שאפשר להבין שכאן במישור הפיסי, בני-אדם יכולים להיות מולכים שולל על-ידי אהרימן. אלא שהחכמה הקוסמית תמיד יודעת טוב יותר." זה יכול להיות העניין הבא: המשימה אשר ממתינה לנפשות האלה בעולם הרוח דורשת שתהיה להן ההתנסות הזאת כאן במישור הפיסי, כך שהן תוכלנה להסתכל לאחור, כביכול, במאורע פיסי זה של חייהן הארציים ותרכושנה כוח מסוים לו הן זקוקות. רוצה לומר, עבור הנפשות שחוות זאת, שתי ההתרחשויות, הפיסית והרוחית, קשורות בהכרח זו לזו.

היינו יכולים לצטט דוגמאות היפותטיות מסוגים שונים, שיראו שכאשר משהו מתרחש כאן במישור הפיסי, קיים, כביכול, גוף אתרי של מאורע זה, מאורע אלמנטרי על-חושי הקשור אליו. אל לנו רק לעשות הכללות כפי שפנתיאיסטים עושים ונעצרים בטענה הכללית שישנו עולם רוחי המונח ביסוד העולם הפיסי, אלא עלינו לתת דוגמאות מוחשיות. עלינו להיות מודעים לכך שמאחורי כל התרחשות פיסית, ישנה התרחשות רוחית, התרחשות רוחית ממשית, ויחד הן יוצרות שלמות.

אם נעקוב אחר מהלך המאורעות במישור הפיסי, ביכולתנו לומר שאנו מגיעים לנקודה שבה אנו קושרים יחד מאורעות במישור הפיסי באמצעות מחשבות. ובעודנו רואים דברים מתרחשים במישור הפיסי, אנו למעשה מגיעים לנקודה של מציאת 'סיבה' לכל 'תוצאה'. כך הם הדברים. בכל מקום, בני-אדם מחפשים אחר הסיבה הקשורה לכל תוצאה. בכל פעם שמהו קורה, בני-אדם מוכרחים למצוא את הסיבה לכך. אך משמעות הדבר היא, למצוא את הכורח, את מה שלא ניתן להימנע ממנו. אם תתבוננו במידה מספקת של קפדנות בדוגמה הפשוטה שבחרתי, תוכלו לומר: "ובכן, עתה, חבורה זו התכנסה וקבעה את יציאתה לזמן מוגדר. אך, אם אבדוק מדוע הנהג איחר, הרי שישנן מספר אפשרויות. תחילה, אני עשוי להתבונן בנהג עצמו ולהתייחס לדרך שבה הוא חונך וכיצד נעשה איטי. לאחר מכן, אסתכל בנסיבות השונות אשר הובילו לכך שכוס הבירה שלו הגיעה באיחור. כל מה שיהיה בידי למצוא בדרך זו הוא רק שרשרת של סיבות. אהיה מסוגל להראות כיצד מאורע אחד תואם לאחרים בדרך כזו שהפרשה לא הייתה יכולה להתרחש אחרת. בהדרגה, אגיע לנקודה שבה אשלול לגמרי את רצונו החופשי של הנהג, כי אם יש לנו סיבה לכל תוצאה, הרי זה כולל גם את כל אשר עשה הנהג." כל מה שהנהג רצה היה עוד כוס בירה, נכון? כי, קרוב לוודאי בהיותו צעיר הוא לא קיבל מספיק מלקות. אילו היה מקבל מלקות לעתים קרובות יותר – ואין זו אשמתו שזה לא נעשה – הדברים לא היו קורים כפי שהם קרו. בהסתכלות בדרך שכזו, אפשר לבסס את הדבר כולו על שרשרת של סיבות-תוצאות.

דבר זה קשור לעובדה שאנו יכולים להשתמש במושגים רק במישור הפיסי. כי, חישבו פשוט: אם ברצונכם להבין משהו, מחשבה אחת מוכרחה לנבוע ממחשבה אחרת, כלומר אתם תלויים ביכולת לפתח מחשבה אחת מאחרת. הדבר טמון בטבעם של מושגים שאחד נובע מאחר. כך זה צריך להיות.

עם זאת, מה שיכול להיות קשור יחד בבירור ובהכרח באמצעות מושגים במישור הפיסי, משתנה בבת-אחת עם כניסתנו אל תוך עולם העל-חופשי הסמוך. שם, איננו עוסקים בסיבה-תוצאה, אלא בישויות.

שם, ישויות פעילות. בכל רגע ורגע, ישות זו או אחרת עסוקה ב- או נסוגה מ- משימה. שם, אין זה כלל עניין של מה שיכול להתפס באמצעות מושגים במובן הרגיל.

אם תנסו להשתמש במושגים ביחס למתרחש בעולם הרוחי, הדבר הבא עשוי לקרות. אתם עשויים לחשוב: "ובכן, הנה אני. כמובן, אני מתקדם מספיק כדי להבין שמהו רוחי מתרחש. ברגע אחד, מתקרב גנום, אחר-כך סילפה ולאחר מכן ישות אחרת. עתה, כל הישויות יחד. אעשה כל שביכולתי כדי להבין אלו תוצאות יהיו." במישור הפיסי, לפעמים קל לעשות זאת, כמובן. אם אנו פוגעים בכדור בליארד בכיוון מסוים, אנו יודעים באיזה כיוון יתגלגל הכדור השני, כי אנו יכולים לחשבו. במישור הרוחי, לעומת זאת, יתכן שאתם רואים ישות וכאשר אתם אומרים לעצמכם "אהה, זהו גנום, הוא עומד לעשות משהו והוא יעשה כך וכך; הוא מאחד כוחות עם ישות אחרת, והדבר הבא עומד לקרות", אתם חושבים שפענחתם את העניין כולו. אך ברגע הבא, ישות אחרת מופיעה ומשנה את המערך כולו, או ישות שהסתמכתם עליה נסוגה ונעלמת ולא לוקחת עוד חלק. שם, הכול תלוי בישויות. אינכם יכולים לקשור הכול יחד באמצעות מושגים באותה דרך שאתם עושים זאת במישור הפיסי. הדבר בלתי-אפשרי. שם, אינכם יכולים להסביר דבר אחד כנובע מדבר אחר על בסיסם של מושגים. בעולם הרוחי, דברים פועלים יחד באופן שונה לגמרי, בסדרות או זרם של התרחשויות רוחיות אשר מתרחשות במקביל להתרחשויות הפיסיות.

עלינו להתוודע לעובדה שבבסיס עולמנו ישנו עולם שאל לנו רק להניח שהוא רוחי בהשוואה לעולמנו, אלא עלינו גם להניח שהמאורעות אשר מתרחשים בו קשורים זה לזה בדרך שונה לחלוטין מזו שקשורים בה המאורעות בעולמנו. כי, איננו יכולים לעשות דבר בעולם הרוח, במציאות הממשית של עולם רוחי זה, בדרך שבה אנו רגילים להסביר דברים בעולם המושגים שלנו.

כך אנו רואים ששני עולמות חודרים זה את זה; את האחד אפשר לתפוס באמצעות מושגים ואת השני לא, כי אם רק לקלוט אותו. אני מצביע על משהו עמוק מאוד, אך בני-אדם אינם מודעים לעומק הדברים. חישבו לרגע שאם מישהו היה מאמין שביכולתו להוכיח כל דבר ורק מה שהוכח הוא אמיתי, הרי שהדבר הבא היה יכול לקרות. אותו אדם היה יכול לומר: "למעשה, יש להוכיח כל דבר ומה שלא הוכח, אינו קביל. לכן, כל דבר המתרחש במהלך ההיסטוריה של העולם מוכרח להיות בר-הוכחה. עליי רק לחשוב באופן נמרץ ואז אני נאלץ להוכיח, למשל, האם מיסטריות גולגתא התרחשה באמת." אכן, בימינו בני-אדם נוטים כל-כך לומר שאם לא ניתן להוכיח את דבר קיומה של מיסטריות גולגתא, הרי שהדבר כולו הוא שטות ומאורע זה מעולם לא קרה.

ומה בני-אדם חושבים על הוכחות? הם חושבים שאם אדם מתחיל במושג מוגדר אחד וממשיך ממנו למושג הבא ואם אפשר לעשות זאת עד הסוף, הרי שהעניין הוכח. אלא שאין עולם אחד מלבד הפיסי אשר פועל על-פי סוג זה של הוכחה. דרך זו של הסקת מסקנות אינה ישימה בשום עולם אחר. כי, אילו היינו

מסוגלים להוכיח שמיסטריית גולגתא הייתה מוכרחה להתרחש מתוך כורח ואת זה אפשר היה להסיק מתוך מושגינו, הרי שהיא לא הייתה כלל מעשה חופשי! אז, הכריסטוס היה נאליץ לרדת מן הקוסמוס מטה לאדמה פשוט מפני שמושגים אנושיים מוכיחים, ולכן מכתיבים, זאת. ברם, מיסטריית גולגתא מוכרחה להיות מעשה חופשי, כלומר היא מוכרחה להיות סוג כזה של מעשה שאינו בר-הוכחה. חשוב שבני-אדם יבינו זאת. ככלות הכול, זהו אותו דבר כאשר בני-אדם רוצים להוכיח האם האל ברא את העולם או לא. גם במקרה זה הם מתקדמים ממחשבה אחת לאחרת. אלא ש'בריאת העולם' הינה בכל מקרה מעשה חופשי של ישות אלוהית! מזה נובע שאיננו יכולים להוכיח את הבריאה כנובעת בהכרח מסדרת מושגינו; אלא, עלינו לקלטה כדי להגיע אליה.

כך אנו אומרים משהו בעל חשיבות עצומה כאשר אנו מציינים שהעולם הסמוך לעולמנו שלנו – שכעולם על-חופשי ממלא את שלנו – אינו מאורגן בדרך כזו שביכולתנו לחדור אותו באמצעות מושגינו ופסקנותם, אלא שם סוג של ראייה מופיע מעצמו ובו מאורעות מאורגנים בדרך שונה לחלוטין.

היום, ברצוני להוסיף מילים ספורות על הדבר הבא. כאשר הייתי כאן בחג-המולד, הסבתי את תשומת-לבכם לעובדה שבתקופתנו במיוחד, עולים דברים סותרים כאלה, שהינם די מבלבלים עבור החשיבה האנושית. תארו לעצמכם, ספר שהוציא לאור המדען הדגול ארנסט הקל³ שכותרתו *מחשבות על אודות הנצח*, אותו כבר הזכרתי בעבר. מחשבות אלה על אודות הנצח כוללות בדיוק את ההיפך ממה שבני-אדם רבים אחרים הסיקו כתוצאה מהתנסות במאורעות העולם האחרונים. פשוט חישבו, כיום ישנם בני-אדם רבים (עלינו לדבר על עובדה זו בהקשרה המיוחד עם מחקרנו הנוכחיים, אך כיום ברצוני רק לתת הקדמה) שהתנסו בהעמקת רגשותיהם הדתיים רק מפני שלמאורעות עולם יש השפעה מוחצת להחריד על נפשם; כי הם אומרים: "הכיצד נוכל להסביר את המתרחש בזמננו, בלי עולם על-חופשי המונח ביסוד עולמנו הפיסי?" בני-אדם רבים גילו מחדש את הרגש שלהם לדת. איני צריך לתאר את קו המחשבה שלהם; הוא ברור ואפשר להבחין בו אצל רבים.

הקל מגיע לקו מחשבה שונה. הוא מסביר בספרו שיצא לאור לאחרונה, שבני-אדם מאמינים באלמותיות הנפש. ברם, הוא אומר שמאורעות עכשוויים מוכיחים בבירור שאמונה כלשהי מסוג זה מגוחכת, כי אנו רואים אלפי בני-אדם מתים בכל יום, בלי שום סיבה. לנוכח מאורעות אלה, כיצד יכול אדם לחשוב על קיומו של שיח כלשהו על אלמותיות הנפש? איך זה אפשרי עבור עולם עילאי יותר לעמוד מאחורי דברים מסוג זה?

³ ארנסט הקל Ernst Haeckel, 1834-1919, מדען ופילוסוף גרמני, חסיד המוניזם.

נראה להקל שמאורעות מזעזעים אלה מוכיחים את העיקרון שלו שלא ניתן לדבר על אלמותיות הנפש. כאן יש לנו שוב אנטינומיה: חלק גדול מהאנושות חווה העמקה של רגש דתי, בעוד שאותם מאורעות עושים את הקל שטחי מאוד ביחס לדת.

כל זה קשור לעובדה שבני-אדם בימינו אינם מסוגלים להבין את הקשר בין העולם הנגיש לחושיהם והאינטלקט שלהם הקשור למוח לבין העולם העל-חושי המונח ביסודו. ברגע שהם ניגשים לדברים אלה, חשיבתם מתבלבלת. אף-על-פי-כן, למרות כל ההתפכחות שהיא מביאה, תקופתנו תגרום ללא ספק גם להעמקה בנפשות בני-האדם, להתרחקות ממטריאליזם. יהיה צורך שידיעה על הדרך שבה מאורעות על-חושיים משלימים מאורעות בעולם החושים, תעלה מתוך פעילות טהורה של הנפש המתמסרת לחקירה בלתי-משוחדת של העולם. יש צורך שיהיה לפחות מספר קטן של בני-אדם המסוגלים להבין שכל הכאב והסבל אשר נחווים עתה במישור הפיסי, מנקודת-מבטה של האבולוציה האנושית כולה, הם רק צד אחד וישנו גם צד שני, צד על-חושי.

הסבנו את תשומת-לבכם להיבט על-חושי זה מנקודות-מבט שונות ובעתיד נדבר מנקודות-מבט נוספות. אך, כאשר השלום ישכון שוב על אדמת אירופה המוכתמת דם, נחווה שוב ושוב את הצורך בקבוצת בני-אדם המסוגלים לשמוע ולחוש מבחינה רוחית את מה שעולמות הרוח יאמרו אז לאנושות בעיתות שלום. ואל לנו להרים ידיים מלהטביע את השורות הבאות בלבנו ובנפשנו, כי יוכח שוב ושוב עד כמה הן נכונות:

מתוך אומץ לבם של הלוחמים,
מתוך שפיכות דמים בשדות הקרב,
מתוך צערם של המתאבלים,
מתוך מעשי ההקרבה של בני-אדם;
פירות של הרוח יצמחו,
אם נפשות, בהיותן מודעות לרוח,
תשאפנה אל ממלכת הרוח.

הרצאה 2

האגדה על השעון בפראג

27 בינואר 1916

שלשום, השתדלתי להציג בפניכם את המסתורין האוניברסלי של כורח וחירות בשני היבטי המשמעותיים במידה שווה: תהליכי עולם ופעולה אנושית. התחלתי בהסבת תשומת-לבכם למשמעות המלאה ולקושי של מסתורין זה שהינו הן קוסמי והן אנושי, והיום נתקדם לאורך אותם קווים. השתמשתי בדוגמה היפותטית אשר מציגה את הקושי הזה ביחס למאורעות עולם. אמרתי: "נניח שקבוצה של אנשים עמדה לצאת לנסיעה ברכב דרך גיא, שם ישנם סלעים תלויים וקבעו לצאת בזמן מוגדר. ברם, הנהג מתרשל ומעכב את היציאה בחמש דקות. בשל כך, הקבוצה מגיעה לנקודה שמתחת לסלעים ובדיוק באותו רגע הם מתחילים להידרדר." על-פי שיפוט חיצוני, ובכוונה אני אומר 'חיצוני', יש לומר שכל האנשים האלה נקברו מתחת לסלעים בגלל התרשלותו של הנהג, כלומר בגלל נסיבה שלכאורה הינה אשמתו של מישהו.

בפעם הקודמת רציתי להדגיש שאל לנו לגשת אל בעיה מסוג זה בחופזה עם חשיבתנו הרגילה ולהאמין שביכולתנו לפתרה באותה דרך. הראיתי שבהתחלה אנו משתמשים בחשיבתנו רק במישור הפיסי, לכן זה נעשה הרגל לעסוק רק באותן דרישות ולהתבלבל כאשר מתקדמים אל מעבר לאלה.

היום, ברצוני להמשיך ולהראות את הטבע הרציני של הבעיה כולה. כי, לא נוכל לגשת לאיזשהו סוג של פתרון בהרצאה המתוכננת ליום ראשון, אלא אם נבחן גם את כל ההשלכות על הידיעה האנושית עצמה, אלא אם נבחן באופן שלם מדוע אנו הולכים לאיבוד בסמטאות חשוכות של החשיבה בדיוק בבעיות הקשות ביותר של החיים, מדוע אנו הולכים לאיבוד, כביכול, ביערות ומדמיינים שאנו מתקדמים בעודנו רק נעים במעגלים. אנו מבחינים בכך שאנו נעים במעגלים כאשר אנו נוכחים לדעת שבעצם חזרנו לנקודת-המוצא שלנו. הדבר המוזר הוא שהיכן שהעניין נוגע לחשיבתנו, איננו מבחינים בכך שאנו חוזרים שוב ושוב אל אותה נקודה. יהיו לנו דברים נוספים לומר על כך.

ציינתי שבעיה חשובה זו קשורה למה שאנו מכנים כוחות אהרימניים וכוחות לוציפריים במאורעות העולם ולמה שמתקרב אל האדם בפעולותיו ובכל החשיבה, הרגש והרצון שלו. הזכרתי שעד למאה החמש-עשרה, לבני-אדם הייתה תחושה שכפי שחשמל חיובי וחשמל שלילי ממלאים תפקיד בתהליכי טבע ושום מדען לא היה מהסס לדבר עליהם, כך גם את אהרימן ולוציפר אפשר לראות במאורעות עולם, גם אם בני-אדם אינם משתמשים בשמות אלה. הראיתי זאת בדוגמה המרוחקת לכאורה של השעון בבית-העירייה הישן בפראג, הבנוי בצורה כה מתוחכמת, שנוסף להיותו שעון, הוא מהווה גם סוג של לוח-שנה אשר מציג

את מהלך כוכבי-הלכת ואת ליקויי המאורות. למעשה, זוהי יצירת אמנות גדולה של אדם מוכשר מאוד. אמרתי לכם שישנם מסמכים המראים שהיה זה פרופסור מאוניברסיטה בפראג שיצר יצירת אמנות זו, למרות שנקודה זו אינה מעניינת אותנו יותר, כי אלה רק תהליכים אשר התרחשו במישור הפיסי.

הסברתי שאגדת-עם פשוטה צמחה מתוך התחושה שבעניין מסוג זה כוחות אהרימניים ולוציפריים ממלאים את תפקידם. הסיפור מספר לנו ששעון זה בפראג נבנה בצורה יפה על-ידי אדם פשוט, שקיבל את הכושר לבנותו דרך סוג של השראה אלוהית. הסיפור ממשיך ומספר שהמושל רצה לשמור את השעון הזה לעצמו ולא הרשה לבנות משהו דומה בערים אחרות. לכן, הוא עיוור את השען ואילץ אותו לפרוש. רק כשהשען היה קרוב למותו שאפשרו לו לגעת שוב בשעון. ואז, במניפולציה מיומנת, הוא טיפל בשעון כך שלא ניתן יהיה לכוונו שוב.

באגדת-עם זו אנו חשים שמצד אחד הייתה למושל תחושה של העיקרון הלוציפרי, ברצותו בעלות בלעדית על השעון אשר נבנה רק מתוך מתנת חסד מהכוחות הטובים של הקדמה, וברגע בו לוציפר הופיע, הצטרף אליו אהרימן, כי הריסת השעון על-ידי השען הייתה מעשה אהרימני. ברגע בו לוציפר נקרא – גם ההיפך יכול לקרות – הוא נתקל באהרימן. לא רק במבנה של סיפור זה שאנו רואים את תחושת בני-האדם לאהרימן ולוציפר, אנו רואים זאת גם בהיבט נוסף, כלומר בצורת השעון עצמו. אנו רואים שגם השען רצה להכניס כוחות אהרימניים ולוציפריים במבנה השעון עצמו, כי מלבד כל מה שכבר אמרתי לכם על שלמותו האמנותית, שעון זה כלל משהו נוסף. מלבד פני השעון, החוגה הפלנטרית וכל הדברים הנוספים שהיו לו, היו דמויות משני צדי השעון: מוות מצד אחד ושתי דמויות מצד שני. אחת מן הדמויות הללו ייצגה אדם האוחז בראי, שבו היה יכול לראות את עצמו כל הזמן.

שתי הדמויות הללו הן דוגמאות טובות מאוד לאדם אשר מתמסר לערכים חיצוניים: הקמצן העשיר, האדם האהרימני – והאדם הלוציפרי אשר רוצה תמיד להבליט את הירותו, האדם שמסתכל בראי. השען עצמו מתמודד עם תכונות אהרימניות ולוציפריות, ומצד שני ישנו המוות, המאזן (נוסיף על כך בהמשך), המוצב שם כתזכורת לכך שבהתחלפות לסירוגין בחיים בין מוות ולידה ובין לידה ומוות, ישויות אנוש מתעלות מעל לספירה שבה אהרימן ולוציפר פעילים. כך, בשעון עצמו אנו רואים הצגה מופלאה של התחושה שהייתה עדיין קיימת באותו זמן ליסודות האהרימניים והלוציפריים.

עלינו להביא שוב לחיים את התחושה ליסוד זה בדרך מסוימת, אם ברצוננו לפתור את השאלה הקשה שהצגנו. ביסודו של דבר, העולם ניצב בפנינו תמיד כדואליות. הסתכלו בטבע. הטבע תמיד נושא בתוכו חותם של כורח נוקשה. למעשה, אנו יודעים שזהו האידיאל של המדען להיות מסוגל לחשב התרחשויות עתידיות באופן מתמטי על בסיס התרחשויות עבר. בתנאים אידיאליים, מדענים היו רוצים לעסוק בכל תופעות הטבע באותה דרך כמו עם ליקויי שמש וירח עתידיים, שאפשר לחזותם באמצעות חישובים

המבוססים על הקונסטלציות בשמים. ביחס לתופעות הטבע, בני-אדם חשים שהם ניצבים מול כורח נוקשה ומוחלט. מאז המאה החמש-עשרה, בני-אדם התרגלו לקבל כורח נוקשה כדגם להשקפת-העולם שלהם. דבר זה הוביל בהדרגה לכך שגם תופעות היסטוריות נתפסות כחזרות בכורח נוקשה דומה.

אף-על-פי-כן, כאשר מדובר בתופעות היסטוריות, עלינו להתייחס להיבט נוסף. הבה ניקח דוגמה המרוחקת ממצב החיים שלנו: למשל, גיתה⁴ כתופעה היסטורית. בהיבטים מסוימים, אנו נוטים להתייחס להופעתו של גיתה ולכל מה שהוא הפיק כמבוסס על סוג של כורח נוקשה. אך מישהו יוכל לטעון: "גיתה נולד ב- 28 באוגוסט 1749. אלמלא ילד זה היה נולד למשפחה זו, מה היה קורה? האם היינו זוכים לראות את יצירותיו של גיתה?" יש לציין שגיתה עצמו מתייחס לעובדה שאמו ואביו גידלוהו בדרך מיוחדת, כאשר כל אחד מהם תרם משהו למה שהוא נהיה. האם יצירותיו היו מופיעות אילו התחנך בצורה שונה? שוב, הבה נתבונן במפגש בין גיתה וקרל אוגוסט, הדוכס של ויימאר.⁵ אלמלא הדוכס הזמין את גיתה אליו והעניק לו את סוג החיים שאנו יודעים שהיו לו משנות השבעים של המאה השמונה-עשרה והלאה, האם היו מופיעות יצירות שונות לגמרי? או האם גיתה היה נעשה מזכיר לשכה פשוט, אילו היה מתחנך אחרת בבית והדחף הפיזי לא היה כה חי בתוכו? כיצד היו נראות הספרות והאמנות הגרמניות לאחר תקופתו של גיתה אם כל הדברים הללו היו שונים?

כל השאלות האלה יכולות להישאל, והן מצביעות על המשמעות העמוקה מאוד של בעיה זו. אלא שעדיין לא הגענו לגמרי לתשובה, שלא תהיה שטחית. אנו יכולים לרדת עמוק יותר ולשאל שאלות שונות. הבה נחזור לאמן שבנה את השעון בבית-העירייה הישן בפראג. הוא שם את הדמויות של הקמצן העשיר עם שק הכסף, האדם השחצן וממולם, המוות. עתה, אפשר לומר שהאדם הגשים משהו בכך שהוא שם את הדמויות שם. אך אם נבטא זאת כך, אנו מצביעים על גורם לאינספור תוצאות אפשריות. כי, פשוט דמיינו כמה בני-אדם ניצבו אל מול אותו קמצן עשיר, האדם השחצן המסתכל בהשתקפות שלו עצמו, והמוות. וכמה בני-אדם אף ראו דבר מתוחכם יותר מזה שהשען סידר. כלומר, בכל פעם שהשעון עמד לצלצל, המוות החל לנוע ראשון, בלוותו את צלצול השעה העגולה, ואז הדמות השנייה נעה. המוות הנהן בראשו בפני הקמצן והלה הנהן חזרה בראשו. כל הדברים האלה היו שם כדי שייראו, והם היו קווים מנחים חשובים לחיים. הם עשו רושם עמוק על המתבונן.

אנו רואים זאת מהעובדה שאגדת-העם ממשיכה ומתייחסת למשהו לא-רגיל. בכל פעם שהשעון עמד לצלצל, השלד, המוות, פתח את פיו ובני-אדם ראו בתוכו ציפור אשר השתוקקה לצאת לחופשי. אלא

⁴ יוהאן וולפגנג פון גיתה Johann Wolfgang von Goethe, 1749-1832, משורר, מחזאי וסופר גרמני.
⁵ קרל אוגוסט, הדוכס של Weimar, 1757-1828, הדוכס של Saxony ו-Weimar, 1758-1828.

שברגע בו עמדה לעשות זאת, הפה נסגר לשעה נוספת. בני-אדם סיפרו אגדה שנונה על אודות פתיחת הפה וסגירתו, שמראה ש'זמן' הוא דבר משמעותי – מה שאנו מכנים באופן כה מופשט 'זמן' ו-'התקדמות הזמן'. הם רצו לציין שישנם כאן סודות עמוקים.

הבה נדמיין לעצמנו אדם שעמד מול השעון. ברצוני להזכיר אגדת-עם זו כציון למחשבות שיתכן שהיו לאדם ביחס לשעון או דווקא את האימגינציות שאדם עשוי לראות, כי אותה ציפור לא הייתה הפרעה גרידא. חלק מבני-האדם שהסתכלו בשעון, ראו את הציפור כאימגינציה. ברצוני רק להזכיר זאת. הבה נסתכל בזה לרגע באופן הגיוני. אדם במצב של אי-ודאות מוסרית עשוי להתבונן בשעון ולראות את המוות מהנהן בראשו הן לאדם העשיר, שפיתח תלות בנכסיו הרבים והן לאדם השחצן. והרושם שזה עושה עליו יכול להרחיקו מן האפשרות שהוא מולך שולל בהיותו במצב של אי-יציבות מוסרית.

אנו גם יכולים לדמיין משהו אחר. בהתייחסנו להיבט זה, יכולים אנו לומר שהאדם שבנה יצירת אמנות זו באמצעות השראה אלוהית עשה הרבה מאוד טוב. כי בני-אדם רבים התבוננו ביצירת אמנות זו ובהיבטים מסוימים הם התקדמו מבחינה מוסרית. אפשר לומר שלאדם זה הייתה קארמה מועילה, בהשפיעו השפעה טובה על נפשות אנוש רבות כל-כך! ואפשר לתהות לכמה נפשות אנושיות הוא עזר באמצעות אימגינציה זו. אפשר להתחיל לחשוב על הקארמה של האמן. אפשר לומר שבניית אותו שעון והצבת המוות, אהרימן ולוציפר עליו, הייתה נקודת-התחלה נפלאה לקארמה חיובית. אפשר לשקוע בהשקפת-עולם כזו ולומר שישנם בני-אדם אשר מעוררים סדרה שלמה של מעשים טובים עם מעשה אחד. אם כך, סדרה זו של מעשים טובים מוכרחה הייתה להישתל בקארמה שלהם. ואדם יכול להתחיל לתהות כיצד כל אחד ממעשיו שלו צריך להתבצע כך שיגרום לסדרה דומה של מעשים טובים.

כאן אתם רואים את תחילתו של חוט מחשבה שיכול להשתבש. ניסיון לחשוב כיצד יש להיערך לביצוע מעשים שיפיקו סדרה של מעשים טובים יהיה שטות, כאשר מדובר על קביעת עיקרון חיים, נכון? מישהו עשוי להציע שזרם של מעשים טובים אכן נובע ממה שהאדם עשה. אבל אדם אחר יוכל לטעון: "לא, עקבתי אחר הנושא של שעון זה ואני משוכנע שלא היה הרבה בדרך אל תוצאות כאלה." אותו אדם עשוי להיות פסימיסט ולומר שהזמנים רעים מדי כדי שתוצאות טובות כאלה יקרו. בני-אדם אינם מאמינים בכך בראותם דברים כאלה. הוא ראה שמהו שונה למדי קרה במקרים רבים. הוא ראה בני-אדם מסתכלים בשעון שהיו בעלי הלך-נפש דמוקרטי ושנאה יוקדת כלפי עשירים. וכאשר אדם כזה ראה את השעון, הוא הבחין בכך שהמוות הנהן בראשו רק לאדם העשיר שהנהן חזרה. "אישם זאת", הוא אמר, בחפשו אחר הקמץ הראשון שהיה יכול למצוא ואותו רצח. מעשים דומים של שנאה בוצעו על-ידי בני-אדם אחרים. השען גרם לכל אלה דרך יצירת האמנות שלו. זה משהו שצריך להירשם בקארמה שלו.

ושוב, בהסתכלות קצרת-רואי, אדם יוכל לומר: "ככלות הכול, אולי אדם אינו צריך ליצור יצירת אמנות מושלמת, כזו שיש לה ערך פנימי גדול, כי יכולות להיות לה השפעות גרועות ביותר; יכולות להיות לה אינספור השפעות רעות על הקארמה שלו."

דבר זה מסב את תשומת-לבנו לפיתוי עצום ביחס לטווח כולו של הכישורים והידיעה של הנפש האנושית. כי אדם רק צריך להתבונן מעט בעצמו כדי לראות שלבני-אדם יש נטייה גדולה ביותר לשאול שאלות ביחס לכל דבר "מה הייתה התוצאה?" ולאמוד את ערכו של מה שנעשה בהתאמה עם התוצאות. אך, באותה דרך שבה התחלנו לעסוק בספקולציות כאשר ניסינו לחשוב האם מספר כפולות המספרים בעמודה הימנית שווה-ערך לזה בעמודה השמאלית או רק מחצית ממנו; זוהי הדוגמה שנתתי לכם בפעם הקודמת – כפי שאז נעשינו מבולבלים מבחינה שכלית, כך עתה אנו נאלצים להיות מבולבלים בחשיבתנו אם ברצוננו לשפוט את פעולותינו בכך שנשאל: "מה תהיה תוצאתן, מה תהיה השפעתן על הקארמה שלי?"

כאן, שוב, אגדת-העם חכמה יותר, אפילו מדעית יותר, במובן של מדע הרוח. כי זהו דבר פשוט מאוד לומר, כמובן, אך אגדת-העם אומרת שהשען היה אדם פשוט. לא היו לו שום כוונות מלבד המחשבה שהיוותה השראה עבורו; הוא בנה את השעון על-פיה והוא לא עסק בספקולציות ביחס לתוצאות מעשיו.

אמת, לא ניתן להכחיש – וזה מה שכה מפתה – שבאמת תוכלו להגיע היכן-שהוא אם תחשבו על-פי קווים אלה ותשאלו מה יהיו תוצאותיו של מעשה כלשהו. זה מפתה מעצם הסיבה שישנם דברים כמו פעולות, שבהם עליכם לשאול מה יהיו התוצאות. וברור שיהיה זה חד-צדדי להסיק את המסקנה ממה שאמרתי שעלינו תמיד להתנהג כמו אותו שען ולא להתייחס לתוצאות פעולותינו. כי, עליכם להיות מודעים להשלכות, אם בכוונתכם להלקות נער בשל היותו עצלן. ברור שישנם מקרים כמו זה, שבו עלינו להיות מודעים להשלכות. ברם, כאן טמונה הנקודה שעלינו להחזיר אל תוך לבנו ולבחון מקרוב, כלומר שאנו מתייחסים לעולם בשתי דרכים.

מצד אחד, אנו קולטים רשמים מהמישור הפיסי ומצד שני אנו קולטים רשמים מעולם הרוח, כפי שמצוין באגדה, כאשר היא מספרת לנו שהאמן היה אדם פשוט שקיבל בהשראה מתנת חסד מלמעלה. כאשר רשמים אלה נמסרים לנו על-ידי עולם הרוח, כאשר נפשותינו מומרצות לעשות דבר מסוים, אלו הם הרגעים בחיים שבהם יש לנו סוג שני של ודאות, סוג שני של אמת – לא במובן אובייקטיבי, אלא במובן סובייקטיבי – כאשר אנו מודרכים על-ידי האמת, יש לנו סוג שני של ודאות, שהינו ישיר, ואותו אנו יכולים לקבל רק כפי שהוא. זהו שורש העניין.

מצד אחד, אנו הווים בעולם הפיסי ובעולם זה נראה כאילו כל מאורע נובע באופן טבעי מן המאורע שקדם לו. אך אנו גם הווים בעולם הרוח. בהרצאה הקודמת ניסיתי להראות שכפי שיש לנו גוף אתרי בתוך גופנו הפיסי, ישנו גם יסוד על-חושי פעיל בזרם כולו של המאורעות בעולם הפיסי. אנו גם מוצבים בתוך

פעילות על-חושית זו ומזה נובעים אותם אימפולסים שהינם ייחודיים לגמרי ועלינו לעקוב אחריהם בלי להתחשב בתוצאות, במיוחד אלה שבעולם הפיסי. היות שבני-אדם הווים בעולם, הם רוכשים סוג של ודאות בבחנם דברים חיצוניים. זוהי הדרך שבה בני-אדם בוחנים טבע. התבוננות בתופעות טבע היא הדרך היחידה להגיע לוודאות כלשהי אודות סיבה ותוצאה. לעומת זאת, אנו יכולים לקלוט ודאות ישירה, אם אנו רוצים בה, על-ידי פתיחת נפשנו להשפעותיה. אז, עלינו לעצור ולהפנות את תשומת-לבנו המלאה לתופעה ולדעת לאמוד אותה על בסיס ערכה הפנימי.

זה, כמובן, קשה. עם זאת, כל הזמן ניתנות לנו הזדמנויות, הזדמנויות קריטיות, על-ידי התופעות עצמן, במיוחד תופעות היסטוריות, כדי לאמוד מאורעות ותהליכים על-פי טבעם הפנימי. זה נחוץ תמיד. אבל, אם נעמיק יותר בשאלות אשר תוכלנה אותנו רחוק אם נבינן כהלכה, הרי שנמצא ספירה שבה בלבול בחשיבה בולט מאוד. ככלל, האדם אינו יכול לרסן בלבול זה. הבה ניקח את התופעה של היצירה פאוסט מאת גיתה. זוהי יצירה אמנותית, נכון? מעטים באולם זה, במיוחד לאחר שחקרנו את פאוסט, שלא יהיו בדעה שהיצירה פאוסט מאת גיתה היא יצירת אמנות גדולה, כזו שהינה בבחינת השראה של חסד.

דרך פאוסט מאת גיתה, חיי התרבות הגרמניים כבשו את חיי התרבות של אומות אחרות. גם בתקופת חייו של גיתה, ליצירה פאוסט הייתה השפעה חזקה על בני-אדם רבים. הם התייחסו אליה כיצירת אמנות ייחודית בהחלט. ברם, אדם גרמני מסוים התרגז מכך שגברת דה-סטאל⁶ הביעה את דעתה האוהדת על יצירה זו באופן מיוחד. ברצוני רק לקרוא לכם את דעתו של אדם זה, כדי שתראו שעל דברים כאלה שיש לשפוט באופן אינדיבידואלי, יכולות להיות דעות שונות מאלה שאתם מחזיקים בהן ברגע זה כדעות היחידות שיכולות להיות לאדם על פאוסט מאת גיתה.

דעה ביקורתית זו נכתבה בשנת 1822 על-ידי פרנץ פון שפאון.⁷ להלן הביקורת שלו על פאוסט מאת גיתה, אשר מתחילה עם פרולוג בשמים.

"אנו רואים שמר פון גיתה הוא כותב ורסים גרוע והפרולוג עצמו הוא דוגמה טובה לדרך שבה אין לכתוב ורסה.

אין בעבר דבר היכול להשתוות לקלות-הדעת היומרנית של פרולוג זה... אך עליי להיות תמציתי, כי לקחתי על עצמי יצירה ארוכה ואבוי מייגעת. עליי לציין בפני הקורא שהיצירה פאוסט המפורסמת הזאת זוכה למוניטין שהיא אינה ראויה לו, שאותו היא חבה רק לרוח-צוות מזיקה של רוחות רעות

⁶ מאדאם דה-סטאל Madame de Stael, סופרת ואינטלקטואלית צרפתייה, 1766-1817.
⁷ פרנץ פון שפאון Franz von Spaun, כותב מות גרמני, 1753-1826.

(*Associato obscurorum vitorum*). אין זה בגלל שברצוני לקרוא תיגר על מוניטין זה שאני נאלץ לתת ביטוי לעוקצנות של ביקורת צורמת על פאוסט מאת גיתה. איני עולה על הנתיב לפרנאסוס והייתי שמח אילו העשיר את השפה הגרמנית שלנו ביצירת מופת... בקרב ההמון שמריע, קולי עשוי להיבלע, עם זאת די לי בכך שעשיתי את המיטב; ואם הצלחתי להשפיע על קורא אחד בלבד ולהחזירו מהסגידה לזוועה זו, עבודתי לא הייתה לשווא... פאוסט המסכן דובר בשפה לא-מובנת, בחריזה גרועה ביותר של תלמיד תיכון. המורה שלי היה מלקה אותי כהוגן אילו הייתי כותב ורסה גרוע שכזה:

אור ירח, לו יהא זה מבט אחרון
שְׁתַּעֲיף בְּיִסוּרִי, בְּחֶשֶׁכַת הַקִּיטוֹן.
בְּלִילוֹת, בְּעוֹדֵנִי טְרוֹד בְּמִלְאכָה,
אֲתָה הֵן הִרְעַפְתְּ עָלַי מְטוּבָה,
כְּשֶׁמִּבְעַד תֵּלִי חֲבוּרִי וּסְפָרִי,
יְדִידֵי הָעָגוּם, הַתְּגַלִּית אֵלַי!⁸

ביחס לרדידות ההגייה, לקלות-הדעת של הורסה, אחריש מעתה ואילך; מה שהקורא ראה מהווה הוכחה מספקת לכך שהמחבר, ככל שהדבר נוגע למבנה הורסה, אינו יכול לעמוד בפני השוואה עם המשוררים הרגילים של האסכולה הישנה...

מפיסטופלס עצמו נוכח לדעת עוד לפני שההסכם נחתם שפאוסט היה בחזקתו של שד. ברם, אנו חושבים שמקומו בבית-חולים לחולי-נפש ולא בגיהינום, עם כל העזרים שלו – ידיים ורגליים, ראש וישבן. על שטויות מרוממות, על קשקושים במילים מנופחות, משוררים רבים נתנו לנו דוגמאות, אך את השטויות או הקשקושים של גיתה אפשר לכנות 'שטויות נפוצות', כי הן מוצגות בשפה המונית, רעה ביותר.

ככל שאני מרבה לחשוב על תיאור ארוך ומייגע זה של שטויות, כך נראה לי סביר יותר שמוכרחה הייתה להיות התערבות על התוצאה שאם אדם מפורסם הרשה לעצמו לחבר את השטויות הקודרות והמשעממות ביותר, מספר רב של שוטים שוחרי-ספרות וקוראים שרומן, ימצאו חכמה עמוקה ויופי עצום בשטויות חסרות עניין אלה וידעו כיצד להסביר אותן. לבני-אדם מפורסמים יש זאת במשותף עם הנסיך פריבינקר והדלאי למה הנצחי, שהשטויות שלהם מוגשות כמעדנים. אם זו הייתה כוונתו מר פון גיתה, הרי שהוא זכה בהתערבות...

⁸ מתוך פאוסט, חלק I, לילה, שורות 386-391. תרגום מגרמנית, ניצה בן-ארי, אוניברסיטת תל-אביב, ההוצאה לאור. (תוספת המתרגם לעברית).

יתכן שיש כוונות מסוימות מאחורי היצירה פאוסט, עם זאת משורר טוב לא ישליך אותן על קוראיו; עליו לדעת כיצד להציגן ולהאירן כהלכה. לא קל למצוא נושא עשיר יותר מזה לשירה, ובני-אדם יכעסו עליו בגלל העבודה הגרועה שעשה...

שלשול זה של רעיונות לא-מעוכלים לא נגרם על-ידי זרימה מופרזת של נוזלים בריאים, אלא על-ידי שחרור סכרי התודעה והוא מהווה אינדיקציה למבנה חלש. ישנם בני-אדם שמהם זורמים ורסים גרועים כמו מים, אך הפכפכנות זו של שתן פואטי (*incontinentia urinae poeticae*), סכרת זו של ורסים גרועים אינה גורמת סבל למשורר טוב... אם הגאונות של גיתה השתחררה מכל אזיקה, זרם רעיונותיו אינו יכול לפרוץ מבעד לסכרי האמנות, כי הם כבר נפרצו. עם זאת, אף על פי שאיננו מביעים מורת-רוח מהתנתקותו של סופר מן הכללים השגרתיים של חיבור, עליו לראות את החוקים של תבונה אנושית שקולה, של דקדוק ומקצב, מקודשים. גם בדרמות, היכן שהקסם ממלא תפקיד, הוא רשאי להשתמש רק במנגנון ההיפותזה ועליו להישאר נאמן לו. עליו ליצור תוכנית טובה עם קשר שיש לפרום והקסם מוכרח להוביל לתוצאות גדולות. במקרה של פאוסט, התוצאה היא לפתות את הקרבנות לפשעים שפלים והמפתה שלו אינו זקוק לקסם; כל מה שהוא עושה היה יכול להיעשות על-ידי כל נבל, בלי כישוף. הוא קמצן ואינו משתמש באוצרות החבויים.

בקיצור, מסכן עלוב שהיה עשוי ללמוד משהו מהיצירה *Marinelli* מאת לסינג. לכן, בשמה של תודעה אנושית שקולה, אני דוחה את דעתה של גברת דה-סטאל לטובת פאוסט הנ"ל ודן אותה, לא לגיהנום, שעשוי להתקרר על-ידי תוצר קר זה שיש לו גם השפעה קודרת על השטן, אלא להיזרק אל תוך הביבים של פרנאסוס. ובצדק."

כפי שאתם רואים, ביקורת זו הועברה למעשה על פאוסט וההקשר שבו האדם העביר ביקורת זו, אינו מוכיח כלל שהוא לגמרי לא-ישר, אלא מישהו שהאמין במה שכתב. עתה, דמיינו לעצמכם מה היה קורה אילו אדם זה, שאמר שהמורה שלו בבית-ספר היה מונע בעדו מלכתוב הבלים כאלה כמו פאוסט, היה בעצמו נהיה למורה בבית-ספר ומעביר את השטות הזאת למספר גדול של ילדים. ילדים אלה היו עשויים להיות מורים והיו זוכרים משהו מביקורת זו על פאוסט. חישבו פשוט על כל הספקולציות שאתם יכולים לעשות ביחס לכל הנזק הקארמתי שאדם זה היה יכול לגרום על-ידי ביקורת זו.

ברם, מזה אני פחות מוטרד מאשר העובדה שקשה ליצור שיפוט אמיתי וקבוע ביחס למאורעות בעלי ערך פנימי. בחלק מהרצאותי הדגשתי שאישויות דגולות של המאה התשע-עשרה לא תיתפסנה עוד כדגולות במאות הבאות, בעוד שבני-אדם מאותה מאה, שנשכחו, ייתפסו כמשמעותיים ביותר. הזמן מעמיד דברים בצורה נכונה. רציתי רק להראות כמה קשה ליצור שיפוט על מאורע שיש לראותו עומד בפני עצמו.

עתה, עלינו לשאול מדוע דברים אלה גורמים לנו קושי כזה. נתחיל בהתבוננותנו בהתייחסות לביקורת כאל אדם שונה מזה שנשפט. בימינו, היינו אומרים שבני-האדם שאפילו באותם ימים התייחסו ליצירה פאוסט מאת גיתה כיצירת אמנות גדולה ובדרך מסוימת שפטו אותה באופן אובייקטיבי, ביטלו את עצמם כביכול. האדם שכתב את אשר קראתי בפניכם, לא ביטל את עצמו. כיצד מגיעים אנו לשיפוטם שאינם אובייקטיביים? בני-אדם שופטים בלי אובייקטיביות לעתים קרובות כל-כך שהם אף לא פעם שואלים את עצמם מדוע הם עושים זאת. הם עושים זאת בגלל הכוחות של סימפטיה ואנטיפטיה. בלי סימפטיה ואנטיפטיה, שיפוטינו היו אובייקטיביים בלבד.

סימפטיה ואנטיפטיה נחוצות כדי לטשטש את האובייקטיביות של השיפוט. האם המשמעות היא שהן רעות ועלינו להיפטר מהן לאלתר? עלינו רק לחשוב מעט כדי לגלות שהדבר אינו כך. כי מיד בהסבנו את תשומת-לבנו אל היצירה פאוסט מאת גיתה, היא מוצאת חן בעינינו ואנו מפתחים יותר ויותר רגשות של סימפטיה כלפיה. מוכרחה להיות לנו האפשרות לפתח סימפטיה. ככלות הכול, אלמלא היינו יכולים לפתח אנטיפטיה, לא היינו מגיעים לשיפוט נכון בהחלט על האדם שאת דעתו שמענו. כי, אני מדמין לעצמי שנגד אותו אדם רגשות אנטיפטיים מסוימים, שאפשר בהחלט להצדיק, היו עשויים לעלות בתוכם.

אך, שוב אנו רואים שהעניין תלוי לא בקבלת דברים כמוחלטים, אלא בהתייחסות אליהם בהקשרם הכולל. אין זה רק שבני-אדם מובלים לרגשות של סימפטיה ואנטיפטיה על-ידי דברים חיצוניים, אלא אנו נושאים סימפטיה ואנטיפטיה אל תוך החיים. אנו מביאים את הסימפטיה והאנטיפטיה שלנו למפגש עם הדברים עצמם, כך שהם אינם פועלים עלינו, אלא על הסימפטיה והאנטיפטיה שלנו. מה משמעות הדבר? אני ניגש אל אובייקט או תהליך אשר מלווה על-ידי הסימפטיה והאנטיפטיה שלי. כמובן, האדם שעליו דיברתי, לא בדיוק הביא עמו את האנטיפטיה שלו אל היצירה פאוסט, אלא הוא הביא את סוג הרגשות שגרמו לו לראות את היצירה פאוסט כאנטיפטיה. הוא שפט לגמרי על-פי היצרים שלו.

מה מציינים דברים אלה? משמעות הדבר היא שסימפטיה ואנטיפטיה, מלכתחילה, הן רק מילים לעובדות רוחיות ממשיות. שהעובדות הרוחיות הממשיות הן המעשים של לוציפר ואהרימן. בדרך מסוימת, לוציפר נוכח בכל ביטוי של סימפטיה ואהרימן נוכח בכל ביטוי של אנטיפטיה. בכך שאנו נותנים לעצמנו להיות מובלים בעולם על-ידי סימפטיה ואנטיפטיה, אנו נותנים לעצמנו להיות מובלים בעולם על-ידי לוציפר ואהרימן. אלא שאל לנו ליפול לטעות שתיארתי לעתים קרובות ואחזור עליה שוב: "עלינו לברוח מלוציפר ומאהרימן! אנו רוצים להיות טובים. לכן, עלינו להימנע מלוציפר ומאהרימן בכל מחיר! עלינו להניסם, ומיד!" כי אז, יהיה עלינו גם לעזוב את העולם. כי, כפי שיכולים להיות חשמל חיובי וחשמל שלילי ולא רק האיזון ביניהם, כך אנו נתקלים בלוציפר ואהרימן בכל מקום שאליו נפנה. הכול תלוי בדרך שבה אנו מתייחסים אליהם. שני כוחות אלה מוכרחים להיות שם. הדבר החשוב הוא שתמיד נביא אותם לידי איזון

בחיים. למשל, בלי לוציפר, האמנות לא הייתה קיימת. הדבר החשוב הוא שניצור אמנות שאינה לוציפרית לגמרי.

לכן, מדובר בלהיעשות מודע לכך שכאשר אנו מתייצבים בעולם עם סימפטיה ואנטיפטיה, לוציפר ואהרימן פועלים בתוכנו. רוצה לומר, עלינו להיות מסוגלים לאפשר ללוציפר ולאהרימן להיות פעילים באמת בתוכנו. אך, בעודנו מודעים לכך שהם פועלים בתוכנו, עלינו בכל זאת לרכוש את הכושר להתייצב אל מול הדברים באופן אובייקטיבי. נוכל לעשות זאת רק אם נתייחס לא רק לדרך בה אנו שופטים דברים ומאורעות חיצוניים בעולם שמחוצה לנו, אלא גם לדרך בה אנו שופטים את עצמנו בעולם. ו'שיפוט זה שלנו עצמנו בעולם' מוביל אותנו צעד נוסף אל השאלה ואל המכלול כולו של שאלות שבהם פתחנו. נוכל ליצור שיפוט של עצמנו בעולם רק אם נחיל על עצמנו שיטה אחידה של התייחסות. נתייחס עתה לשאלה זו.

אנו מסתכלים בטבע. מצד אחד, אנו רואים כורח נוקשה; מדבר אחד עולה דבר אחר. אנו מסתכלים במעשינו ומאמינים שהם כפופים רק לחירות וקשורים אך ורק לאשמה וכפרה וכן הלאה. שתי ההשקפות חד-צדדיות. בדברים הבאים יוצג שכל השקפה היא חד-צדדית, כי אף לא אחת מהן אומדת באופן נכון את עמדתם של לוציפר ואהרימן. אם נסתכל על עצמנו כבני-אדם הקיימים כאן במישור הפיסי, לא נוכל להסתכל בנפשנו שלנו ולראות רק את אשר מתרחש בהווה המיידי. אם כל אחד מאתנו היה שואל את עצמו מה מתרחש בתוכנו כרגע, זו לבטח הייתה תובנה לא קטנה על עצמנו. עם זאת, תובנה זו הייתה רחוקה מלתת לנו את כל הנדרש לנו אפילו עבור ידיעה-עצמית שטחית.

בלי לפגוע ברגשותיו של מישהו, הבה נתייחס לכולנו כאן: אני שמדבר ואתם שמקשיבים. לא הייתי יכול לדבר כפי שאני עושה, בלי כל מה שקרה קודם בחיי הנוכחיים ובהתגשמויות קודמות. להסתכל רק במה שאני אומר לכם עתה, היה יוצר סוג חד-צדדי מאוד של ידיעה-עצמית. אך, בלי לפגוע ברגשותיו של מישהו, חייב להיות ברור שכל אחד מכם מקשיב בצורה שונה ומבין וחש את אשר אני אומר בצורה מעט שונה. זה מובן מאליו. למעשה, ההבנה שלכם נמצאת בהתאמה עם חייכם עד כה ועם התגשמויותיכם הקודמות. אלמלא כל אחד מכם היה תופס בצורה שונה את הנאמר, לא הייתם באמת בני-אדם.

אבל, דבר זה מוביל אותנו רחוק יותר. הוא מוביל להכרת הדואליות בתוכנו. חישבו פשוט לרגע שכאשר אתם יוצרים שיפוט, אתם עושים זאת בדרך מסוימת. הבה ניקח דוגמה אקראית. אם תראו דבר אחד או אחר, מחזה מבויים על-ידי מקס ריינדהרט,⁹ למשל, תאמרו: "זה מקסים!", בעוד שמישהו אחר היה אומר: "זה חורבן כל האמנויות!" כמוכן, איני מותח ביקורת על שום דעה, לעת עתה. אפשר שאדם אחד

⁹ מקס ריינדהרט Max Reinhardt, 1873-1943, מנהל התיאטרון הגרמני בברלין.

יאמר משהו ואדם אחר משהו אחר. במה הדבר תלוי שלאדם אחד יש דעה שונה מזו של אדם אחר? שוב, הדבר תלוי במה שכבר נמצא בתוכם, בהנחות-היסוד שעמן הם ניגשים לדברים.

אך, אם תחשבו על הנחות-יסוד אלה, תוכלו לומר: "פעם, הנחות-יסוד אלה לא היו קיימות". מה שראיתם כשהייתם בני שמונה-עשרה, למשל, או מה שלמדתם בהיותכם בני שלוש-עשרה, חודר אל תוך שיפוטיתכם העכשוויים. הוא נהיה לחלק מן החשיבה כולה שלכם, הוא שוכן בתוכם ותורם לשיפוטיתכם. כמובן, כל אחד יכול לתפוס זאת בתוך עצמו, אם ברצונו לעשות זאת. הדבר תורם לשיפוטיתכם. שאלו את עצמכם האם ביכולתכם לשנות את הקיים עתה בתוכם או האם ביכולתכם לסלקו מתוכם. חישבו על כך לרגע! אילו היה בכוחנו לסלקו, היינו מוחקים את כל חיינו עד כה; היינו משמידים את עצמנו. איננו יכולים להיפטר מהחלטותינו הקודמות, באותה מידה שאיננו יכולים לתת לעצמנו אף אחר אם איננו אוהבים את מה שאנו רואים בראי.

ברור שאינכם יכולים להשמיד את עברכם. יחד עם זאת, אתם מבינים שאם ברצונכם להתעורר מוקדם בבוקר, החלטה תמיד נחוצה. ברם, החלטה זו תלויה באמת בתנאים הקודמים של התגשמותכם הנוכחית. היא תלויה גם בדברים אחרים. אם נאמר שהיא תלויה בדבר זה או אחר, האם זה גורע מן העובדה שעליי להחליט לקום בבוקר? החלטה זו לקום עשויה להיות עמומה כל-כך שלא נבחין בה כלל, אך לכל הפחות החלטה עמומה לקום בבוקר מוכרחה להיות שם, כלומר לקום בבוקר מוכרח להיות מעשה חופשי.

הכרתי אדם שהשתייך לזמן מה לחברה שלנו והוא דוגמה טובה לכך, כי למעשה הוא מעולם לא רצה לקום בבוקר. הוא סבל באופן נוראי מכך ולעתים קרובות הצטער על כך. הוא אמר: "אני פשוט לא יכול לקום! אלמלא היה קורה משהו בצורה של כורח חיצוני שיגרום לי לרדת ממיטתי, הייתי נשאר שם לתמיד." הוא התוודה על כך בצורה גלויה, כי הוא ראה בזה פיתוי נוראי בחיים לא לרצות לקום בבוקר. מזה אתם יכולים לראות בקלות שזהו באמת מעשה חופשי. ולמרות שתנאים מוקדמים מסוימים הונחו בתוכנו, שמציעים מניע זה או אחר, אין זה מונע מאתנו מלעשות מעשה חופשי במקרה מסוים.

בדרך מסוימת, הדבר הוא כך: בני-אדם מסוימים מוציאים את עצמם מן המיטה בנחישות גדולה, בעוד שאחרים לא נהנים לקום מן המיטה. היינו יכולים לומר שדבר זה מראה לנו שהתנאים המקדימים הקיימים מציינים שהאחד קיבל חינוך טוב והשני חינוך לא-טוב. אנו יכולים לראות כורח מסוים, אף-על-פי-כן זוהי תמיד החלטה חופשית. כך אנו רואים באותה עובדה יחידה, בעובדת הקימה מן המיטה, רצון חופשי וכורח שזורים זה בזה, שזורים עמוקות. דבר אחד ויחיד כולל הן חירות והן כורח. ואני מבקש מכם לשים לב לכך שבהתייחסות נכונה איננו יכולים לדון בשאלה אם אדם מסוים הינו חופשי או לא-חופשי בעניין מסוים, אלא ביכולתנו רק לומר שקודם לכול חירות וכורח מתמזגים זה בזה בכל מעשה אנושי.

כיצד קורה הדבר? לא נוכל להתקדם במדע הרוח שלנו, אלא אם כן נבין שעלינו להתייחס לדברים הן מן ההיבט האנושי והן מן ההיבט הקוסמי. מדוע כך הדבר? מפני שמה שפועל בנו ככורח – אומר עתה משהו פשוט יחסית, עם זאת בעל משמעות עצומה – מה שאנו תופסים ככורח שייך לעבר. מה שפועל בנו ככורח מוכרח תמיד להיות מן העבר. התנסונו במשהו והתנסות זו נשמרה בנפשנו. היא קיימת בנפשנו וממשיכה לפעול שם ככורח.

עתה, אתם יכולים לומר שכל אחד נושא את עברו בתוכו ומשמעות הדבר היא נשיאת כורח בתוכו. מה ששייך להווה אינו פועל עדיין ככורח, אחרת לא היה יכול להיות שום מעשה חופשי בהווה המיידית. אלא שהעבר פועל אל תוך ההווה ומשתלב עם החירות. היות שהעבר משפיע, חירות וכורח קשורים זה בזה באותו מעשה יחיד.

כך, אם נסתכל באמת בעצמנו, נראה שהכורח קיים לא רק מחוצה לנו בטבע, אלא גם בתוכנו עצמנו. אם נרצה להתבונן בסוג שני זה של כורח, יהיה עלינו להתבונן בעבר שלנו. זוהי נקודת-מבט חשובה ביותר עבור חוקר רוחי. הוא לומד להבין את הקשר בין עבר וכורח. אחר-כך הוא מתחיל לבחון את הטבע ומוצא שם כורח. ובבחנו תופעות טבע, הוא נוכח לדעת שכל הכורח שמדען הטבע מוצא בטבע הן תוצאות של מאורעות עבר. מהו הטבע כמכלול, הממלכה כולה של הטבע עם הכורח שלו?

לא נוכל לתת תשובה לשאלה זו אלא אם כן נחפש תשובה על בסיס מדע הרוח. עתה, אנו חיים בהוויית-קיום אדמה, הוויית-קיום שקדמו לה הוויית-קיום ירח, שמש וסטורן. בהוויית-הקיום סטורן, כפי שאתם יכולים לראות בספר *מדע הנסתר בקווים כלליים*,¹⁰ כוכב-הלכת שלנו לא נראה כפי שכדור-הארץ נראה עתה, אלא שונה לגמרי. אם תבחנו את הוויית-הקיום סטורן, תוכלו לראות שאז הכול היה עדיין בגדר מחשבה. אבנים לא נפלו על הקרקע. חומר פיסי דחוס עדיין לא היה קיים. הכול נבע מפעילות של חום. מצב זה דומה למה שמתרחש בישות האנושית עצמה. הכול מהווה פעילות נפשית, מחשבות שרוחות אלוהיות השאירו מאחור. והן נשארו עם הוויית-הקיום שלהן.

כל הטבע הנוכחי שאתם מבינים עם הכורח שלו היה פעם במצב של חירות, מעשה חופשי של האלים. רק מפני שזהו עבר, מפני שמה שהתפתח בסטורן, שמש וירח בא אלינו באותה דרך שבה מחשבות הילדות שלנו ממשיכות לפעול בתוכנו, המחשבות של האלים במהלך סטורן, שמש וירח, ממשיכות את הוויית-קיומן על האדמה. ומפני שהן מחשבות עבר, הן מופיעות בפנינו ככורח.

¹⁰ GA-13. הוצאת בדולח.

אם תניחו עתה את ידכם על אובייקט מוצק, מה משמעות הדבר? משמעות הדבר היא שמה שנמצא באובייקט המוצק נהגה פעם בעבר הרחוק מאוד ונשאר באותה דרך שבה מחשבות הילדות שלכם נשארו בתוכם. אם תתבוננו בעברכם, תוך התייחסות לפעילויות עבר כמשהו חי, הרי שתראו את הטבע בתהליך התהוות בתוכם. כפי שמה שאתם חושבים ואומרים עתה אינו כורח, אלא משהו חופשי, כך מצבה הנוכחי של האדמה היה פעם חופשי בשלבים קודמים של הוויית-קיום. החירות ממשיכה להתפתח ומה שנשאר מאחור נהיה כורח. מה שאנו רואים בטבע הוא רק מה שהושאר מאחור. מה שמתרחש עתה בטבע הוא רוחי, ואת זה איננו רואים.

דבר זה מעניק לידיעה-העצמית של האדם משמעות קוסמית מיוחדת מאוד. אנו חושבים מחשבה. היא קיימת עתה בתוכנו. כמובן שאנו גם עשויים לא לחשוב אותה. אבל אם נחשוב אותה, היא תישאר בנפשנו, היכן שהיא נעשית פעילות עבר. עתה, היא משפיעה ככורח, כורח עדין, לא מוצק ולא חומר דחוס כמו הטבע החיצוני, מפני שאנו ישויות אנוש, לא אלים. ביכולתנו לתפוס רק את הטבע הפנימי שנשאר בתוכנו כזיכרון והוא פעיל במה שהכורח מהווה עבורנו. אך מחשבותינו הנוכחיות יהיו טבע חיצוני ביופיטר ו-ונוס העומדים לבוא. אז, הן תהפוכנה לסביבה חיצונית. ומה שאנו רואים עתה כטבע היה פעם מחשבות האלים.

בימינו אנו מדברים על אנגלוי, ארכאנגלוי, ארכאי וכן הלאה. הם חשבו בעבר כפי שאנו חושבים כיום. ומה שהם חשבו נשאר כזיכרון שלהם ואת הזיכרון הזה אנו תופסים עתה. ביכולתנו לתפוס בתוכנו רק את מה שאנו זוכרים במהלך הוויית-הקיום אדמה. אך, באופן פנימי זה נהיה טבע. מה שהאלים חשבו במהלך מצבים פלנטריים קודמים קיבל ביטוי חיצוני ואנו רואים אותו כטבע חיצוני.

זוהי אמת, אמת עמוקה, שכל עוד אנו ישויות אנוש ארציות, אנו חושבים. אנו שולחים את מחשבותינו מטה אל תוך חיי הנפש שלנו. שם הן נעשות לתחילתו של עולם טבע. אך הן נשארות בתוכנו. עם זאת, בבוא הוויית-הקיום יופיטר, הן תצאנה לאור. ומה שאנו חושבים כיום, למעשה כל מה שאנו חווים, יהיה אז העולם החיצוני. העולם החיצוני שבו נסתכל מרמה גבוהה יותר, יהיה מה שמהווה עתה עולמנו הפנימי. מה שנחווה בחירות, נעשה כורח.

אלה היבטים חשובים ביותר ורק כאשר נראה את העולם בדרך הזאת, נהיה מסוגלים להבין את המהלך הממשי של מאורעות היסטוריים ואת משמעות המאורעות בימינו. כי, אלה מובילים אותנו ישירות אל הנקודה שבה אנו תמיד נמצאים בנתיב המוביל מסובייקטיביות לאובייקטיביות. כמובן הצר של הדברים, אנו יכולים להיות סובייקטיביים רק בהווה. ברגע בו ההווה חולף ודחפנו את היסודות הסובייקטיביים מטה אל תוך חיי הנפש שלנו, הם מקבלים הוויית-קיום עצמאית, גם אם בהתחלה רק בתוכנו. בעודנו ממשיכים לחיות עם מחשבות אחרות, המחשבות הקודמות ממשיכות להתקיים, רק בתוכנו כמובן. לעת עתה, אנו עדיין מאכסנים אותן. אך, חיפוי זה ייעלם ביום מן הימים.

בממלכת הרוח, העניינים שונים מאוד. לכן, עליכם להסתכל במאורעות, כמו המאורע ההיפותטי שנתתי לכם, מנקודת-מבט שונה זו. בהסתכלות מבחוץ, סלע נפל וקבר קבוצת אנשים. אך, זה היה רק הביטוי החיצוני של משהו שקרה בעולם הרוח, כשמאורע שני זה הוא החצי השני של ההתנסות והוא קיים באופן אובייקטיבי בדיוק כמו המאורע הראשון. אלה הדברים שרציתי להציג בפניכם היום, כיצד חירות וכורח משתלבים זה בזה באבולוציית העולם ובאבולוציה שבה אנו מעורבים כישויות חיות; כיצד אנו שזורים בעולם וכיצד אנו עצמנו נעשים, יום-יום, שעה-שעה, למה שהטבע מראה לנו באופן חיצוני. העבר שלנו, בעודו בתוכנו, מהווה כבר חלק מן הטבע. אנו מתקדמים מעבר לחלק זה של הטבע על-ידי התקדמות נוספת, כפי שהאלים התקדמו באבולוציה שלהם אל מעבר לשלב הטבע שלהם והפכו להיררכיות העילאיות. זוהי רק אחת הדרכים, אחת מני רבות, שמוכרחה להראות לנו שוב ושוב שלא ניתן לשפוט דבר כלשהו המתרחש במישור הפיסי אך ורק על-פי ההיבט הפיסי שלו, אלא הוא צריך להישפט בהתבסס על הידיעה שיש לו תוכן רוחי נסתר נוסף לתוכן הפיסי. כפי שלגופנו הפיסי יש גוף אתרי בתוכו, כך לכל דבר אשר נקלט על-ידי החושים יש חלק על-חושי המונח ביסודו. לכן, עלינו להסיק שאנו באמת רואים את העולם בדרך מאוד לא-שלמה, אם אנו בוחנים אותו אך ורק על-פי מה שהוא מציג בפני עינינו ועל-פי המתרחש באופן חיצוני, כי בעוד שמהו שונה למדי מתרחש באופן חיצוני, הרי שבאופן פנימי משהו יכול להתרחש מבחינה רוחית, משהו השייך למאורע החיצוני ובעל משמעות גדולה הרבה יותר ממה שמוצג בפני חושינו. מה שהנפשות של בני-האדם שנקברו תחת הסלע חוו בעולם הרוח עשוי להיות חשוב יותר לאין ערוך ממה שארע מבחינה פיסיית. להתרחשות יש קשר לעתידן של אותן נפשות, כפי שעוד נראה בהמשך.

הבה נעצור עם המחשבות האלה בנקודה זו היום ונמשיך ביום ראשון הבא. מטרתי היום הייתה להביא את המחשבות והאידיאות שלכם לכיוון שיראה לכם שביכולתנו לרכוש מושגים נכונים על חירות וכורח, אשמה וכפרה וכן הלאה, רק אם נוסיף להיבט הפיסי את ההיבט הרוחי.

הרצאה 3

שלושה מורים בעלי גישות שונות

30 בינואר 1916

כדי להמשיך את המחקר משבוע שעבר, אתחיל בסוג של מקרה היפותטי. היכן שהדבר נוגע בחידות העמוקות ביותר של הוויית-הקיום האנושית, הדרך הטובה ביותר להימנע ממופשטות ולהתקרב לממשות היא על-ידי מתן דוגמאות. הדוגמה שלי, כמובן, תהיה ישימה בכל רמה אפשרית של חיים. הבה נתחיל בדוגמה היפותטית.

הבה נדמה לעצמנו שאנו נמצאים בבית-ספר, בית-ספר הכולל שלוש כיתות, עם שלושה מורים ומנהל. שלושה מורים אלה שונים מאוד זה מזה באופיים ובמזגם. זוהי תחילתה של שנת לימודים חדשה. המנהל דן עם המורים שלו על השנה העומדת בפתח. בהתחלה, זהו תורו של המורה הראשון. המנהל שואל אותו על ההכנות שבכוונתו לעשות ומהי לדעתו הדרך הטובה ביותר להתקדם בשנה הבאה. המורה משיב: "ובכן, במהלך החופשה רשמתי לפניי את כל הנושאים שבהם התלמידים לא עמדו בציפיותי, נושאים שברור לא הכינתי כראוי. והכנתי תוכנית חדשה עבור השנה הבאה אשר כוללת את כל הנושאים שאני בטוח שהיו מוצלחים ומובנים לתלמידים. כל העבודה שאטיל עליהם בשנה הבאה מורכבת מן הדברים שהיו הטובים ביותר בשנה שעברה ונמצאו מוצלחים." שאלה נוספת של המנהל הפיקה לוח-זמנים שלם שהמורה הכין על הנושא הנדון. הוא היה יכול גם לקבוע איזו עבודה הוא יטיל במהלך שנת הלימודים על התלמידים להכנה בבית-הספר ואיזו עבודה הוא יטיל עליהם להכנה בבית. כל הנושאים שלו, הן להכנה בבית-הספר והן להכנה בבית, נבחרו לאחר סקירה זהירה של שנת הלימודים הקודמת. המנהל היה מאוד שבע-רצון ואמר: "אין ספק שאתה מורה מצפוני ואני חושב שתשיג תוצאות מעולות עם כיתתך."

המורה השני גם אמר: "סקרתי את תוכנית-הלימודים כולה שעברתי עם תלמידיי בשנה שעברה והדגשתי את כל מה שעשיתי שלא כהלכה. עדכנתי את התוכנית החדשה בהימנעי מכל השגיאות שעשיתי קודם." וגם הוא היה יכול להראות למנהל תוכנית-לימודים הכוללת את כל הנושאים שהוא עומד להטיל במהלך השנה על התלמידים להכנה בבית-הספר ובבית, בבססו אותה על ניסיון השגיאות משנה שעברה. המנהל אמר: "המורה שעמו דיברתי עתה ציין את כל המקרים שבהם הוא השיג תוצאות מצוינות וניסה לתכנן את תוכנית-הלימודים שלו בהתאם, בעוד שאתה שאפת להימנע משגיאות. זה יכול להיעשות בכל אחת משתי הדרכים. אני בטוח שתשיגו תוצאות מצוינות עם הכיתות שלכם. אני רואה בשביעות-רצון מסוימת שיש לי בבית-ספרי מורים אשר סוקרים את הישגיהם הקודמים ונותנים לחכמת הידיעה-העצמית

להנחות את צעדיהם העתידיים. "אתם רואים, מורה אשר מכיר את הקדימויות שלו, יעשה רושם טוב על המנהל.

ואז היה תורו של המורה השלישי. הוא אמר: "במהלך החופשה, גם אני חשבתי רבות על מה שקרה בכיתתי במהלך השנה שעברה. ניסיתי לחקור את אופי תלמידי וסקרתי את מה שקרה לאינדיבידואלים שונים." "אם כך," אמר המנהל "ראית גם את השגיאות שעשית והדברים שעשית כהלכה, והיית יכול לקבוע תוכנית עבור השנה הבאה." "לא," השיב המורה, "אין ספק שעשיתי שגיאות ודברים מסוימים כהלכה. אבל רק חקרתי את אופיים של התלמידים ומה קרה להם. לא חשבתי במיוחד על כך אם עשיתי שגיאות מיוחדות או אם דבר זה או אחר היה טוב במיוחד. לא עשיתי זאת. קיבלתי את העובדה שדברים היו צריכים לקרות כפי שהם קרו. לכן, רק התבוננתי במה שאני מאמין היה צריך לקרות מתוך כורח מסוים. לתלמידים יש תכונות-אופי שונות ואותן חקרתי מקרוב. גם לי יש תכונות-אופי מוגדרות והאינטראקציה בין המזגים השונים שלנו הפיקה את התוצאות שקיבלנו. אינני יכול לומר דבר מעבר לכך."

"ובכן," אמר המנהל, "נראה שאתה אדם שמרוצה מאוד מעצמו. האם גיבשת לכל הפחות תוכנית ומטלות שתטיל על תלמידיך במהלך השנה להכנה בבית-הספר ובבית?" "לא," הוא השיב, "לא עשיתי זאת." "אם כך, מה בכוונתך לעשות עם כיתתך?" "לשאלה זו השיב המורה: "אראה איזה סוגים של תלמידים יהיו לי השנה. ואני מאמין שאהיה מסוגל לאמוד זאת טוב יותר מאשר בשנה שעברה, שכן בכל שנה חקרתי תמיד במהלך החופשה את המאפיינים של השנה הקודמת. אך, איני יכול לדעת עדיין איזה תלמידים יהיו בשנה הבאה. ימים יגידו." "ובכן, האם אינך מתכוון לתכנן מראש מטלות להכנה בבית-הספר ובבית?" "אעשה זאת רק אחרי שאראה את היכולות של תלמידי. אקבע את המטלות בהתאם." "ובכן," אמר המנהל, "במקרה זה נהיה במבוכה רצינית. איננו יכולים לאפשר לדברים כאלה לקרות."

אלא שלא ניתן היה לעשות דבר. המנהל נאלץ להסכים ושנת הלימודים נפתחה. המנהל פיקח על בית-הספר לעתים קרובות. הוא ראה את שני המורים הראשונים מצליחים מאוד, אך עם המורה השלישי הוא תמיד מצא שהדברים לא היו יציבים. לא הייתה שום ודאות, הוא אמר, לא ניתן היה לדעת באמת מה יקרה בחודש הבא. וכך זה המשיך לאורך השנה כולה. ואז הגיע זמן חלוקת התעודות. המנהל היה מרוצה מהתעודות המוצלחות של שני המורים הראשונים. כמובן, חלק מהתלמידים בכיתות שלהם נכשלו ואחרים עברו, אך הכול קרה כפי שנצפה מראש. על-פי התעודות, תוצאות המורה השלישי לא היו גרועות יותר. עם זאת, בני-אדם אחרים הגיעו למסקנה במהלך השנה שהוא היה אדם נוח. בעוד המורים האחרים היו קפדניים, הוא היה נוח כל-כך שלעתים קרובות הוא עשה הנחות לתלמידיו והמנהל היה משוכנע שכיתתו של המורה השלישי הייתה הגרועה ביותר.

ואז הסתיימה שנת הלימודים. החופשה הסתיימה ובתחילת שנת הלימודים הבאה, שני המורים הראשונים דיברו כמו בעבר וכך גם המורה השלישי. הדברים התרחשו באופן דומה, כאשר מפקח בית-הספר הגיע מדי פעם וכמובן הוא שם לב למה שהמנהל הכין כביכול עבורו, כלומר ששני המורים הראשונים היו טובים מאוד והמורה השלישי היה ברמה נמוכה יותר, מורה סוג ב'. זה לא היה יכול להיות אחרת. אין צורך להזכיר שלאחר שנים ספורות, שני המורים הטובים קיבלו אותות כבוד והמנהל אף קיבל אות כבוד מכובד יותר. עניין זה הוא בעל חשיבות משנית, נכון?

לאחר זמן מה, קרה הדבר הבא. המנהל עזב את בית-הספר ובתחילת שנת-הלימודים אחר בא במקומו. גם הוא דן עם שלושת מוריו על תוכניותיהם וכן הלאה, וכל אחד מהמורים השיב בדרך דומה לזו בעבר. אז המנהל אמר: "ישנו הבדל ברור בין השיטות שלכם. ואני מאמין ששני המורים הראשונים צריכים לקבל מעט הדרכה מהמורה השלישי." "מה!" אמרו שני המורים הראשונים. "המנהל הקודם תמיד אמר שעליו לקבל הדרכה מאתנו!" "אני לא חושב כך," אמר המנהל החדש. "נראה לי ששני המורים הראשונים צריכים להתאים את עצמם למורה השלישי." אלא שהם לא היו יכולים ללכת בדרכו, כי הם לא יכלו לראות כיצד בכלל אפשר היה לחזות מראש מה יקרה בשנה הבאה אם מגששים באפלה כפי שהמורה השלישי עשה. הם לא היו יכולים לדמות זאת לעצמם.

בינתיים, המנהל הקודם, מפאת תובנתו על ניהול תקין של בית-ספר, הפך בעצמו למפקח והוא נדהם מן ההשקפות שמחליפו בתפקיד ביטא על אודות בית-הספר אותו הכיר טוב כל-כך. כיצד יכול היה לקרות דבר כזה? והוא אמר: "המורה השלישי מעולם לא אמר לי דבר מלבד 'ראשית', עליי לראות מיהם תלמידיי, ואז אוכל לגבש תוכנית שבועית." אך בדרך זו, כלל לא ניתן לחזות את העתיד! בלתי-אפשרי לנהל, אם לא ניתן לחזות מראש דבר אחד. "תגובתו של המנהל החדש הייתה: 'כן, אבל ראה, שאלתי את המורים שלי על דרכיהם השונות לחזות דברים מראש. שני המורים הראשונים תמיד אמרו: 'אני יודע בוודאות שב-25 בפברואר בשנה הבאה אציג נושאים אלה ואלה להכנה בבית-הספר. אני יכול לומר בפרוטרוט מה יקרה ואני יודע בוודאות שאדבר על נושא זה ואחר בחג-הפסחא.' המורה השלישי אמר: 'אני יודע בוודאות מה אעשה בחג-הפסחא, וכן אני יודע איזו עבודה להכנה בבית-הספר אכין בחודש פברואר. אקבע את התוכנית על-פי סוג התלמידים שיהיו לי.' ובזה הוא התכוון לכך שהוא יכול בדרך מסוימת לחזות מראש שהכול יתנהל כשורה. 'ו-', אמר המנהל החדש, 'למעשה אני מסכים עמו לחלוטין. לא ניתן לדעת, אלא רק בדיעבד, אם ההחלטות שלך היו מוצלחות. הדבר תלוי בגישה שיש לך ביחס לשנה הקודמת; אם תחקור את אופי התלמידים משנה שעברה, תרכוש כישורים טובים יותר להבנת אופיים של התלמידים החדשים. אני מעריך שבדרך זו ניתן להגשים הרבה יותר."

"כן, אבל עדיין אינך יכול לדעת דבר מראש! הכול נמצא בתחום אי-הוודאות. כיצד תוכל לקבוע דבר כלשהו מראש עבור שנת הלימודים כולה?" שאל המנהל הקודם. "אינך יכול לחזות דבר מראש. אבל אתה

מוכרח להכין קצת תכנון מראש, אם ברצונך לתכנן תוכניות נכונות. "אתה יכול לחזות מראש שהדברים יתנהלו כהלכה," אמר המנהל החדש, "אם תעשה יד אחת עם הרוח הנמצאת בפעולה בתלמידים ותהיה לך אמונה מסוימת בה; אם תשים מבטחך בה ותהיה תלוי בה, אז גם אם אינך יכול לחזות מראש את התוכנית שתציג בחודש פברואר, תדע שהיא תהיה התוכנית הנכונה." "כן, אבל אינך יכול לחזות מראש דבר כלשהו בוודאות והכול נשאר מעורפל," אמר מפקח בית-הספר, והמנהל החדש השיב, "אתה יודע, פעם למדתי את מה שבני-אדם מכנים מדע הרוח. אני עדיין זוכר שישויות ברמה גבוהה הרבה יותר מישויות אנוש, פעלו למעשה בדרך זו בעניינים חשובים הרבה יותר. כי, בתחילת הברית-הישנה נאמר: 'וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר וַיְהִי אוֹר' ורק לאחר שברא את האור, נאמר 'וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת הָאוֹר כִּי טוֹב.' למפקח לא היה משהו מתאים לומר.

הדברים התנהלו באותה דרך במשך פרק זמן מסוים. ישנם מנהלים ספורים כמו המנהל השני שבחרתי כדוגמה היפותטית, נכון? הייתי יכול לכנותו היפותטי בדרגה שנייה, כי גם בהיותו היפותזה, זה היפותטי להניח שקיים מנהל כזה. לכן, הוא פוטר תוך זמן קצר ובמקומו מונה מנהל אחר, דומה יותר למפקח. והעניינים המשיכו להתנהל עד שיום אחד זה הרחיק לכת עד כדי כך שהמורה 'חסר אותות הכבוד' סולק מבית-הספר בחרפה ומורה אחר בעל אותו סגנון כמו שני המורים הראשונים מונה במקומו. באותו זמן, התוצאה לא הייתה יכולה אחרת, כי בכל ספרי המחזור ובכל רישומי הסגל צוינה ההתקדמות הגדולה שהושגה על-ידי שני המורים הראשונים, בעוד שעל המורה השלישי צוין שממנו יצאו רק תלמידים חלשים מן הסיבה הפשוטה שהוא עשה הנחות לתלמידיו; אחרת, כל תלמידיו היו נכשלים. לא היה דבר שאפשר היה לעשותו בקשר לאדם כמו מורה שלישי זה.

שנים רבות חלפו. במקרה ארע משהו יוצא-דופן. המנהל שפוטר ניסה להתעמק באופן שבו התפתחו העניינים עם שני המורים שתמיד תרגלו התבוננות-עצמית קפדנית, למשל, עם זה שציין את המטלות שהניבו פחות הצלחות ובחר את אלה שהניבו יותר הצלחות. המנהל הקודם גם רצה לדעת מה השיגו המורה השני והמורה השלישי. הוא אף עקב אחר מה שתלמידיהם השיגו אצל מורים אחרים והוא גילה שעם מורים אחרים, תלמידיו של המורה השלישי התקדמו פחות מאשר אלה של שני המורים הראשונים. אך, המנהל הקודם לא נעצר שם. הוא המשיך להתעמק בסוגיה ועקב אחר המשך חייהם של תלמידיהם הקודמים של מורים אלה. אז הוא גילה שאלה אשר למדו אצל שני המורים הראשונים, כמובן עם מספר חריגים, נעשו תושבים מכובדים, עם זאת הם לא הגשימו משהו בולט. ברם, בקרב התלמידים שלמדו אצל המורה השלישי, היו בני-אדם בעלי חשיבות ניכרת, שהגשימו דברים בעלי משמעות גדולה הרבה יותר מאלה שהגשימו תלמידיהם של המורים האחרים.

הוא הצליח להוכיח את הדברים האלה במקרה מיוחד זה. אך זה לא עשה רושם מיוחד על בני-אדם, כי הם אמרו: "איננו יכולים תמיד לחכות ולעקוב אחר המשך חייהם של התלמידים! זה בלתי-אפשרי, נכון? בכל מקרה, זו אינה הנקודה."

עתה, מדוע מספר אני לכם כל זאת? קיים הבדל חשוב בין שני המורים הראשונים והמורה השלישי. במהלך החופשות, שני המורים הראשונים התמקדו בדרך בה הם עשו את עבודתם בשנה הקודמת. המורה השלישי לא עשה זאת, כי הייתה לו התחושה שהיא הייתה צריכה להתבצע כפי שהתבצעה. כאשר המנהל הראשון אמר לו שוב ושוב: "אבל לא יהיה לך שום מושג כיצד להימנע מטעויות בשנה הבאה או איך לעשות את הדבר הנכון, אם לא תחקור את אשר עשית היטב בשנה שעברה", הוא לא ענה מיד, מפני שלא חש צורך להסביר לו זאת. אך, לאחר מכן הוא חשב לעצמו: "ובכן, גם אם לא ידעתי מה היו השגיאות שקרו במהלך העבודה שתלמידיי ואני עשינו יחד, ככלות הכול יהיו לי השנה תלמידים שונים ועבודתנו יחד לא תהיה מושפעת מן השגיאות שנעשו בשנה שעברה. יהיה עליי לעבוד עם תלמידים חדשים."

בקיצור, שני המורים הראשונים היו מבוצרים לגמרי ביסוד מת, בעוד המורה השלישי חדר אל תוך מה שהיה חי. תוכלו גם לומר ששני המורים הראשונים עסקו תמיד בעבר והמורה השלישי בהווה המיידית. הוא לא דגר על העבר, אלא אמר: "מתוך כורח שזה היה צריך לקרות כפי שזה קרה על-פי התנאים שהיו קיימים."

הנקודה היא שאם הדברים נשפטים בדרך שטחית על-פי שיפוטים חיצוניים, אכן אפשר לטעות היכן שהדבר נוגע לעובדות ממשיות. כי אילו היה עליכם לעשות דברים כפי ששני המורים הראשונים עשו אותם, הייתם שופטים את ההווה על-פי מה שהינו מת וחלף ומה שצריך להישאר כך. המורה השלישי לקח את מה שהיה עדיין חי מן העבר, בהגיעו אליו פשוט על-ידי חקירת אופיים של התלמידים ועל-ידי כך הוא שכלל את עצמו; למעשה, הוא עשה זאת כאשר ראה זאת לנגד עיניו. כי הוא אמר לעצמו: "אם אוכל להפוך את עצמי ליעיל יותר בדרך זו, הרי שהכישורים הטובים יותר שארכוש כך, יעזרו לי להגשים את אשר יהיה עליי לעשות בעתיד."

שני המורים הראשונים היו איכשהו בעלי אמונות תפלות אודות העבר והם אמרו לעצמם: "בעתיד, יש להימנע מטעויות עבר ויש להשתמש בתכונות טובות וברורות." אלא שהם עשו זאת בדרך מתה. לא הייתה להם כוונה לשכלל את יכולותיהם, אלא רק לקבל את החלטותיהם על-פי התבוננות חיצונית. לא היה להם רצון להיות יעילים כתוצאה מעבודה בדרך חיה על עצמם; הם חשבו שהאמצעי היחיד לרכוש דבר כלשהו עבור העתיד הוא ההתבוננות ותוצאותיה.

בהתאמה עם מדע הרוח, עלינו לומר שהמורה הראשון, אשר חקר בזהירות את התכונות הטובות שהוא ביסס בעבר ורצה לשלבן בעבודתו העתידית, פעל בדרך אהרימנית. זו הייתה גישה אהרימנית. הוא נאחז בעבר ומתוך אנוכיות אישית הסתכל בשביעות-רצון עצמית בכל מה שהוא עשה טוב והתגאה בכך.

אופיו של המורה השני נשלט יותר על-ידי כוחות לוציפריים. הוא בחן את שגיאותיו ואמר לעצמו: "עליי להימנע מן השגיאות האלה." הוא לא אמר: "הדברים שקרו היו נחוצים והיו צריכים לקרות כך," אלא אמר, "עשיתי שגיאות." תמיד יש משהו אנוכי בזה שאנו רוצים להיות טובים יותר ממה שהיינו ואומרים לעצמנו שעשינו שגיאות שהיה צריך להימנע מהן בעבר ומהן יש להימנע עתה. אנו נאחזים בעבר, כפי שלוציפר עושה, שברמה רוחית מביא התרחשויות עבר אל ההווה. זוהי חשיבה בדרך לוציפרית.

המורה השלישי, הייתי אומר, היה מלא בכוחות של ישויות אלוהיות אשר מתקדמות בדרך רגילה, שהעיקרון האלוהי הנכון שלהן מבוטא מיד בתחילת הברית-הישנה, שם נאמר לנו שהאלוהים קודם בוראים ואחר-כך הם רואים שבריאתם הייתה טובה. הם אינם מסתכלים בבריאתם באופן אנוכי כאילו היו ישויות עליונות בגלל שבראו יצירה טובה, אלא הם מודים בכך שהיא טובה כדי להמשיך לברוא. הם משלבים אותה באבולוציה שלהם. הם חיים ופועלים ביסוד החיים.

הדבר החשוב הוא שאנו מבינים שאנו עצמנו מהווים ישויות חיות ומהווים חלק מעולם חי. ברגע בו נבין זאת, לא נעביר ביקורת על האלים, האלוהים, למשל. כי מי ששואף להציב את חכמתו שלו מעל לזו של האלים עשוי לומר: "אם האלים אמורים להיות אלים, האם אין הם יכולים לראות שהאור יהיה טוב? אלים אלה לא נראים לי אפילו נביאים. אילו אני הייתי אל, הייתי בורא את האור רק אילו ידעתי מראש איך הוא יהיה ולא היה עליי להמתין ולראות שהוא טוב אחרי בריאתו." אלא שזו חכמה אנושית אשר מוצבת מעל לחכמה אלוהית.

בדרך מסוימת, המורה השלישי גם ראה את העומד להתרחש, אבל הוא ראה זאת בדרך חיה בכך שהוא התמסר לרוח ההתהוות, רוח ההתפתחות. כאשר אמר, "על-ידי שילוב מה שרכשתי דרך חקר הדמויות משנה שעברה ובלי להתמקד בשגיאות שעשיתי מתוך כורח, פשוט מפני שהייתי כפי שהייתי, ובלי למתוח ביקורת על מה שנתקלתי בו כעברי שלי, שכללתי את יכולותיי ואף רכשתי הבנה טובה יותר עבור תלמידיי החדשים." והוא הבין ששני המורים הראשונים התייחסו לתלמידיהם רק לאור מה שהם (המורים) עשו בשנה הקודמת, אותה הם אפילו לא העריכו כהלכה. לכן, הוא היה יכול לומר: "אני די בטוח שאטיל על תלמידיי את העבודה הנכונה בעוד ארבעה שבועות ויש לי את כל הביטחון בניבוי שלי."

האחרים היו נביאים טובים יותר. למעשה הם יכלו לומר: "אציג את עבודת בית-הספר שהכנתי; בוודאות אתן להם אותה." אבל זה היה לחזות מראש עובדות, ולא מהלך של כוחות התנועה. עלינו לשים לב להבחנה זו. ניבוי לכשעצמו אינו בלתי-אפשרי. אך, ניבוי מפורט של מה שיקרה כאשר הפרטים שזורים

ביסוד חי שאמור לפעול מתוך עצמו, אפשרי רק כאשר לוקחים בחשבון את התופעות שלוציפר ואהרימן נושאים מן ההווה אל תוך העתיד.

אנו מתקרבים בהדרגה לשאלה הגדולה אשר מעסיקה אותנו בהרצאות אלה על חירות וכורח. ברם, היות ששאלה מיוחדת זו משפיעה באופן עמוק כל-כך על הנושא כולו של תהליכי עולם ופעולה אנושית, אל לנו להיכשל בהסתכלות בכל הקשיים. למשל, עלינו להבין בבירור שכאשר אנו מסתכלים אחורה במאורעות שהתרחשו ובהם היינו מעורבים, הרי שאנו מתייחסים למאורעות ככורח. אין שום ספק בעובדה שאנו רואים את אשר קרה ככורח.

אך, באותו זמן עלינו לשאול: "האם יכולים אנו באמת, כפי שקורה לעתים קרובות כל-כך, למצוא תמיד את הסיבות למאורעות במה שקדם להם?" בדרך מסוימת, מדעי הטבע צריכים להסתכל במה שקרה כדי לדעת מה עומד לקרות. כאשר אני עורך ניסוי, עליי להבין שהסיבה למה שיקרה מאוחר יותר טמונה כמובן במה שהתרחש קודם. אך אין זה כלל אומר שעיקרון זה ישים לכל תהליך בעולם. כי, אנו עשויים להונות את עצמנו בקלות ביחס לקשר סיבה-תוצאה אם נחפש אחריו לאורך הקווים של מה שהיה קודם ומה שבא אחר-כך. ברצוני להסביר זאת באמצעות דוגמה.

כאשר אנו חודרים את הממשות החיצונית באמצעות חושינו, ביכולתנו לומר: "היות שדבר אחד הוא כזה, הרי שהדבר השני מוכרח להיות כפי שהוא." אבל אם נחיל זאת על כל תהליך, נגיע לעתים קרובות לטעות שברצוני לתאר. לשם הפשטות, הבה ניקח אדם שמסיע את עצמו בעגלה רתומה לסוס, דוגמה שהשתמשתי בה לעתים קרובות. אנו רואים סוס עם עגלה מאחוריו ואיש יושב בה בהחזיקו במושכות. אנו מסתכלים בזה ובאופן טבעי למדי אומרים שהסוס מושך והאיש נמשך. האיש נלקח לכל מקום שהסוס לוקח אותו אליו. המשיכה על-ידי הסוס היא הסיבה והעובדה שהאיש נמשך היא התוצאה. בצדק! אך כולכם יודעים היטב שאין זה כך; האיש שיושב שם מוביל את הסוס להיכן שברצונו להגיע. אף על פי שהסוס מושך אותו, הסוס לוקח אותו להיכן שהאיש רוצה.

טעויות מסוג זה קורות לעתים קרובות כאשר אנו שופטים את הדברים באופן חיצוני טהור, על בסיס התרחשויות במישור הפיסי. הבה נסתכל שוב בדוגמאות ההיפותטיות שהצגתי בפניכם לפני ימים ספורים, שבהן קבוצת בני-אדם יצאו לנסיעה, נכנסו לכרכרה, אבל הנהג התעכב והם איחרו בחמש דקות. לכן, הם מגיעים מתחת לסלע ברגע בו הוא נופל והוא מוחץ את כולם. עתה, אם נעקוב אחר הסיבה במישור הפיסי, נוכל כמובן לומר: "דבר ראשון קרה קודם ואחר-כך דבר שני ולאחר מכן דבר שלישי." ונגיע למשהו. אך במקרה זה, נוכל לעשות בקלות את אותה טעות שנעשה אם נאמר שהסוס מושך את הנהג להיכן שהסוס רוצה ונתעלם מן העובדה שהנהג הוא מי שמוביל את הסוס. אולי אנו עושים טעות זו מפני שאת הכוח השולט במקרה זה אפשר למצוא בעולם הרוח. אם נעקוב אחר מאורעות אך ורק במישור הפיסי, אנו באמת נשפוט כמובן האמירה שהאיש הולך להיכן שהסוס לוקח אותו. ברם, כאשר אנו חודרים את הכוחות

הנסתרים הנמצאים בפעולה בהתרחשות, אנו רואים שהמאורעות כווננו אל אותה נקודה וההגעה המאוחרת של הנהג הייתה למעשה חלק ממערכת הנסיבות כולה. הכול היה נחוץ, אך לא נחוץ בדרך שאדם עשוי להאמין אם עוקבים אחר המאורעות רק במישור הפיסי.

שוב, אם אתם מאמינים שביכולתכם למצוא את הסיבה על-ידי כך שתניחו שהיא מה שקרה בדיוק קודם, הדבר הבא עשוי לקרות. בראייה חיצונית, הדבר נראה כך. שני בני-אדם נפגשים. עתה, נתקדם באופן מדעי טהור. השניים נפגשו, לכן אנו שואלים היכן הם היו במהלך השעה לפני שהם נפגשו, היכן הם היו שעה קודם וכיצד הם קבעו להיפגש. עתה, אנו יכולים לעקוב אחר הדברים על-פני פרק זמן מסוים כיצד דבר אחד הוביל תמיד לדבר אחר וכיצד השניים הופגשו. מישהו אחר שאינו מתעניין בסוג זה של דברים, שומע במקרה שהשניים קבעו לפני חמישה ימים להיפגש, והוא אומר: "הם נפגשו כי הם קבעו זאת."

כאן יש לכם הזדמנות לראות שהסיבה למשהו אינה בהכרח קשורה למאורע שקדם לה. למעשה, אם נתנתק מן החיפוש אחר שרשרת הסיבות לפני שנגיע לחוליה הנכונה בשרשרת, לעולם לא נמצא את הסיבה, כי ככלות הכול אנו יכולים לעקוב אחר שרשרת הסיבות רק עד לנקודה מסוימת. גם בטבע, ביכולתנו לעקוב אחריה עד לנקודה מסוימת, במיוחד במקרה של תופעות המערבות ישויות אנוש. ואם נעשה זאת, ונעבור ממאורע אחד לאחר, באתרנו מה שהיה קודם ולפניו, ונדמה לעצמנו שנמצא את הסיבה בדרך זו, הרי שאנו חושפים את עצמנו לטעות, להולכת-שולל.

עליכם לתפוס זאת עם מה שרכשתם ממדע הרוח. הניחו שאדם מבצע פעולה כלשהי במישור הפיסי. אנו רואים אותו מבצע זאת. אם ברצוננו להגביל את התבוננויותינו למישור הפיסי, נתבונן בהתנהגותו לפני הפעולה. אם נתקדם הלאה, נתבונן בדרך בה הוא חונך. אנו יכולים גם לעקוב אחר הנהג המודרני להתבונן בתורשה שלו, וכן הלאה. ברם, הבה נניח שלתוך פעולה זו במישור הפיסי, חדר משהו שאפשר למצואו רק בחייו של אותו אדם בין מותו הקודם והיוולדותו מחדש. משמעות הדבר היא שעלינו להתנתק משרשרת הסיבות בלידתו ולעבור למשהו הדומה לסידור הקודם שנעשה על-ידי שני האנשים בדוגמה שלי. כי, יתכן שמה שתיארתי עתה נקבע מראש לפני מאות שנים בחיים שבין המוות האחרון והלידה במחזור החיים הנוכחי. מה שנחוה אז חודר אל תוך הפעולות וההחלטות העכשוויות.

לכן, בלתי-נמנע, אלא אם כן נכלול את ספירת הרוח, שלא נוכל למצוא את הסיבות לפעולות אנושיות בכלל, בוודאי לא כאן במישור הפיסי, וחיפוש אחר סיבות הדומות לדרך בה בני-אדם מחפשים אחר סיבות של מאורעות בטבע החיצוני, יכול להסתבר כשגוי מאוד.

עם זאת, אם נבחן מקרוב את הדרך שבה פעולה אנושית שזורה בתהליכי העולם, נגיע לדרך מספקת של הסתכלות בדברים, גם של הסתכלות במה שאנו מכנים חירות, למרות שעלינו להודות בכך שגם הכורח

קיים. אך מה שאנו מכנים החיפוש אחר הסיבות הוא אולי לעת עתה מוגבל בעיקר על-ידי העובדה שבמישור הפיסי לא ניתן לחדור את מקור נביעתן של הסיבות.

עתה, אנו מגיעים למשהו אחר שיש לקחת בחשבון. את שני המושגים, חירות וכורח, קשה מאוד לתפוס וקשה עוד יותר לתאר. אין זה לשווא שהפילוסופיה ברובה נכשלת בהגיעה לשאלות החירות והכורח. זה בעיקר בשל העובדה שבני-האדם לא התבוננו בבהירות ובכנות בקשיים הכרוכים בשאלות אלה. זוהי הסיבה לכך שבהרצאות אלה אני משתדל מאוד להתמקד בכל הקשיים האפשריים.

כאשר אנו מסתכלים בפעילויות האנושיות, הדבר הראשון שאנו רואים בכל מקום הוא החוט המוביל של כורח. כי, יהיה זה משוחד לומר שכל פעולה אנושית היא תוצר של חירות. הרשו לי לתת לכם דוגמה היפותטית נוספת. דמיינו לעצמכם מישהו שגדל. דרך האופן שבו הוא גדל, אפשר להראות שכל הנסיבות כיוונו אותו לכך שיהיה דוור הצריך לצאת בכל בוקר עם דברי הדואר ולחלקם. הוא עושה את אותו מסלול בכל יום ויום. אני מצפה שכולכם תסכימו שבתהליך זה כולו אפשר למצוא כורח מסוים. אם נסתכל בכל מה שקרה לאיש זה בילדותו וניקה בחשבון את כל אשר השפיע על חייו, נראה לבטח שכל הדברים האלה משתלבים יחד כדי לעשותו דוור. כך, ברגע בו התפנתה משרה, הוא נדחף אליה מתוך כורח, נקודה שבה החירות מפסיקה להתקיים, כי הוא כמובן אינו יכול לשנות את הכתובות של המכתבים שהוא מקבל. עתה, ישנו כורח חיצוני המכתיב את הכתובות שעליו לעבור דרכן. כך, אנו כמובן רואים מידה רבה של כורח במה שעליו לעשות.

אך, עתה הבה נדמיין לעצמנו אדם אחר, אולי צעיר יותר. אני מניח שהוא צעיר יותר כדי שאוכל לתאר את אשר ברצוני לתאר בלי שתביעו התנגדות לדרך שבה הוא מתנהג. ובכן, אדם אחר, צעיר יותר, לא מתוך עצלות, אלא פשוט משום שהוא עדיין צעיר כל-כך, גמר בדעתו ללכת עם הדוור בכל בוקר וללוותו במסלולו. הוא קם בכל בוקר בזמן, מצטרף לדוור ולוקח חלק בכל פרטי המסלול במשך תקופה ניכרת.

במקרה של האיש השני, ברור שאיננו יכולים לדבר על כורח באותו מובן שאנו יכולים במקרה של האיש הראשון. כי כל מה שהאיש הראשון עושה, מוכרח לקרות, בעוד שעם האיש השני דבר אינו חייב להיעשות. הוא היה יכול להישאר בביתו בכל יום ואותם דברים בדיוק היו קורים מנקודת-מבט אובייקטיבית. זה ברור, נכון? לכן, ביכולתנו לומר שהאיש הראשון עושה הכול מתוך כורח והאיש השני – מתוך חירות. אנו בהחלט יכולים לומר זאת ואף-על-פי-כן במובן אחד שניהם עושים את אותו דבר. אנו אפילו יכולים לדמיין לעצמנו את הדבר הבא. מגיע בוקר שבו האיש השני אינו רוצה לקום ממיטתו. הוא בהחלט היה יכול להישאר במיטה, אבל הוא קם כי הוא רגיל לעשות זאת. הוא עושה מתוך כורח מסוים את אשר הוא עושה מתוך חירות. אנו רואים כיצד חירות וכורח כמעט חופפים.

אם נחקור את הדרך שבה העצמיות השנייה שלנו חיה בתוכנו – זו שעליה סיפרתי לכם בהרצאה הכללית,¹¹ הטבע הנפשי הממשי שלנו אשר יעבור דרך שער המוות – אפשר היה, ככלות הכול, להשוותו למישהו המלווה את הישות האנושית החיצונית בעולם הפיסי. אדם מוניסט מטריאליסט רגיל היה חושב שזה דבר נורא לומר. אבל אנו יודעים שאדם מוניסט מטריאליסט דוגל בהשקפה שבני-האדם הם דואליסטיים נוראיים אם הם מאמינים שמים מורכבים ממימן וחמצן. עבורם הכול מוכרח להיות לא-נבדל. הם חושבים שזו שטות לומר שהאחד והיחיד 'מים' מורכב ממימן וחמצן. אך, אל לנו לאפשר למוניזם להונות אותנו.

לב העניין הוא שמה שאנו מהווים בחיים מורכב באמת משני חלקים אשר באים משני כיוונים שונים ואת שני החלקים האלה אפשר להשוות למימן ולחמצן שבמים. כי, הטבע הפיסי החיצוני שלנו בא דרך קו התורשה, בהביאו עמו לא רק מאפיינים פיסיים, אלא גם מעמד חברתי. אין זו רק הצורה המיוחדת שלנו עם האף, צבע השיער וכן הלאה שלה שאנו מקבלים מאבינו ומאמנו, אלא גם המעמד החברתי שלנו נקבע מראש דרך מעמדם של אבותינו בחיים. כך, לא רק הופעת גופנו הפיסי, חוזק שרירינו וכן הלאה, אלא גם מעמדנו בחברה וכל דבר הקשור למישור הפיסי מגיע דרך קו התורשה מדור אחד לזה שבא אחריו.

ישותנו האינדיבידואלית שמקורה בעולם הרוח, באה מכיוון אחר, ובהתחלה אין לה שום קשר עם כל הכוחות בזרם התורשה לאורך הדורות, אלא מביאה עמה סיבות שהונחו בתוכנו לפני מאות שנים ומאחדת אותן ברמה רוחית עם הסיבות השוכנות בזרם התורשה. שתי ישויות מתחברות. ולמעשה, נוכל לשפוט את העניין בצורה נכונה רק אם נתייחס לישות שנייה זו הבאה מעולם הרוח ומתאחדת עם הישות הפיסי כסוג של מלווה לישות הראשונה. זוהי הסיבה לכך שבחרתי את הדוגמה של המלווה המצטרף אלינו בכל דבר. במובן מסוים, ישות-הנפש שלנו מצטרפת אלינו במאורעות החיצוניים בדרך דומה.

האיש השני שליווה את הדוור, עשה זאת בהתנדבות. בלתי-אפשרי להתכחש לזה. אנו יכולים לחפש אחר הסיבות, אך בהשוואה לכורח המחייב את הדוור הראשון, הסיבות לפעולותיו של האיש השני נמצאות בתחום החירות. הוא עשה הכול בהתנדבות. אך, הסתכלו מקרוב ותראו שדבר אחד נובע עם כורח מתוך חירות זו. לא תכחישו שאם האיש השני היה מלווה את האיש הראשון זמן ארוך מספיק, ללא ספק הוא היה הופך לדוור טוב. הוא היה יכול לעשות בקלות את אשר עשה האיש שהוא ליווה. הוא אף היה יכול לעשות זאת טוב יותר, מפני שהוא היה נמנע מטעויות מסוימות. אבל אלמלא האיש הראשון היה עושה את הטעויות האלה, האיש השני לא היה נעשה מודע להן. איננו יכולים לדמות לעצמנו שתהיה איזושהי תועלת בכך שהאיש השני היה חושב על הטעויות של האיש הראשון. אם נחשוב בדרך חיה, נתייחס לזה כעיסוק עקב

¹¹ ראה הרצאות על "התרבות והרוח במרכז אירופה", מ-3 ו-10 בדצמבר 1915 שניתנו בברלין על-ידי רודולף שטיינר, GA 65.

לגמרי. בזה שהוא לא יחשוב במיוחד על הטעויות, אלא יצטרף לעבודה בדרך חיה ופשוט יתבונן בהתרחשויות כמכלול, הוא ירכוש אותן דרך החיים ולא יעשה, כדבר מובן מאליו, את הטעויות האלה.

כך הם הדברים עם הישות בתוכנו המלווה אותנו. אם ישות זו תתעלה לתפיסה שמה שעשינו היה נחוץ, שליווינו אותה ונוסף על כך ניקח את הטבע הנפשי שלנו אל תוך העתיד, בה במידה שהוא למד משהו, אז נסתכל בדברים בדרך הנכונה. אך הוא היה מוכרח ללמוד את הדברים הללו בדרך חיה באמת. אפילו בהתגשמות יחידה זו, אנו יכולים באמת לאשר זאת. אנו יכולים להשוות בין שלושה אנשים. האיש הראשון מתחיל ישר לפעול. בנקודה מסוימת בחייו, הוא חש דחף לרכוש ידיעה-עצמית. לכן, הוא מסתכל בדברים שהוא תמיד עשה היטב. הוא שמח במה שהוא עשה היטב וכך הוא מחליט להמשיך לעשות את אשר הוא תמיד עשה היטב. במובן מסוים, הוא מוכרח לעשות טוב, נכון?

איש שני נוטה להיות היפוכונדר והוא מסתכל יותר בכישלונותיו. אם בכלל יוכל להתגבר על ההיפוכונדרייה והכישלונות שלו, הוא יגיע לנקודה שבה הוא יימנע מהם. אבל הוא לא ישיג את אשר איש שלישי היה יכול להשיג באמרו לעצמו: "מה שקרה היה נחוץ, אך באותו זמן, זהו בסיס ללימוד, לימוד דרך התבוננות, לא ביקורת חסרת-תועלת." הוא יתחיל לעבוד בדרך חיה, בלי להנציח את אשר כבר קרה ופשוט לשאת את העבר אל תוך העתיד, אלא יחזק ויחשל את החלק המלווה שבו בשאתו אותו באופן חי אל תוך העתיד. הוא לא רק יחזור על מה שהוא עשה היטב ויימנע ממה שעשה בצורה גרועה, אלא ייקח את הטוב ואת הרע אל תוך עצמו ופשוט ייתן להם לשכון בו, הוא יחזק ויחשל אותם.

זוהי הדרך הטובה ביותר לחיזוק הנפש: להניח למה שקרה ולשאתו באופן חי אל תוך העתיד. אחרת, נחזור שוב ושוב בדרך לוציפרית-אהרימנית על אירועים מן העבר. נוכל להתקדם בהתפתחותנו רק אם נטפל בכורח באופן הולם. מדוע? האם ישנה דרך נכונה לטיפול בדברים בתחום זה? לסיכום, ברצוני לתת לכם משהו כמו המחשה של הדברים, עליה ברצוני לחשוב מעט עד יום שלישי הבא. אז, בלקחנו המחשה זו כנקודת-המוצא שלנו, נוכל להתקדם עוד קצת עם השאלות שלנו.

נניח שאתם רוצים לראות אובייקט חיצוני. ביכולתכם לראותו, למרות שלא תוכלו לעשות זאת אם תציבו ראי בין האובייקט לביניכם. במקרה זה תראו את עיניכם. אם תרצו לראות את האובייקט, יהיה עליכם לוותר על ראיית עיניכם ואם תרצו לראות את עיניכם, יהיה עליכם לוותר על ראיית האובייקט. עתה, על-ידי פעולה משולבת ראויה לציון של ישויות בעולם, זה נכון ביחס לפעולה וידיעה אנושיות שכל הידיעה שלנו באה אלינו במובן מסוים כמו דרך ראי. לדעת, משמעו תמיד שאנו יודעים למעשה במובן מסוים בדרך של השתקפות.

לכן, אם נרצה להסתכל בפעולותינו מן העבר, הרי שנסתכל בהן תמיד על-ידי כך שנשים את מה שהינו למעשה ראי בין פעולותינו לבין עצמנו. אך כאשר ברצוננו לפעול, אם ברצוננו לבסס קשר ישיר

בינינו עצמנו והפעולה שלנו, בינינו עצמנו והעולם, חובה עלינו לסלק את הראי. עלינו להסיט את מבטנו ממה שמשקף אותנו. כך הם הדברים ביחס לפעולותינו בעבר. ברגע בו אנו מסתכלים בהן, אנו מציבים מולן ראי ואז יכולה להיות לנו ידיעה אודותן. אנו יכולים להשאיר את הראי שם ולדעת אותן בכל פרט ופרט. כמובן, יהיו מקרים שבהם זה יהיה דבר טוב מאוד. אבל, אם לא נהיה מסוגלים לסלק את הראי שוב, אז כל ידיעה שלנו לא תהיה מועילה לנו. ברגע בו אנו מסלקים את הראי, איננו יכולים לראות עוד את עצמנו ואת פעולותינו בעבר, אך רק אז הם יוכלו להיכנס אל תוכנו ולהתאחד עמנו.

כך עלינו להתקדם עם התבוננות-עצמית. עלינו להבין שכל עוד אנו מבצעים סקירה לאחור, סקירה זו יכולה להיות רק תמריץ עבורנו לקחת את אשר ראינו אל תוכנו באופן חי. אך, אל לנו להמשיך ולהסתכל בו, אחרת הראי יישאר שם תמיד. התבוננות-עצמית דומה מאוד להסתכלות בעצמנו בראי. נוכל להתקדם בחיים רק אם נכניס את אשר אנו לומדים דרך התבוננות-עצמית גם אל תוך הרצון שלנו.

הכניסו בבקשה את ההמחשה הזאת אל תוך לבכם, ההמחשה של ראיית העיניים רק אם מוותרים על ראיית משהו אחר והעובדה שאם מישהו רוצה לראות משהו אחר, עליו לוותר על ראיית עיניו שלו. הכניסו המחשה זאת אל תוך לבכם. ואז, בלקחנו המחשה זאת כבסיס, נדבר ביום שלישי הבא על התבוננות-עצמית נכונה ושגויה, ונוסיף להתקרב לפיתרון שאלותינו. בשאלה הקשה ביותר מבין שאלות אנושיות, בשאלות של חירות וכורח והזיקה ההדדית בין פעולה אנושית ומאורעות עולם, נחוץ בהחלט שנתייבב מול כל הקשיים. ואלה המאמינים שביכולתם לפתור שאלות אלו לפני שעסקו בכל הקשיים, למעשה טועים.

הרצאה 4

העולם הרומי והשבטים הטויטונים

1 בפברואר 1916

אנו רגילים מאוד לעסוק בשאלות גדולות כמו כורח וחירות במושגים הפשוטים ביותר ואנו מנסים, כביכול, לכסות בהרף עין כמה שיותר היבטים. בדרך-כלל, איננו לוקחים בחשבון ששאלות מסוג זה דורשות שנבין עד כמה מורכבים רבים מן הקשרים ההדדיים בעולם ומה שמתרחש בתחום אחד, יש להתבונן בו – אם ברצוננו להבינו – באור שונה לגמרי מאשר משהו דומה בתחום אחר בעולם.

תחילה, ברצוני להזכיר לכם משהו שציינתי כאן לפני זמן קצר בהקשר אחר. כאשר אנו רואים מאורעות עולם משמעותיים כאלה, כמו אלה בהווה, אנו נוטים בחופזה לחפש אחר הסיבות הבולטות ביותר ומצפים למצוא את התוצאות במה שיקרה בסמיכות אחר-כך. עם סוג זה של התבוננות, אנו עושים עם העובדות אי-צדק מוחלט. כאשר הזכרתי זאת בעבר, הסבתי את תשומת-לבכם לעובדה שבתחילת ימי-הביניים, העולם הרומי ומה שמהווה עכשיו מרכז אירופה היו בעימות. מנקודת-מבט היסטורית אנו יכולים לומר: "ובכן, אנו מנסים לגלות את המניעים הפוליטיים המיוחדים של רומא העתיקה שאילצו את אותם רומאים להוציא לפועל את המבצעים שלהם נגד המדינות שמצפון להם, נגד המדינות אשר מהוות עתה את מרכז אירופה. ואנו יכולים לחפש אחר התוצאות בהתפתחויות עוקבות."

עם זאת, אם נסתכל בדברים בדרך זו, אנו בשום אופן לא נמצה את כל הנקודות שיש לקחת בחשבון. כי, דמיינו לעצמכם שמהו שונה היה קורה בדרך שבה השבטים נדדו ברחבי אירופה ממזרח למערב או משהו היה קורה באופן שונה בעימות בין הכוח הרומי ובין השבטים הטויטונים, ההתפתחות העוקבת כולה של מרכז אירופה, עד לזמנים המודרניים, הייתה נראית אחרת. כל המאורעות השונים שראינו מתרחשים במהלך מאות השנים עד לתקופתנו, היו שונים אם, באותו זמן, עולם הרומאים הקדומים, שבגלל המאפיין המיוחד שלהם ועמדתם בהיסטוריית העולם לא יכלו לעסוק בכריסטיאניות, לא התמזג עם עולם הצעירים-מבחינה-היסטורית אשר קלטו את הכריסטיאניות במרץ נעורים.

מתוך הדרך שבה מפגש זה נוצר בין בני-אדם בשלים-במידה-מופרזת מבחינה תרבותית, כפי שהרומאים היו, ובין בני-אדם צעירים-מבחינה-היסטורית, כפי שהטויטונים היו באותם ימים, התפתחו כל המאורעות המאוחרים יותר עד ליצירה פאוסט מאת גיתה וכל מה שתרבות המאה התשע-עשרה הפיקה. האם יכלו הדברים להתרחש בדרך שהם התרחשו אלמלא מפגש זה היה קורה? כאן אנו מסתכלים בזרם החדור בכורה פנימי קפדן אשר נע דרך מאורעות העולם ומתפשט על-פני אזורים עצומים. כיצד היה יכול

אדם כלשהו באותו זמן לרצות לארגן את פעולותיו כך שיתאימו עם מה שקרה במישור הפיסי לאורך מאות השנים מאז ועד עכשיו?

מה שמתרחש כיום הוא לחילופין נקודת-המוצא של תצורות אוניברסליות שכמובן תהיינה קשורות להתרחשויות העכשוויות; אף-על-פי-כן, ככל שהדבר נוגע למאורעות במישור הפיסי, תצורות אלה תיראנה על-פניו שונות מאוד מהמתרחש באופן דחוס בפרק זמן קצר. ברצוני רק להזכיר זאת כדי שתהיו מודעים לכך שישנן סיבות עמוקות מאחורי מה שכבר הזכרתי בהקשר עם מחקרים אלה, כלומר שלא נגיע רחוק על-ידי הרהור ועיסוק בספקולציות על הדרך בה דברים קשורים בעולם. דמיינו לעצמכם אדם רומי או טויטוני מהמאה השלישית או הרביעית מהרהר בתוצאות האפשריות של הקרבות אשר התרחשו באתו זמן וכמה רחוק הוא היה מגיע. לא רחוק!

חיוני שנהיה מודעים לכך שהסיבות הקובעות ביחס לדברים שצריכים לקרות והכרתנו שהם באמת צריכים לקרות, אינן ספקולציות שלנו אודות התוצאות האפשריות או המיידיות שלהם, אלא דברים אחרים. חיוני שנהיה מודעים לכך שאל תוך זרם האירועים המתרחשים במישור הפיסי, נכנסים כוחות שאנו חשים כמגיעים מעולם הרוח, אימפולסים אודות התוצאות המיוחדות שעליהן איננו צריכים לעסוק בספקולציות ביחס למה שצריך לקרות במישור הפיסי. אל לנו להטיל ספק בכך שהסתכלות בפעולה אנושית והיסטוריית העולם מראה בבירור עד כמה נחוץ שנרחיב את מבטנו אל מעבר למה שקיים במישור הפיסי. ולאחר שהכשרנו את הקרקע עבור יסודות אלה, הבה נחזור ונתייחס לישות האנושית לכשעצמה.

בהרצאה הקודמת הראיתי עד כמה בלתי-אפשרי לרכוש קשר נכון עם פעולותינו בעבר אם רק נמשיך להרהר בהן. נהפוך הוא, עלינו להבין שמה שהינו עבר, כולל פעולותינו שלנו, משתייך לתחום הכורח ועלינו להתוודע למחשבה שמה שקרה היה צריך לקרות. כלומר, נרכוש קשר נכון אל פעולותינו אם נסתכל באופן אובייקטיבי בהישגי העבר שלנו, אם נסתכל במעשה מוצלח או כושל שלנו באותה מידה של אובייקטיביות.

עתה, מוכרחות להיות לכם התנגדויות רציניות למה שאמרתי עתה, כי התנגדויות כאלה קיימות. חישבו רגע על מה שאמרתי, שכאשר עשינו משהו, הוא נגמר; שאנו מבססים כלפיו גישה נכונה על-ידי כך שאנו ניצבים מולו באופן אובייקטיבי ולא מתחרטים על כך שלא פעלנו אחרת. ההתנגדות הרצינית היא: מה לגבי התחום כולו שצריך למלא חלק גדול בחיי אנוש, תחום החרטה על מעשה שעשינו? ברור שבני-אדם צודקים בהחלט באמרם שהחרטה נחוצה וצריכה להתקיים. אילו היינו מצליחים לסלק מהנפש האנושית את תחושת החרטה, היינו מסלקים אימפולס מוסרי מדרגה גבוהה ביותר. אבל, למעשה האם איננו מסלקים אותו כשאנו פשוט מסתכלים בכל מה שקרה באופן אובייקטיבי?

כאן מופיע קושי חדש, קושי היכול להיות נקודת-מוצא לאינסוף אי-הבנות. אם ברצוננו להיפטר מקושי זה, עלינו לגעת בלב לבה של שאלת החירות. אתם יודעים, שפינוזה הדגול אמר שכאשר אנו מסתכלים בעולם, אנו יכולים לדבר באמת רק על כורח.¹² החירות היא מיסודה סוג של אשליה. כי אם כדור אחד פוגע בכדור שני, הרי שהכדור השני צריך להתגלגל בכיוון הכדור הראשון. "הניחו נא שהאבן, בהיותה בתנועה, חושבת ויודעת שהיא מנסה, ככל יכולתה, להמשיך בתנועתה. אבן זו, שהינה מודעת אך ורק למאמץ שלה ובשום אופן אינה אדישה, מאמינה שהיא חופשית והיא ממשיכה בתנועתה לא בגלל גורם חיצוני, אלא אך ורק מפני שהיא רוצה לעשות זאת. אך כזו היא החירות האנושית, שכולם טוענים שהיא נמצאת ברשותם, והיא קיימת רק אצל בני-אדם המודעים לרצונם, אך אינם יודעים את הגורמים הקובעים אותה."¹³

אלא ששפינוזה טועה לגמרי. העניין שונה למדי. אילו היינו באמת מתעופפים להיכן-שהוא כמו הכדור אשר עוקב רק אחר כורח הדחיפה, היינו מאבדים את התודעה ביחס לכל דבר הקשור לתנועה ולפעולה שלנו מתוך כורח. היינו נאלצים להיות לא-מודעים לו. התודעה הייתה מתבטלת. וזה מה שקורה. חישבו על המהירות שבה אתם נעים במרחב על-פי מדע האסטרונומיה! קרוב לוודאי שאתם לא עושים זאת באופן מודע. שם, התודעה מבוטלת. לא הייתם יכולים להיות מודעים, כי לא הייתם יכולים לנוע במרחב כפי שמדע האסטרונומיה מראה שאתם נעים. מודעות לכל דבר שאדם עושה מתוך כורח מוכרחה להתבטל ובמקרה ברור כזה כמו תנועה במרחב אנו יכולים לראות מיד שתהליכים הכפופים לכורח מבטלים את תודעתנו.

ברם, איננו מודעים תמיד באופן ברור כל-כך לדברים, אלא פחות או יותר לא-מודעים להם. בחיים הממשיים, קשה להבדיל בין דברים. היכן שדבר אחד גובל בדבר אחר, איננו יכולים להבינם באותה קלות כמו במקרה שלנו. נהפוך הוא, היינו יכולים לומר: "בכל הנושאים שבהם אנו מודעים לגמרי, פעולותינו יכולות להיות רק חופשיות. אם לכדור שפגעתי בו הייתה תודעה, הוא היה נע בכיוון מסוים אילו קלט לתודעתו את הדחף שהענקתי לו והוא כיוון את תנועתו בהתאם. קודם לכול, על הכדור היה להיות לא-מודע כדי לעקוב אחר התנע."

אם תחשבו על הדברים, תעשו הבחנה שלמרבה הצער איננו עושים בחיים הרגילים ביחס לפעולות. העובדה שאיננו עושים הבחנה זאת, יש לה לא רק משמעות תיאורטית, אלא גם מעשית מאוד. למעשה, איננו מבחינים בין מצבים שבהם נכשלנו ומקרים שהינם לא-מוסריים ורעים. הבחנה זו חשובה ביותר. אמת

¹² ברוך שפינוזה Baruch Spinoza, 1677-1632, פילוסוף פנתאיסט הולנדי. אפשר למצוא את הדוגמה של אבן אשר מוכנסת לתנועה במכתב מ' 62 שלו משנת 1674.

¹³ מתוך חשיבה אינטואיטיבית כנתיב רוחי – פילוסופיה של חירות מאת רודולף שטיינר, פרק 1, הפעולה האנושית המודעת. הוצאת בדולח.

שאנו מגיעים להערכה נכונה של פעולה שלא צלחה ולא הסתיימה כפי שהתכוונו רק כאשר אנו מסתכלים בה באופן אובייקטיבי כאילו הייתה הכרחית. כי ברגע שהיא נגמרת, היא עוברת לתחום הכורח המוחלט. אם משהו לא עובד ואנו חשים מאוחר יותר אי-נוחות כי זה לא עבד, הרי זה נכון בהחלט שאי-הנוחות שלנו תעלה מתוך אנוכיות. כל אדם היה רוצה להיות אדם טוב יותר, אדם המסוגל ליותר. זוהי אנוכיות המבטאת את עצמה. וכל עוד אנוכיות זו לא נעקרה מן השורש, לא נוכל לראות את המשך התפתחותה של נפשנו באור משמעותי, כפי שעלינו לראות.

אך לא כל מעשה שעשינו הוא מעשה כושל; יכול להיות גם מעשה רע, מעשה רע מבחינה מוסרית. הבה נסתכל במעשים רעים מבחינה מוסרית; למשל, המעשה הבא, אם נבחר בדוגמה בולטת באמת. נניח שלמישהו אין מה לאכול או היה רוצה משהו מסיבה אחרת מאשר רעב, והוא גונב. גניבה היא מעשה רע, נכון? האם מה שאמרנו מונע מאדם שגנב משהו מלחוש חרטה על המעשה שלו? לא, הוא לא מונע זאת! ומדוע לא? מן הסיבה הפשוטה שהוא לא רצה באמת לגנוב, אלא רצה שמה שהוא גנב יהיה בחזקתו. הוא היה מוותר מיד על הגניבה אילו נתתם לו את אשר רצה או היה יכול להשיגו בדרך אחרת מאשר גניבה.

זהו מקרה בולט, אך בדרך מסוימת הוא ישים לכל הצורות של מעשים רעים. המעשה הרע לכשעצמו, אף לא פעם מתכוונים אליו באמת ולשפה יש תחושה עדינה לכך. כאשר מעשה רע נעשה, אנו אומרים: "המצפון בוחש". מדוע המצפון בוחש? מפני שרק עתה שהמעשה הרע נעשה מושא הידיעה. הוא עולה אל תוך התודעה. לאחר שהמעשה קרה, המודעות נתפסת על-ידי המניע שעל בסיסו המעשה נעשה. מעשה רע לא עובר ברצון. והחרטה, משמעה שהמבצע נעשה מודע לכך שהוא אפשר לתודעתו להתעמעם ברגע שבו המעשה הרע נעשה. בכל פעם שמישהו עושה מעשה רע, מדובר תמיד בעמעום תודעתו על המעשה ועל הצורך לרכוש מודעות למקרים כמו זה שבו תודעתו התעמעמה. הנקודה כולה של ענישה היא לעורר בנפש כוחות אשר יאפשרו לתודעה להתרחב אל סוג של מצבים שגרמו קודם לביטול התודעה.

בין ההרצאות אשר ניתנות באוניברסיטאות על-ידי פילוסופים, העסוקים גם בבעיות משפטיות, ישנה בדרך-כלל הרצאה על 'זכות הפיקוח על הענישה'. תורות רבות חוברו על הסיבות למתן עונש. את הסיבה האחת האפשרית והיחידה, אפשר למצוא רק כאשר מבינים שעונש ניתן לשם הפעלת כוחות הנפש כך שהתודעה תתפשט אל תוך התחומים שאליהם היא לא הגיעה קודם. זהו גם תפקידה של החרטה. מטרתה היא בדיוק לגרום לנו להתבונן במעשה בצורה כזו שכוח החרטה מעלה את הפעולה אל תוך התודעה. אז, התודעה תראה את התמונה כולה ובפעם הבאה היא לא תתעמעם. אתם רואים במה זה כרוך. עלינו ללמוד להבחין כהלכה בין מעשה מודע לגמרי ומעשה שבו התודעה מעומעמת.

מצד שני, אם יש לכם פעולה שאינה תואמת לקטגוריה של טובה או רעה, אלא רק אומללה, פעולה שבה משהו שהתכוונו לעשותו, לא היה מוצלח, שם הנקודה היא שאנו עצמנו יכולים לטשטש את השקפתנו

עליו אם נשפוט אותו על-ידי הבאת רגש למחשבה, הרגש שאולי המעשה היה מסתיים אחרת אילו היינו עושים דבר זה או אחר טוב יותר או אם אנו עצמנו היינו שונים. כאן מדובר בלזכור שאם העין צריכה לראות אובייקט, היא לא תוכל לראות את עצמה. ברגע בו אדם מהרהר על הדרך השונה שבה הוא היה צריך לפעול, המעשה אינו יכול לפעול עליו עם סוג הכוח שיקדם את התפתחות נפשו. כי ברגע שבו אתם מציבים אנוכיות ביניכם ובין המעשה שלכם, כמשתמע מן העובדה שהייתם רוצים באמת לבצע את המעשה בצורה שונה, אתם עושים בדיוק את אותו דבר כמו בהחזיקכם ראי אל מול עיניכם כך שלא תוכלו לראות את האובייקט.

אנו יכולים לנסח זאת בדרך נוספת. אתם יודעים שישנן עיניים המכונות אסטיגמטיות, עיניים שבהן הקרניות מעוקמות בזוויות שונות במישורים אנכי ואופקי. לעיניים כאלה יש סוג מיוחד של ראייה לא-מדויקת. בני-אדם עם עיניים כאלה רואים צלליות רק מפני שלקרניות יש עקומה חריגה. הם רואים צלליות מפני שהם למעשה קולטים את עיניהם ולא מה שנמצא בחוץ. אם אדם קולט את עינו שלו מפני שהיא לא בנויה כהלכה והיא לא נעשתה עין היכולה לבטל לגמרי את עצמה ולאפשר לאובייקט להשפיע עליה, הרי שהוא לא יוכל לקלוט את האובייקט. אם נמלא את רוחנו במחשבה: "היית צריך להיות שונה ורק אילו היית עושה דבר זה או אחר בצורה שונה, הכול היה מסתדר ומצליח", זה כמו אם היה לנו אסטיגמטיזם ולא היינו רואים את העובדה הממשית, אלא מעוותים אותה. בכל זאת, אדם מוכרח לראות את העובדות הממשיות אשר הוצבו בפניו, רק אז הן תהיינה מועילות באמת. השפעתן על אדם שאינו מלא רגש ביחס לעובדות, אלא מאפשר להן לפעול עליו, תהיה זהה להשפעה שיש לאובייקט חיצוני על עיניים בריאות. אז, העובדות תמשכנה את עבודתן על הנפש.

אפשר לומר שמי שטרם רכש ראייה אובייקטיבית של עובדות מן העבר שבהן היה מעורב, אינו יכול לראותן באובייקטיביות שלהן ולכן לא יוכל לקבל מהן את אשר היה צריך לקבל עבור נפשו. זה בדיוק כמו אם עינינו היו אמורות להישאר בשלב התפתחותן בחודש השישי או השביעי של הצמיחה העוברית, בעוד שאנו עצמנו היינו נולדים בזמן הנכון. היינו רואים את העולם כולו באופן שגוי. אלמלא העיניים היו ממשיכות להתפתח במהלך החודש השישי, השביעי, השמיני והתשיעי, והתפתחותן הייתה נעצרת, אז הן לא היו מוציאות את עצמן מתהליך הראייה. היינו רואים משהו שונה לגמרי ממה שאנו רואים למעשה בהתפתחות תקינה.

כך, מה שעשינו מקבל את ערכו הנכון רק כאשר אנו מגיעים לנקודה שבה אנו מסוגלים לתת לו להיכנס אל תוך זרם הכורח וכשאנו יכולים להתייחס אליו ככורח. אבל, כפי שנאמר, עלינו להבין שאז אנו צריכים לעשות את ההבחנה בין מה שהינו מוצלח ולא-מוצלח ומה שמכונה 'טוב' או 'רע' במובן מוסרי.

באופן כללי, תמצאו את כל הדברים האלה מנותחים, אמנם בדרך פילוסופית יותר, בספרי *חשיבה אינטואיטיבית כנתיב רוחי – פילוסופיה של חירות*,¹⁴ כי בו מודגש שבני-אדם נעשים חופשיים כשהם רוכשים את האפשרות להפיק אימפולסים מעולם הרוח. בקטע אחד מצוין במפורש שאימפולסים של רצון חופשי באים מעולם הרוח. ברם, זה לא שולל את החירות הגדולה ביותר ביחס למאורעות מסוימים שבהם אנו עוקבים באופן ברור אחר כורח. כי, עלינו להבדיל בין כורח פיסי חיצוני טהור וכורח רוחי, גם אם ביסודם השניים דומים למדי. אבל הם שונים ביחס לעמדה שהם תופסים בהוויית-הקיום של העולם.

הדבר הוא כך: הבה נתבונן שוב בדמות אנושית כמו גיתה, אשר הופיע בהיסטוריית העולם ועליו אפשר לומר שאנו יכולים לעקוב אחר החינוך של אדם כמוהו ויכולים לראות כיצד הוא נהיה למה שהוא היה; אחר-כך, אנו יכולים לעקוב אחר האימפולס שהובילו להגשים את היצירה פאוסט ויצירות השירה האחרות שלו. אנו יכולים, כביכול, להתייחס לכל מה שגיתה הגשים כאילו היה תוצאה של החינוך שלו. ואז כמובן נראה אותו כגאון. אנו בהחלט יכולים לעשות זאת. בעשותנו זאת, אנו נשארים ממוקדים בגיתה.

אך, אנו יכולים לעשות זאת בדרך אחרת. אנו יכולים לעקוב אחר ההתפתחות הרוחית במאה השמונה-עשרה. אנו יכולים לבחור פרטים ספורים, למשל העובדה שלפני שגיתה חשב על כתיבת פאוסט, לסינג חשב על יצירה אחת, כך שהייתה כבר יצירה בהתהוות.¹⁵ לכן, אנו יכולים לומר שההתהוות של פאוסט עולה מתוך הבעיות והאימפולסים הרוחיים של התקופה. היינו יכולים לומר שכאשר אנו בוחנים את פאוסט המתוכנן של לסינג ומספר גרסאות דומות של פאוסט, כולן מובילות אל פאוסט המפורסמת. כאשר שמים את גיתה בצד, אנו עדיין מגיעים אל פאוסט, כביכול מתוך כורח. היצירה פאוסט הופיעה מתוך מה שקדם לה. כך אנו יכולים להגיע אל פאוסט על-ידי מעקב אחר התפתחותו של גיתה. אפשר להסתכל בגיתה מנקודת-מבט התפתחותית יותר או שאפשר להשאירו לגמרי בצד ולבחון במפורט כיצד סוג של שירה הופיע באירופה, כמו השיר של Nibelung¹⁶ וכיצד הוא תומצת ביצירה פרסיבל.¹⁷ פרסיבל, הישות האנושית השואפת, שייך לתקופה מסוימת של האבולוציה. אפשר להסתכל בדרך בה נוצר קו אחר של התפתחות,

¹⁴ GA-4. הוצאת בדולח.

¹⁵ גוטהולד אפרים לסינג Gotthold Ephraim Lessing, 1729-1781, משורר, מחזאי ומבקר גרמני.

¹⁶ שיר עלילה גרמני משנת 1200 בערך, המספר על חייו של Siegfried, נישואיו ל-Kriemhild, חיזוריו אחר Brunhild בשם Gunther, רציחתו על-ידי Hägen והנקמה של Kriemhild.

¹⁷ גיבור מיתולוגיה, שירי עלילה וסיפורי אהבה, במיוחד זה מאת Wolfram von Eschenbach.

שבגללו הרעיון של פרסיבל נשכח ועד כמה אותו רעיון ראוי לציון, תפס אצל בני-אדם שמצאו את ביטוי בעלילת האהבה המפורסמת של פאוסט. זה גרם להופעת היצירה פאוסט, מה שאפשר לכנות פרסיבל של תקופה מאוחרת יותר. את גיתה אפשר להוציא לגמרי מן התמונה.

ברור שאל לנו להיות דקדקנים; חמישים שנה יותר או פחות אינם משנים. הזמן גמיש ואפשר למתחו קדימה או אחורה, כך שזה לא יפריע. רק עם דברים המתנהלים בדרך אהרימנית שלזמן יש חלק חשוב. דברים המגיעים מן האלים, תמיד אפשר להזיזם קדימה או אחורה בזמן. אך, באופן כללי, אנו יכולים לומר שגם אילו לחבר-מועצת-פרנקפורט קספאר גיתה ולרעייתו איה, לא היה נולד בנם וולפגנג או אילו היה מת מיד לאחר לידתו, כי כידוע לכם הוא נולד חולה וכמעט מת, אז לבטח מישהו אחר היה מפיך משהו דומה ליצירה פאוסט. באופן דומה, אילו גיתה היה חי במאה הארבע-עשרה, לבטח הוא לא היה מחבר את היצירה פאוסט. כמובן, אלה מחשבות לא-ממשיות, אך לעתים יש להתייחס אליהן כדי להבין את האמת.

עתה, אנו יכולים לשאול את השאלה הבאה: "האם גיתה הפיק את היצירה שלו פאוסט או כל יצירה אחרת בחייו מתוך חירות או שהיה מדובר בכורח מוחלט?" החירות הגדולה ביותר היא לציית לכורח ההיסטורי! כי, אם מישהו מדמיין לעצמו שהחירות שלו נתונה בסכנה בגלל מה שקיים בעולם ככורח, הרי שהוא גם צריך לומר: "אני רוצה לחבר שיר, אבל אני אדם שרוצה לפעול מתוך חירות מוחלטת! אני רוצה להתעלם מכל המשוררים האחרים שהיו לא-חופשיים; אני רוצה לחבר שיר חופשי. אבל, לא אהיה חופשי אם אשתמש במילים של השפה שלנו, כי הן נובעות מתוך כורח קדמוני. זה לא יספיק! אהיה חסיד מוחלט של החירות. אייסד שפה משלי!" והוא מתחיל לעשות זאת. כמובן, מה שהוא יגשים למעשה, יהיה שכולם יידחו אותו והשיר שלו יהיה כתוב בשפה שאינה קיימת, שעם החירות שלו יאלץ לעורר התנגדות אצל כולם, אשר תתבטא בהתחלה כמובן רק בחוסר-הבנה. מזה תראו שלא ניתן לדבר כלל על חירות, כי היא נכנסת אל תוך זרם המאורעות, בהיותה בכל דרך חדורה בכורח הקיים בזרם המתמשך של מאורעות עולם.

אנו גם יכולים לדמיין לעצמנו צייר שרצה להיות חופשי לגמרי באמרו: "אין ספק, אני רוצה לצייר, אבל איני רוצה לצייר על קנבס או כל משטח אחר; אצייר באופן חופשי. האם אנסה קודם על חומר נתון? לא אני! כי אז איאלץ כל הזמן להתאים עצמי לפני-השטח שלו." לחומר יש תאימות ברורה לחוק, עם זאת משמעותה של תאימות זו אינה שהאדם אינו חופשי.

במיוחד היכן שהדבר נוגע במאורעות גדולים בהיסטוריית העולם, ברור שכאשר לתודעה יש חלק בפעולותינו, מה שאנו מכנים כורח יכול להתחבר ישירות לחירות. כפי שכבר אמרתי, במאה הארבע-עשרה גיתה לא היה יכול לחבר את פאוסט, כי היה בלתי-אפשרי שהיצירה פאוסט תופיע באותו זמן. הוא לא היה מסוגל לחברה. מדוע? מפני שיש משהו שעלינו לכנות מרחב ריק במאורעות העולם ביחס לאימפולסים אבולוציוניים מסוימים. כפי שאיננו יכולים להכניס עוד מים אל תוך חבית אם היא כבר מלאה או איננו

יכולים להכניס כמות מסוימת אל תוכה אם היא כבר מלאה באופן חלקי, איננו יכולים להוסיף דבר שאנו רוצים אל תוך עידן 'מלא'.

במאה הארבע-עשרה, לא היה מרחב פנוי לדבר כלשהו כמו מה שירד מעולם הרוח דרך ישות אנושית אל תוך העולם הפיסי בצורה של היצירה פאוסט; לא היה מרחב פנוי, אלא רק מצב של מלאות. מאורעות מתרחשים במחזורים וכאשר מחזור מסוים מסתיים, מופיע מרחב ריק עבור אימפולסים חדשים היכולים אז להיכנס אל תוך חיי העולם. מחזור צריך להסתיים ביחס לתוכנו ואז מרחב ריק מוכרח להופיע שוב, לפני שאימפולסים חדשים יוכלו להיכנס. בתקופת התרבות שבה גיתה חי, נוצר מרחב ריק עבור האימפולסים שבאו מעולם הרוח ועברו דרכו אל העולם הפיסי. האבולוציה מתקדמת באמת בגלים: ריקנות – מצב של מלאות עד נקודת סיום – דעיכה – שוב ריקנות. אז משהו חדש יכול להופיע.

בתקופה שבין מוות ולידה מחדש, האדם מתכנן את התגשמותו הבאה על-פי ריתמוס זה. הוא מארגן אותה כך שהוא ייתקל ברמה המיוחדת של ריקנות או מלאות בעולם הפיסי, אשר מתאימה לאימפולסים שלו. מישוהו שמביא עמו מהתגשמויות קודמות אימפולסים מסדר עילאי ביותר הדורשים מרחב, מוכרח לבוא בזמן כזה שיש בו מרחב ריק. מי שיש לו את סוג האימפולסים שצריכים להיתקל בקליטה, מוכרח להתגשם בזמן כזה שיש בו מרחב שיש למלא. בתחומים רבים, כמובן, דבר אחד יפעל בהתנגדות לאחר. זה מובן מאליו. אז, אנו רואים שבמובן מסוים אנו בוחרים – אם אנו רשאים להשתמש במילה זו – בכוח תכונותינו הפנימיות את התקופה שבה נגיע לעולם. ובזה תלוי הכרח הפנימי השולט בפעולותינו.

אם תזכרו זאת, לא תראו עוד שום סתירה במאורעות העוקבים ותבינו שפרסיבל וכן הלאה, ופאוסט, תופסים את תורם, ואז מגיע גיתה שמחבר יצירה היכולה להיות מובנת גם ברצף התקופות. לא תמצאו עוד שום סתירה, כי, גיתה הסתכל מטה מלמעלה והכין בישותו הפנימית את מה שיהיה ברור בעבודתו. רוצה לומר, כאשר היה במישור הפיסי, הוא הוציא מתוך ישותו הפנימית את אשר ספג באותן מאות שנים מיוחדות קודמות שבהן התרחש זרם המאורעות.

בין הטענה "יצירתו של גיתה הייתה צריכה להיות מופקת בזמן מוגדר" והטענה "גיתה חיבר אותה מתוך חירות", יש מעט מאוד סתירה באותה מידה שאילו היו לי לוח ושישה כדורים בשורה ואז יוצר גביע קטן ואומר: "אשים את הכדור הראשון בגביע, אחר-כך את השני והשלישי וכן הלאה ואז אשפוך אותם כאן." ואם מישוהו היה אז אומר: "אבל הכדורים האלה שכאן הם אותם כדורים שהיו לנו בהתחלה," מישוהו אחר היה יכול להשיב: "לא, אלה הכדורים שיצאו מתוך הגביע." שתי הטענות יכולות להיות נכונות.

מה שהתרחש במהלך הזמנים והוביל לבסוף ליצירה פאוסט, אותו גיתה ספג בישותו הפנימית ומה שגיתה ביטא אז פשוט מפני שזה הצטבר בתוכו דרך הסתכלות מטה מעולם הרוח. כי אנו תמיד נוטלים חלק באבולוציה כולה של העולם. אם נסתכל בדברים בדרך זו, נוכל לומר: "ברגע בו אנו מסתכלים על העבר,

עלינו להתייחס למאורעות העבר עצמם ככורח. ואם נסתכל בעצמנו ונפיק שוב את העבר כמעשים בהווה, כל עוד אנו עושים זאת באופן מודע, אנו עדיין חופשיים במה שאנו מביאים אל תוך ההווה ממה שהוכן בעבר מתוך כורח. " כך, אותו אדם חופשי יותר מכולם, בידעו בתודעה מלאה: "מה שאני עושה אינו אלא כורח רוחי." לא ניתן להבין את הדברים האלה באמצעות לוגיקה דקדקנית, אלא אך ורק על-ידי תפיסה מלאה של הממשות בדרך חיה.

ישנה גישה נוספת היכולה לעזור לנו להבין זאת לגמרי. אנו יכולים לשאול את עצמנו את הדבר הבא. כאשר אנו מסתכלים בבעלי-החיים, אנו יודעים שיש להם תודעה מעומעמת. תיארתי זאת לעתים קרובות. לבני-אדם יש רמת תודעה שבה החירות יכולה לבוא לידי ביטוי. אך, מהו סוג התודעה שיש למלאכים, הישיות הנמצאות בסמיכות מעל לישויות אנוש? איך אפשר לתאר את תודעת המלאכים?

למעשה, קשה מאוד לתפוס תפיסה בלתי-אמצעית את תודעת המלאכים. כאשר אנו, כישויות אנוש, רוצים לעשות משהו, אנו לוקחים בחשבון את הצורה שפעולתנו תקבל. ואם זה לא מסתדר במישור הפיסי, כפי שדמיינו לעצמנו, הרי שנכשלנו. אם מישהו תופר שני חלקי בד ובסיימו הם נתלשים זה מזה, הרי שהמאמץ לא עלה יפה. זה יכול לקרות עם מכונת תפירה. אם במישור הפיסי הדברים לא מתגשמים כפי שדמיינו לעצמנו, אנו אומרים שהמעשה נכשל. רוצה לומר, בני-אדם מכוונים את רצונם אל משהו שהם מדמים לעצמם שיקרה במישור הפיסי. כך פועל הרצון האנושי שלנו.

אך לא במקרה של המלאכים. כוונתם היא הכול. כוונתו של מלאך יכולה להתממש בדרכים רבות ושוונות והתוצאה עדיין יכולה להיות זהה. זה נכון, אף על פי שזה כמובן סותר את הלוגיקה הרגילה. רק בתחום האמנות, ורק מנקודת-מבט אנושית, אנו יכולים לרכוש רגש כלשהו לסוג זה של תודעה. כי, תמיד תגלו שאם האמן לוקח את הדברים בדרך אנושית – יתכן שלא תמיד יהיה בעמדה לעשות זאת, אבל אם הוא יכול – הוא עשוי להעריך את מה שיוצא בניגוד לציפיותיו, אפילו בנקודת הכישלון, ולהתייחס אליו כבעל ערך גבוה יותר מאשר אותם דברים שהוא עשה בדיוק כפי שהם היו אמורים להיעשות. אז, אנו מתקרבים מעט למה שקשה כל-כך לתפוס: שעם תודעת המלאכים, הרצון שלהם, הכול תלוי בכוונות וכוונות אלה תתגשמה בדרכים המגוונות ביותר במישור הפיסי, אפילו בדרכים קוטביות ומנוגדות. רוצה לומר, כאשר מלאך מחליט לעשות משהו, הוא בוחר במשהו מוגדר למדי, אך לא בצורה כזו שיאמר: "זה צריך להיראות כך". זה לא נרמז אפילו לא במידה המועטה ביותר. הוא לא יידע איך זה ייראה, עד שהדבר עצמו יקרה.

ראינו, והסבתי את תשומת-לבכם לעובדה, שזהו המקרה גם עם האלוהים. האלוהים בראו את האור וראו שהוא טוב. משמעות הדבר היא שמה שמופיע ראשון עבור ישויות אנוש, התמונה המנטלית של מה שקיים במישור הפיסי, אינו מופיע ראשון בתודעת הישיות הרוחיות שמעל לישויות אנוש. עמן, הכוונה נמצאת במקום ראשון וכיצד יש להוציאה לפועל, זהו עניין אחר. עתה, בהיבט זה, בני-אדם נמצאים כמובן באמצע, בין בעלי-חיים ומלאכים. לכן, הם נוטים מצד אחד לרדת אל חוסר-התודעה של בעלי-חיים. בכל

פעם שמעשה רע קורה, הוא נובע מיסודו מן החייתיות השוכנת בישויות אנוש. מצד שני, יש לנו גם נטייה להתעלות אל תודעת האנגלוי. יש בנו את האפשרות לפתח תודעה עילאית יותר, תודעה שמעבר לתודעה הרגילה, שבה כוונות מקבלות היבט שונה מזה שהן מקבלות בדרך-כלל.

לכן, ביכולתנו לומר שאם כישויות אנוש אנו נעשים מעורבים בחלק מן השאלות החשובות של החיים, אז איננו יכולים לתכנן תוכניות בדרך הרגילה. נניח שאתם מורים – הפעם מורים מתאימים – ויש לכם ילד מיוחד לחנך. עתה, לאדם ממוצע יש עקרונות פדגוגיים. הוא יודע מתי להעניש ומתי לא; אולי לא להעניש כלל. הוא יודע כיצד לעשות זאת. אבל, אם תבחנו את העניין מנקודת-מבטה של תודעה עילאית יותר, לא תמיד תשפטו בדרך זו, אלא תשאירו הכול בידי החיים. תמתינו לתוצאות ההתבוננות. כוונה אחת שלכם תהיה לחשוף את כל הכישרונות הרדומים. אך, את הכישרונות הפוטנציאליים האלה אפשר להוציא בדרכים שונות. זהו דבר חשוב.

אם ניקח את כל הדברים האלה בחשבון, ניווכח שכדי להבין כיצד כורח וחירות משפיעים על הישות האנושית, עלינו להתבונן הן בחלק הפיסי החיצוני והן בחלק הפנימי, בראש ובראשונה האתרי. כבר הסבתי את תשומת-לבכם לעובדה שהגוף האתרי שלנו מתנהל אחרת מן הגוף הפיסי. גופנו הפיסי, כפי שאמרתי לכם פעם, הוא בהתחלה צעיר. לאחר מכן, הוא מתפתח ומתבגר עד שהוא נעשה סניילי. הגוף האתרי עושה את ההיפך. בעוד שאנו אומרים שאנו מתבגרים בדברנו על הגוף הפיסי, הרי שעלינו באמת לומר שאנו נעשים צעירים יותר ביחס לגוף האתרי. אם נרצה להשתמש במילים 'מבוגר' ו-'צעיר' עבור הגוף האתרי, הרי שהוא למעשה מבוגר עם הלידה שלנו, כי הוא כולו מכווץ וקטן דיו להתאים לנו. כאשר אנו מגיעים לגיל מבוגר רגיל ואנו מתים, גופנו האתרי נעשה כה צעיר שאנו יכולים למסרו לעולם כולו, היכן שהוא יוכל לפעול שוב ככוח נעורים. בעוד שהגוף הפיסי מתבגר, הגוף האתרי נעשה צעיר יותר. הוא נעשה צעיר יותר ויותר.

אם אנו מתים בזמן לא-רגיל, מתים בגיל צעיר, דברים משמעותיים יכולים לקרות עם הגוף האתרי, כמו אלה שסיפרתי לכם. אך לא רק ביחס להתבגרות שאנו רואים הבדל בין הגוף הפיסי והגוף האתרי, אלא גם ביחס לכורח וחירות. כאשר האדם לכוד ברובו בכורח במה שהוא עושה עם הגוף הפיסי או באופן כללי כישות במישור הפיסי, אז הוא חופשי ביותר בגופו האתרי שנעזב לגמרי לעצמו. בכל פעם שהגוף האתרי לכוד בכורח, כל מה שאדם עושה במישור הפיסי מושאר לחירות שלו. כך, היכן שהגוף הפיסי כפוף לכורח, לגוף האתרי יש מידה תואמת של חירות והיכן שהגוף האתרי כפוף לכורח, לגוף הפיסי יש מידה מסוימת של חירות.

הבה נתבונן במשמעות הדבר. אינכם יכולים לומר שאנו חופשיים לגמרי בקומנו מן המיטה ובלכתנו לישון בכל פעם שברצוננו לעשות זאת. בני-אדם קמים מן המיטה בבוקר והולכים לישון בערב. אין כאן

שאלה של חירות. זה מהווה חלק מכורח הברזל של החיים. וגם אם תשנו את זמן הקימה והשינה, ברור שאין מה לדבר על חירות. אתם גם אוכלים בכל יום. אין שם שאלה של חירות. אינכם יכולים להחליט לוותר על כורח זה ולנסות להיות חופשיים בכך שלא תאכלו, מפני שאתם חשים את הכנסת המזון כדחף כפייתי. ביחס לכל הדברים הללו, האדם כבול לכורח. ומדוע כבול הוא לכורח? מפני שהמלווה – כך כיניתו בפעם הקודמת – העצמיות הפנימית המלווה אותנו לאורך החיים במישור הפיסי ודרך כל הדחפים הכפייתיים הקשורים למישור הפיסי, חי באותו זמן בחירות.

אבל, אם עלינו לערב את ישותנו הפנימית, את גופנו האתרי, בכורח, כיצד עלינו לעשות זאת? בכך שנתמסר באופן מודע למה שאנו מזהים ככורח. למשל, בכך שנאמר לעצמנו שהגיע הזמן שבו כל אחד שמזהה שהוא מוכן למדע הרוח, מוכרח להתחיל לעסוק בו. כמובן, לא מאלצים איש לעשות זאת מתוך כורח חיצוני. אבל, אנו יכולים לראותו ככורח פנימי, מפני שהוא נחוץ במחזור הנוכחי של האנושות. כך, מתוך הרצון החופשי שלנו, אנו מגיעים לכורח. אין שום לחץ חיצוני במישור הפיסי. עלינו לעקוב אחר דחף כפייתי מתוך חירות פנימית, כביכול. הגוף האתרי עצמו מקבל את ההחלטה הממלאת אותו בכורח; הוא יוצר את הכורח עצמו ובכך הוא רוכש את האפשרות להתפתח בחירות ביחס למה שקורה במישור הפיסי. רוצה לומר, אנו מתוודעים לכורח רוחי ובזה אנו נעשים חופשיים יותר ויותר ביחס לחיים במישור הפיסי.

עכשיו תאמרו: "מעצם העובדה שאנו מפלסים את דרכנו אל תוך כורח רוחי, עלינו להיות חופשיים יותר ויותר במישור הפיסי." זה אכן כך. בזה שאנו מאחדים את עצמנו עם הרוח הזורמת דרך העולם ונותנים לה לעבור דרכנו, אנו באמת מקבלים את היסודות אשר ישחררו אותנו מהכבלים של העולם הפיסי. כמובן, איננו יכולים לשחרר את עצמנו ממה שנקבע עבורנו על-ידי התגשמותינו הקודמות, על-ידי הקארמה שלנו. אך, אם לא נשחרר את עצמנו על-ידי הידיעה שלנו על כורח רוחי ממצבים של כורח במישור הפיסי, נישאר כבולים אליהם לאחר המוות ויהיה עלינו לשאת עמנו את הכורח של המישור הפיסי לאורך החיים שבין מוות ולידה מחדש ולא נוכל לשחרר את עצמנו ממנו. אך, בכל רגע שבו נקשור את עצמנו בגופנו האתרי לכורח במישור הרוחי, נהיה חופשיים יותר ויותר מן הכורח במישור הפיסי.

אכן כך הדבר, שאם ביכולתנו לעקוב, מתוך החלטה חופשית, אחר אימפולס רוחי טהור, נהיה חופשיים יותר ויותר מכל מה שאחרת היה כובל אותנו לחיים הפיסיים, כובל אותנו רחוק מעבר למוות. מצד שני, ביחס לכל דבר אנו לכודים במהלך החיים הפיסיים והגוף האתרי נעשה חופשי יותר ויותר.

כך, אנו רואים כיצד חירות וכורח פועלים באופן הדדי במישור הפיסי וכן בהקשר עם הגוף האתרי. הגוף האתרי מקבל את החירות שלו דרך הכורח במישור הפיסי ועליו לזהות את הכורח שלו עצמו. הגוף הפיסי מקבל את החירות שלו כאשר הגוף האתרי מזהה את הכורח והכורח שלו עולה דרך המעורבות הקארמתית שלו אשר נבחרה על ידו במאורעות שבמישור הפיסי.

בדרך זו, אנו רואים את החלק הפיסי של ישויות אנוש, חופשי בשעבוד, והחלק הרוחי-נפשי, ככול בחירות, פועלים באופן הדדי באופן אורגני. חירות וכורח אורגים תמיד זה בזה. בלתי-אפשרי עבורנו להיות כפופים לכורח טהור בהיותנו מודעים לגמרי. מעצם העובדה שאנו ממלאים דבר בתודעה, כלומר מקבלים אותו בתודעה מלאה, החירות שולטת בנפשנו. כך אנו מרוממים את עצמנו מתוך כורח נפשנו ונעשים חופשיים בנוגע לנושאים שאנו מודעים להם. ברם, אם נאשר ברוחנו שמהו נחוץ, למשל, שהתקופה הנוכחית היא התקופה שבה יש לקחת חלק במדע הרוח, אם נציית באופן חופשי כביכול לכורח, האם זה נותן לנו מידה של חוסר-תודעה? במובן מסוים, כן. אנו נעשים לא-מודעים בה במידה שאנו לוקחים על עצמנו לפתח את תודעתנו לנקודה שבה אנו מגיעים לשער שדרכו זורם וקורן מה שבא מעולם הרוח. אז, אנו מקבלים זאת וקדים קידה בפני הכוחות החזקים מעולם הרוח הבאים לפגשנו. זוהי הסיבה לכך שבהקשר עם פילוס דרכנו אל תוך הכורח הרוחי, אנו מדברים על פילוס דרכנו אל הישויות אשר רוכנות מטה לעברנו.

לכן, עלינו להדגיש תמיד שעם תודעתנו אנו ממריאים לעבר הישויות מעולם הרוח אשר חודרות אותנו ופועמות דרכנו וכאשר אנו אומרים: "עלינו להתאים את עצמנו, מתוך כורח, לאימפולסים המגיעים מעולם הרוח", אנו מצפים שבאותו זמן האימפולסים של ישויות רוחיות עילאיות יותר ירדו אל תוך האימפולסים שלנו. כך מופיע חוסר-תודעה עמוק יחסי, היכן שאנו נעשים מודעים למה שנמצא בפעולה בתוכנו באופן רוחי באותה דרך שבה היינו מודעים לפעולה לא-מודעת היכן שאנו בטוחים למדי שהרוח שוהה בתוכנו והדבר הנכון שיש לעשות הוא לציית, היכן שניתנת לנו הזכות לציית.

חזרנו עתה לנקודת-המוצא שלנו. אם ניסינו לשקול עם תודעתנו הרגילה את התוצאות הרבות היכולות לנבוע ממאורעות משמעותיים כאלה כמו אלה בהווה, למשל – והשוויתי אותם קודם למלחמות הרומים בטויטונים – לא היינו מגיעים לאיזשהו מקום. ברם, ברגע בו נוכל לומר לעצמנו שאיננו רוצים למצוא את הפתרון הנכון מבין הפתרונות האפשריים על-ידי הרהור בהם, אלא על-ידי כך שנפנה דרך לאימפולס הרוחי ונאפשר לו לזרום פנימה, אז לא נצטרך להרהר בהם. כי, אז נדע שרק אם נאפשר לאימפולסים רוחיים אלה להיאחזו בנו, הם יובילו אותנו לפתרון הנכון, לזרמים רוחיים הנמצאים מעבר למאות שנים, מעבר לאלפי שנים. זהו הדבר החשוב.

אז נראה שאיננו צריכים עוד לחשוב שדברים מוכרחים להתנהל כך היום ואחרת מחר כדי שמהו יקרה, כי אנו מבינים שאנו חיים עתה בתקופה מיוחדת של האנושות, שבה המשך האבולוציה של הוויית-הקיום הארצית יכול להתקדם בדרך הנכונה רק אם אימפולסים רוחיים הבאים מעולם הרוח ייקלטו באופן בלתי-אמצעי. כאלה הם הדברים. והדברים אשר מתרחשים באופן חיצוני במישור הפיסי מוכרחים, מתוך כורח, להתאחד עם האימפולסים האלה בדרך הנכונה. אז, הדברים הנכונים ייקרו. אז נדע, בלי להרהר

במה שיקרה מחר ומחרתיים, שמה שיקרה באמת הוא שהנפשות אשר חוצות עתה את שער המוות תמשכנה לפעול, הן בגופן האתרי והן כנפשות, בה במידה שהמחשבות של אותן ישויות אנוש שבעתיד תאכלסנה את שדות-הקרב הספוגים בדם של האדמה תצטרפנה אליהן, כך שיופיע משהו שיחיה במשך מאות שנים. אבל, מוכרחה להיות לנו מודעות ישירה לכך ברוח המילים ששמענו לעתים קרובות:

מתוך אומץ לבם של הלוחמים,
מתוך שפיכות דמים בשדות הקרב,
מתוך צערם של המתאבלים,
מתוך מעשי ההקרבה של בני-אדם;
פירות של הרוח יצמחו,
אם נפשות, בהיותן מודעות לרוח,
תשאפנה אל ממלכת הרוח.

הדבר החשוב שיש להבין הוא שמנקודה מסוימת בהווה, נפשותינו מוכרחות להיות מודעות לרוח, נפשות שיש להן רצון לכוון את תודעתם כלפי הרוח. אז, מתוך המתרחש בהווה, יבואו הדברים הנכונים עבור העתיד. כדי להפוך מחשבה זו לשלנו, נדרש אמון איתן, כזה שיש לאותן ישויות אותן אנו מחשיבים כחברות בהיררכיית המלאכים. כי, מלאכים פועלים מתוך אותו סוג של אמון. הם יודעים שאם יהיו להן הכוונות הנכונות, הדברים הנכונים ינבעו מהן; לא משום שהם מדמים לעצמם שמאורעות עתיד צריכים לקבל צורה מוגדרת, אלא מפני שיש להם כוונות נכונות. ברם, את הכוונות הנכונות האלה אפשר לתפוס רק באופן רוחי. ורק באמצעות חשיבה בדרכו של מדע הרוח שיכולים אנו למצוא את הדרך לתפוס משהו באופן רוחי, כפי שהשתדלנו לעשות.

הרצאה 5

במישור הפיסי ה'אני' מתגלה בפעולות רצון

8 בפברואר 1916

ברצוני להוסיף דברים ספורים לארבע ההרצאות על חירות וכוח, דברים אשר ייצרו, פחות או יותר, מכלול שלם. הבה נפנה מבט נוסף באחת האמיתות הבסיסיות של מדע הרוח שלנו, מבנה הישות האנושית, אליו התוודענו היטב. אנו מתייחסים לאדם כשילוב של ארבעה איברים: הגוף הפיסי, הגוף האתרי, הגוף האסטרלי וה'אני'. אם נגביל את עצמנו למה שקיים בעולם הפיסי, לחלק הנתון של הישות האנושית, נוכל לטעון שבמצב הערות הרגיל שלנו, יש לנו במקום ראשון את הגוף הפיסי. אנו מכירים את גופנו הפיסי מעצם הסיבה שאנו יכולים להתבונן בו מבחינה חיצונית בעזרת חושינו וכל אדם אחר בעולם הפיסי יכול להתבונן בו באותה דרך ועליו להסכים עמנו שהגוף הפיסי אכן קיים. לכן, בעולם הפיסי, גוף פיסי זה יכול להיתפס מבחוץ.

מחשבה פשוטה יכולה לשכנע אתכם שאינכם יכולים לראות את אשר אנו בדרך-כלל מכנים 'הגוף האתרי'. הוא חומק מהתבוננות פיסי רגילה. גם הגוף האסטרלי חומק מהתבוננות פיסי רגילה, וה'אני' עוד יותר, כי במהות ה'אני', כפי שאמרנו לעתים קרובות, אפשר להבחין כה מעט באופן חיצוני שבני-אדם אינם יכולים אפילו לכנותו בשם מבחוץ. אילו מישהו היה קורא בקול רם את המילה 'אני' לעברכם, לעולם לא הייתם מגיעים למסקנה שהוא התכוון ל'אני' שלכם. הוא יכול להתכוון רק ל'אני' שלו. ה'אני' לכשעצמו לעולם לא יוכל להיקרא מבחוץ. עם זאת, ברור שאנו יודעים משהו אודותיו. אנו קוראים בשמו מבפנים. לכן, ככלות הכול ביכולתנו לומר שבעוד הגוף האתרי והגוף האסטרלי אינם נגישים במישור הפיסי, כפי שהדברים נראים כרגע, הרי שה'אני' אינו בלתי-נגיש. אנו מתייחסים אליו באמרנו 'אני'. אף-על-פי-כן, זוהי עובדה שה'אני' לא יכול להיראות באותה דרך כמו הגוף הפיסי או כל אובייקט פיסי אחר. הוא כלל לא נתון לתפיסה על-ידי החושים.

העובדות שאנו יודעים משהו אודות ה'אני' ושאונו מגיעים לנקודה שאנו קוראים בשמו, מה הן אומרות על ה'אני'? פילוסופים אומרים לעתים קרובות: "בני-אדם חשים ודאות ישירה ביחס ל'אני'. הם יודעים ממקור ראשון שה'אני' קיים." למעשה, ישנם פילוסופים אשר מדמים לעצמם שהם יודעים רק מהפילוסופיה שה'אני' הוא ישות יסודית, שאינה יכולה להיעלם או למות. עם זאת, כל אדם בעל חשיבה בריאה יגיב מיד לדעה פילוסופית זו באמרו: "כמה שתוכיחו לנו שה'אני' אינו יכול להיעלם ולכן אינו יכול להתפוגג, די והותר שלאחר המוות, קרוב לוודאי לעד, ה'אני' צריך להיות באותו מצב שבו הוא נמצא בין ההירדמות

וההתעוררות. " אז, כמובן, לא נוכל לדבר עוד על 'אני'. פילוסופים שוגים בדמיינם לעצמם שישנה ממשות כלשהי ב'אני' שעליו הם מדברים. כאשר אנו מדברים על משהו שקיים באמת, אנו מדברים על משהו שונה לחלוטין.

בין ההירדמות וההתעוררות, ה'אני' אינו בנמצא ואיש אינו יכול לומר לעצמו 'אני'. אם הוא חולם על ה'אני' שלו, לעתים הוא מופיע בפניו כאילו הוא נתקל בתמונה של עצמו, כלומר הוא מסתכל בעצמו. הוא אינו מכנה את עצמו 'אני' כפי שהוא עושה בחיים היומיומיים הרגילים. כאשר אנו מתעוררים, בהתייחס ל'אני' הממשי שלנו כאילו אנו עומדים להתנגש בהתנגדות של גופנו הפיסי. אנו יודעים, האם לא כן, שתהליך ההתעוררות כרוך בכניסת ה'אני' שלנו אל תוך גופנו הפיסי. (גם גופנו האסטרלי עושה זאת, אך כרגע אנו מתעניינים ב'אני'). ההתנסות של הכניסה מרגישה כאילו ידנו פגעה באובייקט מוצק, והמכה חזרה כביכול שהתנסות זו מולידה היא אשר מחוללת את תודעתנו על ה'אני' שלנו. ובמהלך היום בהיותנו ערים, איננו מחזיקים באמת ב'אני' שלנו, כי מה שיש ברשותנו הוא תמונה מנטלית של ה'אני' שלנו כשהיא משתקפת חזרה מגופנו הפיסי. לכן, מה שאנו בדרך-כלל יודעים מהפילוסופיה על ה'אני' הוא השתקפות, תמונת ראי של ה'אני'. האם אין עוד משהו מלבד השתקפות אגו זאת? ובכן, השתקפות זו פוסקת כמובן בלכתנו לישון. ה'אני' אינו משתקף עוד. לכן, עם הירדמותנו, ה'אני' שלנו באמת נעלם. עם זאת, עם התעוררותנו בבוקר, הוא חוזר שוב את גופנו הפיסי. כך הוא ממשיך להתקיים.

מה, אם כן, יכול להיות 'אני' זה? כמה ממנו נמצא ברשותנו בהיותנו פעילים אך ורק במישור הפיסי? אם נמשיך לחקור, מלכתחילה אין לנו דבר מ'אני' זה בעולם הפיסי, מלבד פעולות רצון. כל מה שביכולתנו לעשות הוא להפעיל כוח-רצון. העובדה שאנו מסוגלים להפעיל כוח-רצון עושה אותנו מודעים לכך שאנו מהווים 'אני'. נראה שהשינה מעמעמת את הרצון שלנו; מסיבות שהזכרנו לעתים קרובות, איננו יכולים להפעיל את רצוננו במהלך השינה. אז, הרצון מעומעם. איננו מפעילים את הרצון במהלך השינה. כך, מה שמבוטא במילה 'אני' הוא פעולת-רצון אמיתית והתמונה המנטלית שיש לנו מ'אני' זה היא השתקפות שעולה כאשר הרצון שלנו חוזר את גופנו. התנגשות זו דומה להסתכלות בראי וראיית גופנו הפיסי. כך אנו רואים את ה'אני' שלנו עצמנו כביטוי של רצון דרך השפעתו על הגוף. זה נותן לנו את התמונה המנטלית שלנו מה'אני'. לכן, במישור הפיסי, ה'אני' חי כפעולת-רצון.

כך, במישור הפיסי יש לנו דואליות: גופנו הפיסי וה'אני' שלנו. אנו יודעים על גופנו הפיסי מפני שאנו יכולים לדמותו עם התבוננותנו בחוץ במרחב; ואנו יודעים על ה'אני' שלנו מעצם העובדה שאנו יכולים להפעיל את הרצון שלנו. כל דבר אחר המונח ביסוד הגוף הפיסי, לא ניתן לגלותו בהתחלה באמצעות התבוננות פיסי. ביכולתנו לראות כיצד הגוף הפיסי התפתח וממה הוא מורכב. עם זאת, התיאור שעלינו לתת על הרכב זה במהלך המעבר שלנו דרך השלבים האבולוציוניים סטורן, שמש, ירח ואדמה, יישאר

בגדר מסתורין, אם נתייחס רק לגוף הפיסי. כל אשר מונח ביסוד הגוף הפיסי הוא מסתורין בפני ההתבוננות הפיסית בעולם הפיסי.

כיצד הרצון חודר את גופנו הפיסי או אל תוך מה שאנו מהווים, הוא מסתורין נוסף. משום שאתם יכולים להיות מודעים לרצון שלכם, נכון? לכן, שופנהאואר¹⁸ התייחס לרצון כממשות היחידה, מפני שהייתה לו תחושה שברצון אנו נעשים מודעים לעצמנו. אבל, על הדרך בה רצון זה חודר אותנו, איננו יודעים דבר במישור הפיסי. על בסיס העולם הפיסי, אנו רק יודעים שב'אני' שלנו אנו יכולים להשתלט על הרצון שלנו. אני מרים את השעון הזה, אך כיצד פעולת-רצון זו עוברת דרך הגוף האתרי אל תוך הגוף הפיסי והופכת למעשה להרמת השעון, נשאר בגדר מסתורין, גם עבור הגוף הפיסי. הרצון יורד ישירות מן ה'אני' אל תוך הגוף הפיסי. דבר לא נשאר ב'אני' מלבד התחושה הפנימית, ההתנסות הפנימית של הרצון.

הדרך שבה תיארתי זאת כאן, הייתה למעשה ישימה לרוב האנושות מזה מאות שנים ספורות בלבד ומעובדה זו מתעלמים בדרך-כלל. בנוגע לנו, חקרנו את הנושא כל-כך הרבה שהוא היה צריך להפוך לטבע שני שלנו. אם נסתכל לאחור לאמצע ימי-הביניים, יהיה זה דמיון-שווא לחשוב שבני-אדם חיו אז בדיוק באותה דרך שבה הם חיים כיום. האנושות מתפתחת והדרך שבה בני-אדם מתייחסים לעולם, משתנה בתקופות שונות.

אם נחזור לאחור אל מעבר למאות החמש-עשרה והארבע-עשרה, נמצא בני-אדם רבים יותר ממה שאנו יודעים עתה, שלא רק ידעו על הגוף הפיסי, אלא ידעו באמת שמהו חי בגוף הפיסי, משהו שאנו מכנים כיום 'הגוף האתרי', בני-אדם שקלטו למעשה משהו מן ההילה של הגוף הפיסי. בימי-הביניים, כמובן, אלה היו רק השרידים האחרונים של תפיסה קדומה. גם במאה העשירית, בני-אדם לא הסתכלו בעיניו של איש כפי שאנו עושים כיום כאשר אנו פשוט רואים את העיניים הפיסיות. כאשר הם הסתכלו בעיניהם של אנשים אחרים, הם עדיין ראו משהו מן ההילה, את האתרי. הייתה להם דרך לראות בעיניים כנות או שקריות, לא באמצעות סוג כלשהו של שיפוט חיצוני, אלא על-ידי תפיסה ישירה של ההילה סביב העיניים. כך היה גם עם דברים אחרים.

נוסף לקליטת ההילה של ישויות אנוש, בני-אדם ראו אותה במידה גדולה יותר מאשר כיום בבעלי-חיים ובצמחים. כולכם מכירים את התיאור בספרי ידיעת העולמות העילאיים והדרכים לרכישתה¹⁹ שאם נתבונן בזרע מסוים, נראה אותו קורן באופן שונה מאשר גרגרים אחרים של זרעים. בימינו, אפשר

¹⁸ ארתור שופנהאואר Arthur Schopenhauer, 1860-1788, פילוסוף גרמני.
¹⁹ GA-10. הוצאת בדולח.

לרכוש תפיסה זו רק על-ידי התאמנות, אך במאות קודמות, זו הייתה תופעה יומיומית, רגילה. בני-אדם לא היו צריכים קודם לחקור, אולי עם מיקרוסקופ איזה צמח ייצא מהזרע – במקרים רבים, גם זה לא יכול להיעשות כיום – כי הם היו מסוגלים לקבוע דברים כאלה מתוך אור ההילה שמסביב לזרע. וגם במקרה של מינרלים, תמצאו תיאורים בכתבים עתיקים המסווגים אותם בדרך מסוימת על-פי ערכם בעולם. כאשר קדמונים הסתכלו בזהב, מה שהם תיארו לא היה המצאה, כי עבורם הזהב הופיע באמת בדרך שונה מאשר כסף, למשל. כאשר הם קישרו זהב לאור-שמש וכסף לאור-ירח, זה היה מבוסס באמת על התבוננות. כאשר הם אמרו: "זהב הוא אור-שמש טהור שנדחס, כסף הוא אור-ירח", וכן הלאה, הם ביטאו את אשר הם ראו באותה דרך שבה הם עדיין ראו את החיים האלמנטריים בעולם החיצוני, ההילה האלמנטרית שבני-אדם מודרניים איבדו קשר עמה מפני שהמין האנושי המודרני צריך להתפתח לעבר חירות, אותה אפשר לרכוש רק על-ידי הגבלה מוחלטת של התבוננות במה שהינו אובייקטיבי מבחינה פיסית.

כפי שבני-אדם איבדו את היכולת לראות את ההילות האלה, כך הם גם איבדו יכולת נוספת. כיום, עלינו לרכוש רגש לצורה השונה שהייתה לדברים כאשר הקדמונים דיברו על רצון. הייתה להם הרבה יותר תחושה לדרך שבה הרצון, שבימינו חי רק ב'אני', נכנס אל תוך התחום האורגני, לגוף האסטרלי כפי שהיינו אומרים כיום. הם עדיין חשו את ה'אני' ממשיך הלאה אל תוך הגוף האסטרלי. אפשר להסביר זאת בתחום מסוים.

העובדה שציירים מאמינים שהם אינם יכולים להסתדר עוד בלי דגם, נובעת מכך שהם איבדו לחלוטין את הכושר להתנסות בצורה כלשהי בדרך בה ה'אני' ממשיך אל תוך האורגניזם, אל תוך הגוף האסטרלי. מדוע אלה דווקא הדיוקנים העתיקים שבני-אדם מתפעלים מהם כיום? מפני שהם לא צוירו כפי שהם מצוירים עתה, כאשר לאמן יש דגם אותו הוא מעתיק ועליו להעתיק כל אשר נמצא שם. בעבר, בני-אדם ידעו שאם אדם מאמץ את שריריו סביב עיניו בדרך מיוחדת, אז מה שחי ב'אני' שלו חודר בדרך ברורה מאוד אל תוך גופו האסטרלי ויוצר את צורת השרירים. אילו היינו חוזרים לאחור עד יוון הקדומה, היינו שוגים בדמיינו לעצמנו שהיוונים הקדמונים השתמשו בדגמים עבור הצורות המופלאות שהם יצרו. לא היו להם דגמים. אם עקומה מיוחדת של הזרוע הייתה נדרשת, הפסל, בידעו כיצד הרצון הביא את ה'אני' אל תוך הגוף האסטרלי, יצר את העקומה מתוך התנסות זו. היות שתחושה זאת למה שהתרחש בגוף האסטרלי הלכה ודעכה, עלה הכורח לדבוק בקפדנות בדגם, כפי שנהוג כיום.

ההבדל היסודי הוא שבזמנים האחרונים בני-אדם הגיעו לנקודה שבה הם רואים את העולם החיצוני בלי ההילה שלו והם רואים את עצמם באופן פנימי בלי מודעות לעובדה שהרצון מפעפע אל תוך הגוף האסטרלי והאורגניזם כולו. לפני זמן לא רב, הדברים הפכו להיות כאלה.

בחלוף זמן רב, יגיע עידן חדש לאנושות. אז, דברים רבים נוספים יילקחו הן מן ההיבט החיצוני במישור הפיסי והן מהמודעות הפנימית של האדם. אנו יודעים שכיום אנו רק מאות ספורות בתוך התקופה

האחר-אטלנטית החמישית אשר החלה במאה הארבע-עשרה, כי אנו מחשיבים את התקופה האחר-אטלנטית הרביעית מייסוד רומא בערך ועד המאה החמש-עשרה, והתקופה האחר-אטלנטית החמישית מן המאה החמש-עשרה והלאה; לכן, אנו נמצאים עתה בשליש הראשון שלה. אך, המין האנושי מתקדם לעבר סוג שונה לחלוטין של תפיסה. אנו נעים לעבר תקופה שבה העולם החיצוני יהיה הרבה יותר קודר וריק. בימינו, כאשר אדם מסתכל בטבע, הוא מאמין שהוא ירוק וכיפת השמים כחולה. הוא רואה את הטבע בדרך כזו שהוא מאמין שהצבעים הם תוצאה של תהליך טבעי.

בתקופה האחר-אטלנטית השישית, האדם לא יהיה מסוגל עוד להאמין בצבעים של הטבע. כיום, הפיסיקאים מדברים רק על כך שאין דבר מחוצה לנו מלבד תנודות, והן אלה אשר יוצרות בתוכנו צבע אדום, למשל. מה שהפיסיקאים חולמים עליו היום, יתגשם בעתיד. עתה, הם רק חולמים עליו, אבל בכוא היום זה יתגשם. בני-אדם לא יהיו מסוגלים עוד להבדיל כהלכה בין פנים אדומות ופנים חיוורות. הם ידעו שכל הדברים האלה נוצרים על-ידי האורגניזם שלהם. הם יתייחסו לטענה שישנם צבעים בחוץ הצובעים אובייקטים כאמונה תפלה. העולם החיצוני יהיה אפרורי מאוד ובני-אדם יהיו מודעים לעובדה שהם עצמם שמו את הצבעים בעולם. כפי שבני-אדם כיום אומרים: "הו, אתם אנתרופוסופים משוגעים, אתם מדברים על כך שיש גוף אתרי, אבל זה לא נכון, אתם רק גורמים לבני-אדם לחלום עליו!" בני-אדם שרואים רק את המציאות החיצונית יאמרו לאחרים שעדיין רואים צבעים בכל רעננותם: "הו, אתם חולמים! האם אתם באמת מאמינים שישנם צבעים בחוץ בטבע? אינכם יודעים שאתם רק חולמים בתוככי עצמכם שלטבע יש את הצבעים האלה." הטבע החיצוני ישתנה יותר ויותר לעניין של מתמטיקה וגיאומטריה. כפי שכיום איננו יכולים לעשות יותר מאשר לדבר על הגוף האתרי ובני-אדם בעולם בחוץ אינם מאמינים שהוא קיים, בני-אדם בעתיד לא יאמינו שלכושר לראיית צבעים בעולם החיצוני יש משמעות אובייקטיבית כלשהי; הם ישייכו אותו לסובייקטיביות גרידא.

לאנושות תהיה התנסות דומה ביחס לקשר של הרצון ב'אני' שלהם עם העולם החיצוני. הם יגיעו לנקודה שבה תהיה להם רק מודעות קטנה ביותר לאימפולסים שיבואו לידי ביטוי ברצון שלהם. בקושי תהיה להם איזושהי מודעות להתנסות האישית הייחודית של לרצות דבר כלשהו מחוץ ל'אני'. מה שעולה כרצון מתוך ה'אני', תהיה לו השפעה עמומה בלבד על האדם. אם כל מה שהמין האנושי מקבל באופן טבעי ימשיך לאורך הקווים אשר תוארו, אז כדי לעשות דבר כלשהו, בני-אדם יצטרכו או תרגול ממושך או כפייה חיצונית. בני-אדם לא יתעוררו מעצמם, אלא יהיה עליהם ללמוד זאת עד שייעשה הרגל. ההחלטה לבדה להתעורר, לא תעשה רושם כלשהו. כיום, זה יהיה מצב חריג, אבל האבולוציה הטבעית לכשעצמה, הולכת בכיוון זה. לבני-אדם תהיה פחות אמונה באידיאלים מוסריים. צווים חיצוניים יהיו נחוצים כדי להפעיל את הרצון.

זה יהיה המהלך הטבעי של המאורעות ואלה היודעים שהבא מאוחר יותר נמצא בהכנה מראש, יודעים שהעידן השישי נמצא בהכנה בעידן החמישי. ככלות הכול, אתם יכולים לראות שחלק גדול מן האנושות נוטה לכיוון זה. בני-אדם שואפים יותר ויותר לכך שהכול יוכנס לתוכם, שיאכילו אותם בכפית ויטייחו לכך שיאמרו להם מה לעשות כנוהל הנכון. כפי שאמרתי, עתה אנו נמצאים בערך בשליש הראשון של התקופה האחר-אטלנטית החמישית, כלומר בתקופה שבה – גם אם לפיסיקאים יש כבר את האידיאל של העידן השישי – עדיין שוררת האמונה שצבעים קיימים באמת בחוץ וזוהי תכונה אנושית שיהיו לנו פנים אדומות או חיוורות. בימינו, אנו עדיין מאמינים בזה. כמובן, אנו יכולים לאפשר לעצמנו להיות משוכנעים על-ידי פיסיקאים או פיסיולוגים שאנו מדמיינים לעצמנו צבעים, אבל איננו מאמינים בזה באמת. אנו מאמינים שלטבע שאנו חיים בו במישור הפיסי, יש צבעים משלו.

אנו נמצאים בשליש הראשון של התקופה האחר-אטלנטית החמישית, שמוכן מאליהו יהיו לה שלושה שלישים. במהלך שלושה שלישים אלה, על האנושות לעבור דרך התנסויות שונות, כשהראשונה שבהן היא שבני-אדם יעשו מודעים במלואם למה שתיארתי עתה. בני-אדם מוכרחים להבין שבהתייחסויותיהם לגוף הפיסי, הם איבדו לחלוטין את הראייה של מה שנמצא מאחורי הפיסי, איבדו לגמרי כל קשר בכל המובנים. בשליש השני של התקופה האחר-אטלנטית החמישית – אם מדע הרוח יצליח – יהיו יותר ויותר בני-אדם שיידעו בוודאות שמהו נוסף, משהו בעל טבע אתרי-רוחי, קשור למה שאנו רואים סביבנו. בני-אדם יתחילו להיות מודעים לעובדה שמה שהיה קיים בזמנים קדומים לראייה רוחית ואינו מהווה עוד חלק מהקשר שלנו לעולם, מוכרח להתגלות מחדש בדרך שונה. לא נהיה מסוגלים לגלות מחדש את ההילה שנהגו לראות, אך, אם בני-אדם יקבלו תרגילים ויתרגלו אותם, כמו אלה בספר *ידעת העולמות העילאיים והזרכים לרכישתה*, הם יבינו שביכולתם לגלות מחדש לאורך נתיב שונה שיסוד של הילה מקיף וחודר את הישות האנושית וכל דבר אחר בעולם. בני-אדם ירכשו שוב תודעה לכך.

בני-אדם גם יעשו מודעים לכך שהם מסוגלים שוב לתפוס אימפולסים מוסריים. ברם, יהיה עליהם לשלוט בהם בהחלטה נחושה יותר מאשר כיום, כי לרצון ישנה נטייה טבעית לאבד בהדרגה את הכוח המניע שלו. יש לשלוט ברצון בצורה איתנה יותר. סוג זה של רצון יכול להיות מפותח, אם בני-אדם יהיו נחושים לתרגל את החשיבה החזקה הנחוצה להבנת האמיתות של מדע הרוח. בני-אדם המבינים את האמיתות האלה, ימזגו יותר כוח אל תוך הרצון שלהם ולכן הם ירכשו, במקום רצון שיתדרדר לנקודת שיתוק, רצון חזק המסוגל לפעול באופן חופשי מתוך ה'אני'.

עם התקדמות האנושות, המאמצים שבני-אדם עושים, יפעלו נגד ההתפתחות הטבעית: מצד אחד, מאמצים לבצע את התרגילים של מדע הרוח כדי להיות שוב מודעים להילה ומצד שני, מאמצים להתחזקות באמצעות האימפולסים הנובעים ממדע הרוח לשם המרצת הרצון והפעלתו.

למעשה, הדבר הוא כדלהלן. מה שהיה צריך להתפתח על-ידי מדע הרוח בשליש השני של התקופה האחר-אטלנטית החמישית, עדיין אינו קיים. מהי עמדתם של בני-אדם כיום בהתבוננם בעולם החיצוני? והיכן עומדים המדענים בהיבט זה? מאלף מאוד להסתכל בעמדת המדע בימינו, במיוחד במדענים בימינו – כמובן, רק כל עוד מדע זה מציג את הקשר הטבעי של בני-האדם לסביבתם. כאשר הם מסתכלים בטבע הפיסי החיצוני, בין אם זו ממלכת המינרלים, הצמחים, בעלי-החיים או האדם, לא למדענים המודרניים ולא לבני-אדם רגילים יש כוח לחזור באמת אל תוך מה שהם מתבוננים בו. פיסיקאים מבצעים ניסויים ואז מתארים אותם. אבל, הם לא מסתכנים בירידה אל עומק המסתורין של מה שהם מתארים. הם חשים שהם אינם מסוגלים לחקור עמוק יותר את התהליכים שהניסויים מגלים. הם נשארים על-פני השטח. ביחס לעולם החיצוני, הם נמצאים בדיוק באותו מצב שאתם נמצאים בו בהיותכם במישור אחר בעודכם חולמים. אתם חולמים מפני שגופכם האתרי מקרין בפניכם את התנסויות הגוף האסטרלי. מי שמתבונן בטבע או מבצע ניסוי בימינו, מתבונן גם במה שהוא מקרין חזרה בפניו, מה שהוא מציג בפניו. הוא רק חולם על הטבע. ברגע בו הוא היה ניגש לטבע כפי שמדע הרוח עושה, הוא היה מתעורר. בני-אדם מוכרחים להתעורר! לפעמים, אדם מתעורר מתוך חלום ואומר: "מה שקיים שם אינו רק חלום; יש משהו חי בתוכו."

הפילוסופיה של שופנהאואר הייתה מעוררת מהסוג הזה, אבל הוא לא ידע מה לעשות אתה. היא העליבה את אלה אשר התפלספו בתבונה בדרך המודרנית כפי שהפילוסוף המפורסם בולצנו מבוהמיה²⁰ עשה במחצית הראשונה של המאה התשע-עשרה. אם תראו את עותק הספר של שופנהאואר שהיה ברשותו, תגלו שהוא כתב בשוליים: "טירוף מוחלט!" כמובן, זה הכה בו כטירוף מוחלט, מפני שהטענה הבאה נאמרה מתוך סוג של הזיה בהקיץ: "בטבע החיצוני יש משהו הדומה לרצון."

וכאשר המדע המודרני יישאר נאמן לעצמו ויסיק כביכול את מסקנותיו, למה הוא יגיע? לחלום על הגוף הפיסי! אין לו שמץ של מושג על כך שיש משהו מלבד הגוף הפיסי, אחרת הוא היה מדבר על גוף אתרי, גוף אסטרלי ו'אני'. ברם, הוא אינו רוצה לתפוס את הממשות, אלא רק את מה שמציג את עצמו. הפיסיקאי או הפיסיולוג המודרני חש כמו סהרורי. הוא חולם ואם מישהו יצעק לעברו, דבר שיקרה אם מישהו ידבר עמו על מדע הרוח, הוא יפול בדיוק כמו סהרורי שצועקים לעברו. והרושם שיהיה לו הוא: "אני נמצא עתה בריק!" הוא אינו יכול להשתנות מיד ועליו להמשיך לחלום. דווקא כשהוא חושב שהוא ער ביותר ביחס לטבע החיצוני, הרי שהוא בעיקר חולם.

²⁰ ברנרד בולצנו Bernhard Bolzano, 1848-1781, מתמטיקאי ולוגיקן מבוהמיה.

מה תהיה התוצאה? הפיסיקאי או הפיסיולוג המודרני יאבד בהדרגה כל אפשרות למצוא דבר כלשהו בעולם החיצוני מלבד התמונות המנטליות שיש לו. הוא אף יאבד בהדרגה את הכושר ליצור אידיאה כלשהי מדבר כלשהו מעבר לתמונות המנטליות שלו על העולם החיצוני. מה נשאר עבורו אם הוא מוותר על הגוף האנושי עבור המדען? הגוף האנושי נמצא שם מולו והוא מתבונן בו בפרטי פרטיו, אבל הוא משאיר אותו למדען או למקצוע הרפואה שיאמרו לו איזה שינויים חלים אם חלק זה או אחר אינו מתפקד כהלכה. הוא מבתר את הגוף הפיסי הזה בזהירות רבה. אבל הוא נעצר בזה ואין לו שום מושג על כך שיש משהו מעבר לו. בגוף פיסי זה אין שום עקבות של 'אני' או רצון.

מה למעשה יצטרך מדען זה לעשות? יהיה עליו להתכחש ל'אני' ולרצון ולומר: "אין רצון, אין שום עקבות שלו בישות האנושית, כי איננו יכולים למצוא." למטה באורגניזם, שם חבוי הרצון, באופן כזה שאינו בר-לתפיסה. כפי שאמרנו, אפשר רק לשלוט, לחוש ולהתנסות בו ב'אני'. לכן, הרצון צריך להיראות כדי להוכיח את דבר קיומו של ה'אני'. כלומר, אם מדען שרק חולם עתה היה הוגן לגמרי, היינו שומעים אותו אומר לקהל מאזיניו: "כאשר אנו מדברים על הישות האנושית, עלינו לדבר באמת על רצון. עבורנו, המדענים, זהו דבר בלתי-אפשרי. הרצון אינו מהווה משהו. הוא היפותזה לא-מבוססת לגמרי. הוא אינו קיים." זה מה שיהיה עליו לומר, אם הוא יהיה עקבי. הוא יחלום על תהליכים חיצוניים ויתכחש לרצון.

לא המצאתי את אשר אמרתי לכם עתה. זוהי מסקנה בלתי-נמנעת של ההשקפה המדעית המודרנית. אילו מדען היה עוקב אחר דרך חשיבתו עד למסקנה הלוגית שלו, הוא היה מגיע למה שאמרתי לכם עתה. אין זו המצאה שלי. הבאתי כדוגמה את ההקדמה לפסיכולוגיה פיסיולוגית בחמש-עשרה הרצאות שנכתבה על-ידי הפרופסור הידוע ד"ר זייכן מאוניברסיטת יינה.²¹ הוא משתדל לתאר את מה שמתגלה בישות האנושית כיצור בעל גוף ונפש. במהלך ההרצאות האלה, הוא מדבר על אודות ההיבטים של תחושות הריח, הטעם, השמיעה, הראייה וכן הלאה. לא אטריח אתכם בכל הדברים האלה, אלא אתייחס רק לקטעים ספורים בהרצאה מס' 15 על אודות הרצון. שם תמצאו טענות כמו אלה:

"מאינסוף הגירויים של העולם החיצוני, בודדנו את הגירויים בקליפת המוח, התואמים בתחום הפסיכולוגיה לתחושות. לאחר מכן, עקבנו אחר התחושות האלה עד לקליפת המוח לאורך הסיבים המתחברים באזור המוטורי שממנו הגירוי הובל שוב אל מערכת השרירים בהיקף, שם הוא גרם להתכווצות שרירים. תהליך זה בקליפת המוח תאם ברמה נפשית לאסוציאציה של רעיונות, ואת התנועה שנבעה מכך אנו מציינים מבחינה פסיכולוגית כפעולה. היינו מסוגלים להפיק זאת באופן

²¹ תיאודור זייכן Theodor Ziehen, 1862-1950, הוציא לאור בשנת 1913 את הספר תורת הכרה על בסיס של פסיולוגיה פסיכולוגית ופיסיקה.

משביע-רצון מהתחושה ומתמונות הזיכרון של תחושות קודמות, תמונות מנטליות הפועלות על-פי חוקי האסוציאציה של רעיונות, כדי להיות מסוגל להמשיך בתהליך הנפשי עד שלבו הסופי. ברם, בנקודה זו, אנו נתקלים בהיפותזה שנלמדה כמעט בכל מקום על-ידי הפסיכולוגיה וההבנה האנושית הרגילה הגיעה תמיד אליה באופן לא-מודע לכאורה. אני מתייחס כאן להנחה של רצון ברור כגורם לפעולותינו."

זיכרון ממשיך ומראה שאין שום טעם לדבר על רצון כזה, שהפסיכולוגים אינם מוצאים דבר כלשהו התואם למילה זו 'רצון'. הוא גם מראה בדרך המיוחדת שבה הוא מפרש את השפעות הכוחות שאדם עשוי לכנות סטיית רצון, שגם שם, אין זה רצון, אלא משהו שונה למדי, כך שאיננו יכולים לדבר כלל על רצון.

אתם רואים איזו עקביות. אם בני-אדם לא יתקדמו אל מעבר לחלימה על העולם הפיסי החיצוני, הם לא יוכלו להגיע לרצון. הם לא יוכלו למצוא בכלל. כל שיוכלו לעשות, אם יגבשו השקפת-עולם, הוא להתכחש לרצון לכשעצמו ולומר: "לכן, לא יתכן שיש רצון." אלה המכונים מוניסטים בימינו עושים זאת לעתים קרובות. הם מתכחשים לרצון. הם טוענים שהרצון לכשעצמו אינו קיים כלל. הוא רק יצירה מיתולוגית. זיכרון מתבטא בצורה זהירה יותר כמובן, אבל הוא בכל זאת מגיע לתוצאות מוזרות, אף על פי שהוא ללא ספק ידאג לא להביאן למסקנה סופית. ברצוני לקרוא בפניכם טענות ספורות נוספות מהרצאתו האחרונה, מהם תוכלו לראות שאף על פי שהוא הסיק את המסקנות, הוא הולך סחור-סחור עם אי-קיומו של הרצון. כי הוא אומר: "מה עם מושג האחריות?"

הוא אינו יכול למצוא את הרצון, אך במענה לשאלה אודות מושג האחריות, הוא אומר:

"אכן, זה לא סותר את הפסיכולוגיה הפסיכולוגית. כי זה אומר לנו שפעולותינו מבוססות על כורח מוחלט (במובן הפיסי) והן התוצר ההכרחי של תחושותינו ותמונות הזיכרון שלנו. לכן, אנו יכולים להאשים אדם בגלל מעשה רע באותה מידה שאנו יכולים להאשימו בגלל כיעור. לכן, הפעולה עדיין רעה – גם במובן פסיכולוגי – אך לא באופן ראוי לגינוי. המונחים אשמה ואחריות הם עניין דתי או חברתי. לכן, אנו יכולים להתעלם מהם כאן. לסיכום, הפסיכולוגיה אינה מכחישה חוקים מוחלטים של אסתטיקה ואתיקה, בהינתן שהם נמצאים בספירה אחרת, אך הפסיכולוגיה עצמה מוגבלת לתחום האמפירי, לחוקים אמפיריים בלבד.

זה טבעי לאשורו. אם רק **חולמים** על הטבע החיצוני, אז אנו רואים בני-אדם מסוימים עושים מעשים טובים בזה אחר זה ואחרים ממשיכים לתקוף בני-אדם בלי שום סיבה. כפי שפרח אחד יפה ואחר מכוער על-פי חוק טבע, כך אדם אחד עשוי להיות מה שאנו מכנים אדם טוב. אך, בשום פנים ואופן צריכים טוב-הלב או השנאה להיות מוסברים כבעלי משמעות גדולה יותר מאשר יופיו או כיעורו של פרח. לכן, המסקנה הלוגית היא:

אנו יכולים להאשים אדם בגלל מעשה רע באותה מידה שאנו יכולים להאשים פרי בגלל כיעורו. לכן, הפעולה עדיין רעה – גם במובן פסיכולוגי – אבל לא באופן ישיר.²² לכן, אנו יכולים להתעלם מהם כאן. לסיכום, הפסיכולוגיה לא מתכחשת לחוקים מוחלטים של אסתטיקה ואתיקה, בהינתן שהם נמצאים בספירה אחרת, אך הפסיכולוגיה מוגבלת לתחום האמפירי, לחוקים אמפיריים בלבד.

זיכרון ממשך להתבטא בזהירות ועדיין לא יוצר השקפת-עולם. כי, אם אדם יוצר מזה השקפת-חיים, לא קיימת עוד שום אפשרות לראות את האדם נושא באחריות לפעולותיו אם הוא נוקט בעמדתו של מחבר ספר זה, הרצאה זו. זה מה שיוצא מבני-אדם אשר חולמים על העולם החיצוני. הם היו מתעוררים ברגע בו היו מקבלים את מה שיש למדע הרוח לומר אודות העולם החיצוני. אך חישובו, לבני-אדם אלה יש מדע הגורם להם למעשה להודות בכך שהם אינם יודעים דבר על אודות מה שמצביע על הדרך מהגוף החיצוני ל'אני' האנושי. עם זאת, מה אמור לחיות ב'אני'? ראשית, חוקי האסתטיקה; שנית, חוקי הלוגיקה. כל אלה מוכרחים לחיות ב'אני'. כל מה שמוביל לרצון מוכרח לחיות ב'אני'. במדע זה, אין דבר שיכול בדרך כלשהי לחיות כאימפולס ממשי ברצון. במדע זה, אין דבר מהסוג הזה. לכן, משהו אחר הכרחי.

אם מדע זה היה היחיד ברשות העולם כיום, אתם יכולים לדמיין לעצמכם בני-אדם אומרים: "ישנם פרחים מכוערים וישנם פרחים יפים, והטבע בהכרח עושה אותם כאלה. ישנם בני-אדם שרוצחים אחרים וישנם בני-אדם שעושים טוב לאחרים, וגם הם כאלה מדרך הטבע." ברור שכל מה שפונה לרצון היה צריך להיות מסולק. אז מדוע הוא לא מסולק? אתם רואים, אם איננו לוקחים עוד את ה'אני' בחשבון ואם איננו מקבלים אותו כחלק ממה שאנו יכולים לדעת דרך התבוננות בעולם שלנו, עלינו למצוא בדרך אחרת. אם לא נרצה להמשיך לקיים 'חוקים חברתיים או דתיים', כפי שזיכרון עושה, עלינו לגרום איכשהו לבני-אדם לקבלם בדרך אחרת. כלומר, אם אנו חולמים ביחס לעולם החיצוני וביחס למה שאנו רואים, אז מה שאנו רוצים צריך להיות מומרץ בדרך אחרת.

ודרך זו יכולה להיות רק הניגוד של חלום, כלומר אכסטזה. מה שחי ברצון מוכרח לחזור לתוכו בדרך כזו שהאדם בשום מקרה יפסיק לחשוב אודותיו או ייווכח לגמרי בכך שזהו אימפולס של רצון. כלומר, מה שיש לכוון אליו בעידן כזה הוא שהאדם לא ינסה להשיג ראייה בהירה של אימפולסי הרצון שהוא קולט, אלא עליהם לפעול בתוכו – וזוהי תמונה הולמת – כמו שיין עושה כאשר האדם שתוי. אימפולס שלא מובא למודעות מלאה, פועל באותה דרך כמו משקה משכר אשר גוזל מן האדם את הבעלות המלאה על צלילות-דעתו. רוצה לומר, אנו חיים בעידן שבו על האדם לוותר על בחינה קרובה באמת של אימפולסי

²² לא עניין של הבנה, אלא עניין דתי או חברתי טהור.

רצון. ערכים דתיים היו רוצים לספק אימפולסים, אך אין לבחון אותם בכל מחיר. בשום פנים ואופן, אין למסור את האידיאות המניעות לבחינה אובייקטיבית. כולן צריכות לחדור את הישות האנושית דרך אכסטזה.

למעשה, אנו יכולים להוכיח זאת שוב בתקופה הנוכחית. פשוט נסו להקשיב באמת, בראש פתוח, לדרך שבה מדברים בימינו על אימפולסים דתיים. בני-אדם חשים נוח מאוד כאשר לא נאמר להם דבר על הסיבה שבגינה עליהם לקבל אימפולס זה או אחר, אלא הם נאמרים להם בדרך כזו שהם מתלהבים, משתלהבים, נמסרות להם אידיאות שאין ביכולתם לתפוס במלואן ואשר מקיפות אותם במסתורין. והדוברים המפורסמים ביותר הם אלה הממלאים את נפשם של בני-אדם באש, אש ועוד אש, ואינם נותנים דעתם לכך אם לכולם יש אחיזה מודעת בעצמם. החולמים מופיעים ואומרים: "אנו בוחנים את האוונגליונים. גם אם נרחיק לכת עד כדי הודאה בדבר קיומו של ישוע מנצרת, איננו מוצאים שום עדות לכך שלמעשה ישות על-חושית שכנה בתוכו." עלינו רק לזכור כמה חולמים ישנם שפשוט מתכחשים לדבר קיומו של הכריסטוס, כי בלתי-אפשרי להוכיחו במישור הפיסי החיצוני. לעומת זאת, ישנם תיאולוגים שגם אינם יכולים להוכיח זאת ולכן הם מדברים על הכריסטוס בדרך מעורפלת, בפנותם ככל האפשר אל רגשות, דחפים ויצרים.

דבר מן הסוג הזה התרחש לאחרונה בפומבי בדרך מוזרה. מצד אחד, היו החולמים – זה החל עם אדוארד פון הרטמן²³ בתחום הפילוסופיה ודרוז²⁴ עשה מזה תעמולה רבה – וחולמים אלה הרחיקו לכת עד כדי התכחשות לכלל המסרים של הברית-הישנה והחדשה, בהראותם שמיסטריית גולגתא אינה מאורע היסטורי. כמובן, זו בלתי-ניתנת להוכחה במישור ההיסטורי, אלא יש לגשת אליה במישור רוחי. עתה, לחולמים אלה היו יריבים. קראו את כל הספרות בנושא זה ולא תמצאו סימן של מחשבה כלשהי, שום סימן של משהו מדעי; הדבר כולו היה מורכב ממילים שאפשר לתאר כמילים שיכורות ומשכרות. שום סימן של מחקר רציני! היריבים פונים כל הזמן למה שילהיב יצרים לא-מונעים. כאלה הם הדברים בחיי הנפש שלנו. מצד אחד, ישנה החלימה אשר אמורה לספק השקפת-עולם המבוססת במדעי הטבע, ומצד שני, ישנה השכרות שבני-אדם אמורים לקבל מהווידויים הדתיים.

חלימה ושכרות הן הגורמים העיקריים השולטים כיום במין האנושי. וכפי שהדרך היחידה להוציא בני-אדם מחלום היא להעירם, כך הדרך היחידה להתגבר על שכרות היא להתבונן באימפולסים הפנימיים

²³ אדוארד פון הרטמן Eduard von Hartmann, 1842-1906, פילוסוף גרמני.
²⁴ ארתור דרוז Arthur Drews, 1865-1935, פילוסוף. התכחש לדבר קיומו של ישוע.

שלנו בבהירות מלאה. משמעות הדבר היא לתת לבני-אדם מדע רוח, שבהיותו רחוק מלשכר את הנפש, מעורר את הנפש בפני אימפולסים רוחיים. אלא שבני-האדם אינם מוכנים עדיין לשתף עם זה פעולה. אמרתי קודם שאם נציע את האתגר של מדע הרוח למוניסט מהאסכולה ההקליאנית, אחד המשתוקק רק להוכיח את המוניזם שלו על בסיס מדעי הטבע, הוא ייפול, באופן מטפורי, הוא ייפול בחבטה רועשת. זהו הדבר הברור שיקרה, כי הוא יחוש מיד שהוא נמצא בריק ותודעתו מופתעת לגמרי. אם תיקחו אדם רגיל, אדם הרוצה לבסס את השקפת-עולמו כולה על מדעי הטבע, אין להם משמעות בעיניו; הוא אינו יכול להבין דבר. אם הוא אדם הגון, הוא יאמר: "הנה זה שוב קורה, זה מסחרר את ראשי." כלומר, הוא נופל בחבטה.

ביחס לשכרות, אם מישהו מאפשר לעצמו להתפכח כהלכה, זהו עניין פשוט להתחיל בחיים דתיים פנימיים מעודנים באמת. העובדה שהוא יכול להתוודע לאימפולסים הבאים ממדע הרוח יאפשרו לאמונתו להעמיק במושגים ממשיים. אבל, אם תיגשו אל אדם שאינו רוצה לעורר את נפשו לאידיאלים של מדע הרוח, ובכל זאת תציגו אותם בפניו ותרצו שיקבלם, כלומר אם תביאו את מדע הרוח למישהו הנמצא לגמרי תחת השפעתה של תיאולוגיה מודרנית, הוא יתפכח בדרך מוזרה, כמו בני-אדם שהשתכרו ולא התאוששו מתגובות-הלוואי האורגניות. הוא יקבל חמרמורת. תוכלו להבחין בזה באמת.

אם תתבוננו בתיאולוגים בימינו – ואנו יכולים לעשות זאת טוב במיוחד באזור דורנאך, היכן שאפשר לשים לב לתיאולוגים – אם תתבוננו בהם באותם מקרים שמדע הרוח מוכר להם, אך עדיין לא הופנם, ואם תקשיבו להם, תמצאו שכל מה שהם אומרים הוא ביסודו סוג של חמרמורת, אשר נגרמה על-ידי העובדה שהם מוכרחים לרכוש אידיאות וידיעה על נושאים רוחיים, אך מעדיפים להשתכר עמן באכסטיזה ולהציג בפני המבנה המנטלי של בני-אדם בדרך חסרת הנעה לחלוטין. הם נרתעים מהתפכחות, כי הם אינם יכולים לשאת את המחשבה שזה לא יביא להם הארה, אלא כאב-ראש חזק.

את הדברים יש לראות בהחלט בכורח ההיסטורי שלהם. אם קורה שמדע הרוח מביא לבני-אדם לפחות את השרידים של הבנת האופן בו יש לרכוש מחדש בדרך חדשה את הראייה של מה שאבד, להניע שוב את הרצון, אז האנושות תרכוש בחירות את אשר הטבע לא יכול עוד להעניק לנו. אז תראו שכורח מסוים מונח ביסוד תוכניתנו. ההרצאה שנתתי ביום שישי שעבר ונתתי לעתים קרובות, בהסבי את תשומת-לבכם להתפתחות החשיבה מצד אחד ולהתפתחות הרצון מצד שני, הראתה כיצד החשיבה מתקדמת עד שאנו מגלים בה את הרצון ויוצאים מתוך עצמנו באמצעות החשיבה. היא גם הציגה כיצד אנו מוצאים את הצופה השני בצד השני, והדגימה שמעצם העובדה שאנו מביאים את החשיבה לנקודה שבה אנו יכולים לרומם את עצמנו, תהיה לנו הזדמנות לא ליפול בחבטה כאשר צועקים לעברנו ואנו מתעוררים.

אנו נופלים רק מפני שאיננו יכולים להבין תהליכים חיצוניים ואין לנו במה להיאחז כאשר אנו מתעוררים מחלומותינו. מה שאדם צריך להיאחז בו, כדי לא להיכנס לסוג של הפרעה פנימית אי-אורגנית שאנו מכנים חמרמורת, הוא מה שאדם יכול לרכוש על-ידי פיתוח חשיבתו שלו. זה קורה כאשר הצופה

הפנימי עליו דיברתי, יכול לעלות מתוך הישות הפנימית בלי שום הפרעה. לכן, מה שצריך להימסר לאנושות מעל לכול, קשור באופן אינטימי לחוקים הפנימיים הממשיים של ההתקדמות האנושית.

עם זאת, אם תחשבו על הדברים שנאמרו כאן היום ולעתים קרובות בעבר, ותזכרו את השלכותיהם, תימנעו משגיאות ברורות מסוימות. משגיאות מסוימות, כמובן, יהיה קשה ביותר להימנע, והיום אצביע רק על אחת מהן. שוב ושוב אינדיבידואלים בקרבנו אומרים: "ישנם, למשל, החסידים של מסדר זה או אחר," בהנחה במקרה זה שאנו חיים בקרב אוכלוסיה קתולית פחות או יותר "שיש להם את הכומר הקתולי שלהם." ידידינו מאמינים לעתים קרובות ביותר שאם הם יסבירו לאותו כומר שאנו מייצגים את הכריסטיאניות, מדברים על אודות מיסטריות גולגתא בדרך הנכונה, ולא מתכחשים לדבר קיומו של הכריסטוס, נוכל לזכות בידידותו של הכומר.

דרך זו של חשיבה שגויה לחלוטין. לעולם לא תזכו באהדתם של בני-אדם אלה על-ידי כך שתראו להם שאיננו מתכחשים למה שהם מוכרחים להטיף. פשוט איננו יכולים לעשות זאת. למעשה, תסתדרו טוב יותר עם בני-אדם אם תהיו במצב לומר שאתם בני-אדם שלא מאמינים בכריסטוס. אז הם יאמרו: "אתם רואים, ישנם בני-אדם שאינם מאמינים בכריסטוס. הם אינם משתייכים אלינו. עלינו לדבוק בחברי הקהילה שלנו הששים ללמוד מאתנו על הכריסטוס דרך אכסטזה." הם אינם אומרים זאת, אבל כך הם פועלים. עם זאת, כאשר בני-אדם אחרים **מלבדם** מאשרים את דבר קיומו של הכריסטוס ואפילו טוענים שיש להם ידיעה ברורה על הכריסטוס, ואנו הופכים לסוג של בני-אדם הדבקים בדרכם, ורוצים להציג את הכריסטוס בדרך שונה מהם, אז הם נעשים אויבים גרועים הרבה יותר מאשר אילו ידידינו היו מתכחשים לדבר קיומו של הכריסטוס. כי, הם רואים זאת כזכותם המיוחדת **שלהם** להציג את הכריסטיאניות ושגיאה מצדנו להציגה בדרך אחרת.

לכן, אתם רק תגרמו לתיאולוגים מסוימים לחוש זעם על מדע הרוח אם תאמרו להם: "אנחנו מדברים על הכריסטוס." תעשו אותם הרבה פחות זועמים אם תוכלו לומר – דבר שכמובן אינכם יכולים לעשות – "אנחנו מתכחשים לדבר קיומו של הכריסטוס." מה שמעורר את זעמם הוא שאנו מתייחסים לכריסטוס בהקשר אחר. מתוך הכוונות הטובות ביותר בעולם, ידידינו יאמרו בקלות: "מה אתם רוצים? אנו עומדים על קרקע כריסטיאנית." זהו הדבר הגרוע ביותר שאתם יכולים לומר להם, כי אצלם זה נוגד את כל עקרונותיהם.

דבר זה נוגע שוב בתחום שבו אנו נתקלים בחירות ובכורח בדרך מיוחדת מאוד. הדבר העיקרי שאני מנסה לשכנע בני-אדם הוא שאל לנו להתייחס לאידיאות אלה בקלילות. חירות וכורח נמנים בין המושגים האנושיים החשובים ביותר, ועליכם להבין שוב ושוב שעלינו לרכז מספר עצום של אידיאות כדי להגיע להבנה נכונה, פחות או יותר, של המושגים האלה.

לאן זה יוביל אם האנושות בת-זמננו תעקוב אך ורק אחר כורח טבעי? ברור שבני-אדם יחלמו יותר ויותר, עד שלא יישאר להם דבר מלבד אפרוריות קודרת והם ייעשו פחות ופחות מסוגלים להשתמש ברצון שלהם, עד שיגיעו לשיתוק ממשי של הרצון. זהו הכורח. מתוך החירות של מדע הרוח, בני-אדם מוכרחים כמובן לפעול נגד מגמה זו; כי, מתחילה עתה תקופה שבה יהיה עלינו לרכוש את החירות היסודית שלנו מתוך כורח פנימי שאנו עצמנו מאשרים. כמובן, אנו יכולים לומר: "לא נעסוק במה שאמור לקרות." במקרה זה, הדברים ייקרו כפי שתואר. עם זאת, שדברים יכולים להיות שונים הוא כורח, כורח שאפשר לשלוט בו רק באמצעות הבנה. אנו יכולים לכנותו כורח חופשי, כורח אמיתי ומוחלט.

כאן, שוב, המושגים חירות וכורח מתקרבים מאוד זה לזה. לעתים, נראה כאילו רק השתעשעתי עם המילים 'חלימה ושכרות'. אין ספק שזה אינו המקרה. אתם יכולים למצוא דוגמאות יחידות, והייתי יכול לספר לכם רבות נוספות, על הדרך בה מדברים, כאילו בסוג של חלום, על המציאות החיצונית. למשל, התנגדות מיוחדת מועלית לעתים קרובות נגד מה שאני אומר בהרצאות אנתרופוסופיות. הערה חביבה היא: "אבל כיצד יכול אתה להוכיח זאת?" כלומר, בני-אדם דורשים שהמוצג בפניהם יוכח על-ידי השוואה למציאות החיצונית. הם מניחים שאידיאה תקפה רק אם אדם יצביע על המקביל הפיסי שלו ומקביל חיצוני זה הוא ההוכחה. זהו רעיון פשוט ביותר ובני-האדם חושבים שהם לוגיקנים גדולים באמנם: "אתם רואים, הכול תלוי בהיות מסוגל להוכיח שמושג מתקשר למקבילו במציאות החיצונית."

אתם יכולים לציין בקלות שזו אינה לוגיקה גדולה, אלא לוגיקת-חלום. כאשר בני-אדם אומרים דברים מן הסוג הזה, אני בדרך-כלל עונה שאפילו היכן שמדובר בעולם החושי החיצוני, אינכם יכולים להוכיח את המציאות, כי אם מישו מעולם לא ראה בחייו לוותן, לעולם לא תוכלו להוכיח את דבר קיומם של לווייתנים רק באמצעות לוגיקה, נכון? להצביע על המציאות שונה מהוכחת דבר מסוים. כך לגבי לוגיקת-חלום.

אני יכול לנסח זאת בצורה פשוטה יותר. נניח שאני מציר דיוקן של אדם חי ומישהו מביע את דעתו האובייקטיבית: "דיוקן זה דומה מאוד לאיש", וממשיך ומסביר שהדבר הוא כך מפני שכאשר הוא משווה בין הדיוקן והאדם, הם נראים זהים. הדמיון כרוך בעובדה שהדיוקן תואם למציאות. האם התאימות למציאות החיצונית גרמה לדמיון? מדוע אומר הוא שהתמונה היא כמו האיש? מפני שהיא תואמת למציאות החיצונית. המציאות החיצונית היא הדבר הנכון. עתה, דמיינו לעצמכם שהאיש מת ואנו מסתכלים בדיוקן שלו שלוש שנה מאוחר יותר. האם הדיוקן כבר לא דומה לו, שלוש שנה מאוחר יותר, מפני שהוא אינו תואם עוד למציאות החיצונית? האיש אינו שם עוד. אנו יכולים להניח שגופו נשרף לאפר לפני זמן רב. האם הדמיון תלוי במציאות החיצונית? חשיבה בהירה יודעת שהוא אינו תלוי בה. במקרה של חשיבת-חלום אפשר לומר שכדי להוכיח דבר כלשהו, יש להיות מסוגל להצביע על המציאות החיצונית. אבל זה נכון רק

עבור חשיבת-חלום, לוגיקת-חלום. כי, בוודאי, רק מפני שאדם עובר ממצב של קיום לאי-קיום, דיוקן שלו אינו משתנה מהיותו דומה לו להיותו לא-דומה לו!

אתם רואים, דברים רבים יכולים להפוך לכורח אם בני-אדם רוצים להתאים את הלוגיקה שלהם, במיוחד היכן שאנו מוצאים בכל מאמר על לוגיקה בימינו: "האמת של מושג כרוכה בעובדה שאפשר להצביע על המציאות החיצונית בעולם הפיסי או יכולה להיות מוכחת על-ידה." אבל, הגדרה זו של אמת היא שטות והדבר מתברר במקרים כמו ההשוואה עם הדיוקן. אם תיוועצו במה שמכונים כיום ספרים מדעיים – לא מן הסוג העוסקים במדע טהור – כל אשר הם עושים, זה למסור תיאורים ואם נדבק בתיאורים, מה זה משנה אם אנו נשארים רק בחלומות? אם בני-אדם מסוימים רוצים לתאר רק את החלום של החיים החיצוניים ולא מתיימרים לייסד השקפת-עולם, תנו להם. ברם, השקפת-עולם המבוססת על כך היא השקפת-חלום. ואנו יכולים לראות זאת. בכל מקום שבו צעד זה נלקח, תמצאו בדרך-כלל פילוסופיית-חלום.

מגוחך לראות עד כמה בני-אדם אינם מסוגלים לחשוב, כלומר לחשוב בדרך כזו שחשיבתם תתבסס על היסוד שעליו היא צריכה להתבסס. העתקתי טענה מאת פרופסור זייכן מתוך עמוד 208 בהרצאותיו, שבה הוא רוצה להצביע במיוחד על כך שאיננו יכולים למצוא את הרצון המונח ביסוד הפעולה. הוא מנסח זאת כך: "החשיבה מורכבת מסדרה של תמונות מנטליות והחלק הנפשי" – כלומר, תוכן הנפש – "של הפעולה גם הוא מהווה סדרה של תמונות מנטליות עם המאפיין המיוחד שהחוליה האחרונה בשרשרת היא תמונה מנטלית של תנועה."

הנה השעון. הרצון סולק, נכון? אני רואה את השעון. עתה, זוהי תמונה מנטלית. הרצון אינו קיים ואני רואה את השעון. שעון זה משפיע עליי בדרך כלשהי, על-ידי הכנסת קליפת המוח לידי איזשהו סוג של תנועה, ואז עובר מקליפת המוח אל סוג של אזור מוטורי, כפי שהפיסיולוגיה מספרת לנו. דבר אחד עובר לדבר הבא אחריו. זוהי תמונת המחשבה של תנועה. בהתחלה, יש לי תמונה של השעון ותמונה של התנועה באה לאחר פעילות הדימוי של התנועה, לא דרך רצון, אלא על-ידי תמונה של התנועה. "יש לי רק סדרה של תמונות מנטליות", אומר זייכן. החשיבה מורכבת מסדרה של תמונות מנטליות והחלק הנפשי של פעולה גם הוא סדרה של תמונות מנטליות. הרצון יסולק בוודאות. הוא אינו שם. תחילה, אני מתבונן בשעון ואז בתנועת ידי. זה הכול.

אתם יכולים לעקוב אחר הלוגיקה הכלולה בזה על-ידי תרגום טענה זו לאחרת. אתם יכולים גם לומר: "החשיבה מורכבת מסדרה של תמונות מנטליות." עד כאן הכול בסדר. "וכאשר אנו מסתכלים במכונה, התהליך הנפשי הוא רק תמונה מנטלית נוספת, עם המאפיין המיוחד שהחוליה האחרונה בשרשרת היא

תמונה מנטלית של מכונה נעה." הראשונה זהה בדיוק לשנייה. רק סילקתם את הכוח המניע של המכונה. הוספתם רק את התמונה המנטלית של המכונה הנעה למה שחשבתם קודם.

בזה כרוכה לוגיקת-חלום זו. היכן שמדובר בעולם החיצוני, אדם המיישם לוגיקת-חלום מודה כמובן בדבר קיומם של אימפולסים מסוג כלשהו, אך לא במקרה של העולם הפנימי, מפני שהוא רוצה לסלק את הרצון. ספרו כולו של זייכן מלא בלוגיקת-חלום מסוג זה, המסלקת את הרצון. באותו זמן, כמובן, גם ה'אני' מסולק, דבר מעניין לכשעצמו. לדעתו, ה'אני' אינו יותר מאשר סדרה של תמונות מנטליות. למעשה, הוא אומר זאת במפורש.

הדבר המעניין הבא יכול לקרות. סלחו לי אם אכניס אתכם אל תוך חלק מהסודות האינטימיים הכרוכים בהכנת הרצאה כמו זו היום. היה עליי לתת את ההרצאה היום, נכון? רציתי למסור לכם לא רק תמונה כוללת של מה שהיה עליי לומר, אלא גם פרטים מסוימים. לכן, היה עליי להוציא ספר זה ולהסתכל בו שוב, דבר שעשיתי. כמובן, יכולתי שלא לקרוא את הספר בשלמותו, אלא היה עליי להגביל את עצמי למבחר קטעים. כמובן, רציתי להראות לכם שהשקפת-העולם בימינו המבוססת על מדע-חלום, אינה יכולה לכלול את הרצון; הרצון באמת אינו שם. הראיתי לכם את אשר יש למחבר לומר עליו בספרו זה. רציתי להסב את תשומת-לבכם המיוחדת למה שהמחבר אומר על אודות הרצון, כלומר מה שהוא אומר נגדו. לכן, הסתכלתי בערך 'רצון' בסוף הספר; אהה, עמוד 205 ואילך, ופניתי לשם כדי לראות את הדברים שהוא אומר עליו. גם אמרתי לכם היום שבמקרה הראשון, הרצון נתון לתפיסה רק בעולם הפיסי ב'אני'. לכן, כאשר אנו מדברים על ה'אני' האמיתי, למעשה עלינו לדבר על ה'אני' אשר מפעיל את הרצון. לכן, היה עליי גם להראות לכם כיצד אדם שאין לו דבר מלבד השקפת חלום המבוססת על מדע, מדבר על ה'אני'. כדי להראות לכם שהוא פשוט מתכחש לרצון, קראתי בפניכם את הקטע מ- "תמונה מנטלית של תנועה" עד "הרצון מסולק".

כמו-כן, רציתי לקרוא בפניכם משהו קצר על מה שהוא אומר על ה'אני'. לכן, פתחתי שוב את האינדקס – אבל הערך 'אני' אינו מופיע כלל! זה עקבי, כמובן. לכן, יש לנו למעשה ספר על פסיכולוגיה או פסיכיאטריה פיסיוולוגית שאינו מזכיר את ה'אני! אין שום התייחסות אליו באינדקס ואם תעברו עליו, תראו שמופיעה רק התמונה המנטלית של ה'אני', רק תמונה מנטלית כמובן. המחבר מאפשר לתמונות מנטליות לעבור, כי הן רק מילה אחרת לתהליכים מכניים במוח. אך, ה'אני' לכשעצמו לא נחשב כלל; הוא מסולק.

אתם רואים, זה כבר נהיה אידיאל, סילוק זה של ה'אני'. אבל, אם האנושות תעקוב אחר הטבע, אז בתקופה האחר-אטלנטית השישית, ה'אני' יסולק ברצינות לגמרי, כי אם אימפולסי הרצון הנובעים ממרכז ישותו של האדם חסרים, בני-אדם ידברו בקושי על 'אני'. במהלך התקופה החמישית, לבני-אדם הייתה המשימה להתקדם לקליטת 'אני'. אבל, הם היו יכולים לאבד את ה'אני' הזה שוב אלמלא היו מחפשים אחריו באמת במאמץ פנימי. אלה היודעים משהו בכלל אודות היבט זה של העולם, היו יכולים לספר לכם דברים

על מספר האנשים שאדם פוגש האומרים שהם חשים חולשה ב'אני' שלהם. כמה בני-אדם נמצאים כאן היום שאינם יודעים מה לעשות עם עצמם, כי הם אינם יודעים כיצד למלא את נפשם בתוכן רוחי? כאן אנו עומדים מול פרק של מצוקה נפשית שאין להביע במילים, הנפוצה יותר בתקופתנו מאשר אפשר לדמיין. כי, מספר בני-האדם שאינם מסוגלים להסתדר בחיים מפני שאינם יכולים למצוא אימפולסים בתוכם שיתמכו ב'אני' שלהם בעולם ההופעות, הולך וגדל בהתמדה.

דברים אלה קשורים למשהו שעליו דיברתי כאן לעתים קרובות, כלומר שעד עתה היה חיוני שבני-אדם יעבדו לקראת רכישת תפיסה של ה'אני' שלהם. ואנו חיים בתקופה שבה זו נרכשת סוף-סוף כהלכה. אתם יודעים שבשפה הלטינית, שהייתה השפה המדוברת בתקופה האחר-אטלנטית הרביעית, המילה **אנו** הייתה בשימוש רק כחריג. אז, בני-אדם לא דיברו על ה'אני', שהיה עדיין כלול בפועל. ככל שאבולוציית העולם והשפה התקרבו לתקופה האחר-אטלנטית החמישית, כך נעשה ה'אני' יותר נבדל. אימפולס הכריסטוס אמור לסייע לנו למצוא את ה'אני' הזה בדרך הנכונה. העובדה שבמרכז אירופה במיוחד, 'אני' זה מתאחד בצורתו הטהורה ביותר עם אימפולס הכריסטוס, מבוטאת בשפה עצמה, בזה שדרך הכורח הפנימי של האבולוציה, המילה 'אני' (בגרמנית Ich) בנויה מהאותיות הראשונות של הכריסטוס: I-C-H, ישוע כריסטוס.

זה בהחלט יכול להיראות כחלום לאלה הרוצים להישאר בימינו בתחום המדע-חלום. אלה הרוצים להתעורר מהשקפת-חלום זו של החיים, יעריכו את האמת הגדולה והמשמעותית של עובדה זו. ה'אני' מבטא את הקשר שיש לישות האנושית עם הכריסטוס. אך, על בני-האדם לטפחו בכך שימלאו אותו בתכנים של מדע הרוח. ברם, הם יהיו מסוגלים לעשות זאת רק אם בעזרת המדע הם יהפכו את החירות לכורח. באמת, כיצד יכלו בני-אדם לומר בזמנים קדומים שזה היה דבר רגיל עבור בני-אדם לזכור את ההתגשמויות הקודמות? עם זאת, עבור החיים הארציים הבאים שלנו, זה יהיה דבר רגיל.

כפי שבתקופה האחר-אטלנטית החמישית, בני-אדם צריכים לשלוט ב'אני' שלהם ולהחיות אותו, כך יהיה זה דבר רגיל בעתיד עבור בני-האדם להיות עם זיכרון חזק יותר ויותר של חייהם הקודמים. באותה מידה, אנו גם יכולים לומר: "מדע הרוח הוא ההכנה הנכונה לזכירת חיים קודמים בדרך הנכונה." אבל, אלה אשר בורחים ממדע הרוח, לא יהיו מסוגלים להביא את הזיכרון הזה של חיים קודמים אל תוך תודעתם. ישותם הפנימית תרגיש שמשהו חסר.

כלומר, בני-אדם יתחלקו לשתי קבוצות. בני-אדם בקבוצה האחת ידעו שכאשר הם יבחנו את הנפש הפנימית ביותר שלהם, הדבר יוביל אותם חזרה לחייהם הקודמים. האחרים בקבוצה השנייה יחוו דחף פנימי שיבוא לידי ביטוי ככמיהה. משהו אינו רוצה לעלות. לאורך התגשמותם כולה, משהו לא ירצה לעלות,

אך יישאר לא-ידוע כמו מחשבה שאדם מחפש אך לא מוצא. דבר זה יקרה בגלל הכנה בלתי-מספקת לזכירת מחזורים קודמים של חיים ארציים.

כאשר אנו מדברים על דברים אלה, אנו מדברים על משהו ממשי, ממשי בהחלט. עליכם להשתלט כהלכה על ה'אני' באמצעות מדע הרוח, אם ברצונכם לזכרו במחזורים מאוחרים יותר של חיים ארציים. האם יש משהו שביכולתכם לזכור בלי ליצור ממנו תמונה מנטלית? האם עלינו להתפלא שבני-אדם יכולים עדיין לזכור את ה'אני' כשאין ברשותם תמונה מנטלית שלו בתקופות קודמות? הכול בר-הבנה עם לוגיקה אמיתית. אך, לוגיקת-החלום של מה שמכונה מוניזם בתקופתנו, תתנגד תמיד למה שצריך להתהוות באמצעות הלוגיקה האמיתית של מדע הרוח.

* * *

רשימת ספרים בהוצאת בדולח

רשימת הספרים בהוצאת בדולח מופיעה באתר:

<https://bdolah-books.wixsite.com/bdolah-books>